

BIBLIAI TÖRTÉNETEK

Kisunokáimnak, az ateista nagymamától

*Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szóljak is, szeretet pedig
nincsen én bennem, olyanná lettem, mint zengő ércz, vagy pengő
címbalom...*

Pál apostol

Tartalom:

I. A Biblia kultúrtörténeti értéke

II. Ószövetség

1. Történelmi háttér

2. Ószövetségi történetek

III. Újszövetség

1. Történelmi háttér

2. Újszövetségi történetek

IV. Befejezés, irodalomjegyzék

I.

A Biblia kultúrtörténeti értéke

A **Biblia** azon könyvek gyűjteménye, amelyeket a zsidók és a keresztények Istentől sugalmazottaknak, s mint ilyent, a *hit és az erkölcs* területén mértékként fogadtak el. Műfajilag sokrétű a gyűjtemény: történeti könyv, törvénykönyv, genealógiai táblázat mellett irodalmi alkotások kerültek benne egymás mellé. Egyes darabjai egymástól eltérő térben és időben keletkeztek: az **Eszter könyve** Perzsiában, a **Jelenések könyve** az Égei-tenger egyik szigetén íródott Domitianus császár idején (81-96), **Mózes** könyveit i.e. XV. században az egyiptomi sivatag közepén jegyezték le, **Pál apostol** pedig Rómában diktálta leveleit. Az írások között is legalább 1500 évnyi távolság van, és a történetek 3 évszázad gondolkodását őrizték meg számunkra. A Biblia hitelességét Pál apostol kortársa, **Josephus Flavius** a következő szavakkal védte meg a görög vádaktól:

A szent könyvek között, melyek szerzője Mózes, ezek foglalják magukba a törvényeket és a történeti hagyományokat, az emberi nem keletkezésétől egészen Mózes haláláig. Ez az idő csaknem 3 ezer évet foglal magába...Mózes utádai, a próféták jegyezték fel ...13 könyvben.

A héber ábécé számának megfelelően először 22 könyvet tartottak számon, mely a *zsidó diaszpóra* időszakában - az ábécével együtt - 24-re bővült. A legrégebb görög nyelvű kéziratot a IV. század elejéről őrzi a Vatikáni Múzeum.

A vallásos embernek a Biblia Isten szava, egy másik világ üzenete, tisztelettel és áhítattal veszik körül, s minden sorát igaznak, tévedhetetlennek tartják. Mint *szent könyv*, hosszú időn át hatalom volt az egyházak kezében, és

félig értett vagy félreértett mondataival, történeteivel, idegen hangzású neveivel borzongató titkokat hordozott a tanulatlan emberek számára. A nem hívők veszedelmes babonák tárházaként gondolnak rájuk, olyan badarságokra, amire nem érdemes figyelni. Pedig a modern kor embere sem nélkülözheti ismeretét! Nem világnézetet, nem isteni kinyilatkoztatást kell keresni benne, hanem a régmúltban élt emberek gondolatait, vágyait, elképzeléseit. A magyar filozófia történetének egyik nagy alakja szerint:

A világfolklor egyik legszebb könyve. Nagyon kevés olyan népi mondagyűjteményt ismerek, mint amilyen az Ótestamentum. Nekem a Biblia több nyelven is megvan, nagyon szeretem olvasni, ahogyan szeretek népmeséket olvasni, vagy ahogyan Homérosztól az Iliászt és az Odüsszeiát... mindkettőjük közös jellegzetessége, hogy kimeríthetetlenül gazdag folklorisztikus anyagot őriznek, amely egyrészt az idilltől a legmegrázóbb tragikus konfliktusokig az ember egész lehetséges életkörét átfogja és pedig érzékileg pregnáns és éppen ezért különféle értelmezéseket lehetővé tevő formában.

Lukács György

Azért tudott fennmaradni évszázadokon keresztül a Biblia, mert nemcsak a vallásosok *szentírása*, hanem az európai kultúra egyik forrása, mindmáig eleven táplálója. *Európa bölcsője Közel-Keleten ringott*, hiszen az Ókori-Kelet gondolkodása görög-római közvetítéssel ért el hozzánk. Ennek a *kultúrkincsnek* felbecsülhetetlen értékű összefoglaló szöveggyűjteménye a Biblia.

Fordítások révén megtalálta az útját minden nép irodalmába és ezeken keresztül hatott a szellemi életre: nyelvi fordulatait, szóképei gazdagították a

kialakuló, a latin hatás alól szabadulni akaró nemzeti nyelveket, kép-és szimbólumrendszere pedig beépült a nyelvek jelrendszerébe. A bibliai történetek évezredekkel ezelőtt teremtett szóképek és jelképek, a hozzájuk kapcsolódó asszociációkkal, melyek mind a mai napig élnek nyelvünkben. A hitetlen ember ma is *tamáskodik*, a szegények a társadalom *lázárai*, az idilli jólét maga a *Paradicsom*, a bőség a *tejjel-mézzel folyó Kánaán*, a részeges elinná Krisztus köntösét is, aki semmiségeként teszi kockára öröklött jogait, az *eladná egy tál lencséért*, ügyeink utáni felesleges szaladgálás *Pontiustól Pilátusig* tart, a bölcs ítélet *salamoni*, ma is van *hét szűk esztendő*, és aki árulkodik, azt a gyerekek a régi szavakkal csúfolják: *Árulkodó Judás, kell-e piros tojás?!*

A középkori embernek úgyszólván mindennapi kenyere volt: papok, szerzetesek olvasták, királyoknak, nemeseknek felolvasták, az egyszerű népnek megfestették *szegények Bibliájaként*: oltárképként, templomi üvegablakként. Egyes történeteket el is játszottak a templomokban, ezekből a *misztériumjátékokból* nőtt ki az európai színjátszás. Szobrokat, festményeket, irodalmi szövegeket ihlettek a bibliai történetek és a keresztény hithez tartozó szentek legendái, melyet minden kor a saját nézetei szerint fejezett ki.

Ennek bizonyítására hagy tegyék ide egy spanyol *oltárképet* és egy *El Greco* képet. Mind a kettőnek ugyanaz a témája: *Szent Márton megosztja köpenyét a koldussal*. De míg a XII. századi kép Mártont egyszerű, szerény lovasként ábrázolta, kevés színnel, háttér nélkül, El Greconál egy pompásan öltözött herceggel találkozunk, aki fényes páncélban, bársony ruhában lépked egy tökéletes paripán. A kép legnagyobb részét a ló tölti ki, alakját kiemeli a viharos háttér, amelyben ott van a kedves városa, Toledó. Szinte lényegtelen az a történet, amit Mártonról megtudhatnánk, pedig cselekedete révén vált mintaképpé...

E különbségek ellenére mélyen befészkeltek magukat az emberi fejekbe ezek a történetek! Ezért találhatott rá **Bercze Nagy János** népmesekutató bibliai

találós kérdésekre Baranyában: Sosem született, mégis meghalt - *Ádám / Ki vágott fát az anyja hátán? - Ádám, mert anyja a föld / Nincsen anyám, uram az apám - Éva / Ki ölte meg a világnak a negyed részét? - Káin / Hol ordított olyan nagyot a számár, hogy minden élő meghallotta? - Noé bárkájában / Néma postás hozott egy névtelen, megíratlan levelet, s akinek adta, az mégis elolvasta - olajágot vitt a galamb Noénak.* Remélem, mire a történetek végére érünk, ti is tesztek fel nekem ilyen csalafinta találós kérdéseket....

A Biblia az ókori Kelet történetének, kultúrájának szerves része, s mint ilyen, történeti forrás is. Számos történelmi személy (**Nabukodonozor**), város (**Ninive, Bábel**) a Biblia nyomán rögzült az európai köztudatban, ami továbbélését is jelentette, hiszen az ásatások csak 100-150 éve tárták fel az Ókori Kelet emlékeit. Néha maguk a leletek segíthetnek bennünket hozzá a Biblia értelmezéséhez. Olvashatók **Jeremiáspróféta** kirohanásai Sevna palotafőnök ellen: *....kid van neked itt, hogy itt vájtál magadnak sírt, a magasba vágva, sírhelyed, sziklába vágva örök lakásod?! Ezek addig nem voltak értelmezhetőek, amíg egy Júdabeli temetőben meg nem találták sírboltját a következő felirattal: Ez Sevna palotafőnök sírja. Nincs itt ezüst vagy arany, csak az ő csontja és szolgálólányának csontjai vele. Átkozott az, aki felhnyitja.*

De egészen modern üzeneteket is rejthet a Biblia. Az ókori Jeruzsálem vízellátásáról szólva kiderült, hogy a föld mélyén kétfelől induló munkások a találkozás pillanatát kőbe vésték, üzenetüket 2700 év múlva is meghallhatjuk:

És ez volt a keresztülfúrás története. Mikor még (a munkások felemelték) egymás felé a csákányt, hallani lehetett, amint egymáshoz kiáltottak, mert repedés támadt a sziklában jobbról és balról. A keresztfúrás napján az ásók egymás felé lendültek, csákány a csákány ellenében, akkor a víz a forrásból a tóba ömlött.

Királyok Könyve

A modern kor emberei a Metro-építésekénél éltek át ugyanilyen találkozásokat....

A Biblia világa egy szinten áll a **Védákkal**, az **Avesztával**, a **Gilgamessel**, az **Iliással** és az **Odüsszeiával**, az ókor egyéb nagy irodalmi alkotásaival. Ez nemcsak az irodalomtörténészek, hanem a *bibliakritikusok* véleménye is, melyet **Baruch Spinóza** (1632-1677) helyezett tudományos alapokra. Azzal vált a modern bibliakritika megalapozójává, hogy különbséget tett a *történeti és a hitbeli* Jézus között. Nézete szerint a Bibliához is úgy kell közeledni, mint bármely irodalmi alkotáshoz, és akkor kiderül, hogy telve van emberi történetekkel, amelyekről ha lefejtjük a természetfeletti, misztikus burkot, a mi számunkra is hordoznak üzenetet. Az **ateisták** ezért a Bibliát irodalmi alkotásként kezelik, melyben sok történelmileg hiteles részlet lehet, de nem tartalmaz többet, mint a szokásos információkat a kor és az alkotó közösség általános tudásáról, és emberi közelségbe hozzák az évszázadokat.

A történelem kezdetén sem a természeti népeknek, sem az ókor más népeinek nem volt egységes világmépük, a világ jelenségeit maguk alkotta történetekkel - mítoszokkal - próbálták értelmezni. Ezek a mítoszok kezdetben ünnepi szertartásokként éltek egy-egy közösségben, de az idők során elváltak az ünneptől, kultuszuk elhomályosult. Csak a történeteket tartotta fenn a szójhagyomány, miközben azok is tovább formálódtak. Jelentőségüket nem érdemes lebecsülni: ezekkel a mítoszokkal tette az ember *otthonossá* a Földet és a világmindenséget. És bizonyos szintű kritika már a mitikus világmagyarázatban is volt: egyik mítosz bírálta a másikat, egyik isten viselt dolgaival bíralták a másikat. Amikor megerősödtek a kételyek a mítoszok igazságtartalmával kapcsolatosan, Egyiptomban olyan irodalmi alkotás is született, mely kétségbe vonta a túlvilág létezését, és Mezopotámiában pedig több olyan íródott, mely azt állította: az ember szempontjából teljesen mindegy, hogy mutat-e be áldozatot az isteneknek, vagy sem. Ilyen kritikai hanggal találkozunk a Bibliában is **Jób könyvében**, vagy **Jónás próféta** történetében.

A zsidó-keresztény mítoszokat összegző Biblia attól egyedi, hogy a világ és az emberiség történetét a teremtéstől kezdődően egységes rendbe illesztve adja elő, melyben minden személynek és eseménynek megvan a maga helye. Persze a mítosz igazán nem veszi figyelembe az időt: Pénélopé és Helena 20 év alatt semmit sem öregedett, Telemachoszt 30 évesen is *tejfölösszájúként* kezelték és kikacagták a kérők. A Bibliában is így van ez: Sárát 90 évesen szólította fel Ábrahám, hogy játssza el mellette a testvér szerepét, s ezen *időtlenség* miatt nem kell arra választ keresgelnünk, hogy Káin kikkel építette fel városát, vagy hogyan élhettek meg tömegesen *matuzsálemi kort* a bibliai emberek... De az Ószövetségben mégis jelen van az idő: *három évezred* szellemi életének, gondolkodásának lecsapódását tanulmányozhatjuk szövegein, aminek felmérhetetlen a jelentősége...

A **Byblion** szó az ógörögben egyiptomi papirusz, amire az ókorban írtak, mai fordításban *könyvecskéket* jelent. Azokat a *tekercseket* értjük alattuk, amelyek eredetileg héber vagy arámi nyelven íródtak. Az egyes szemelvények szerzői ismeretlenek, vagy téves megjelölésűek: **Mózes könyve** 800 évvel később keletkezett **Mózes** koránál, és a **Dávidnak** tulajdonított mintegy 150 zsoltárból is csak néhány származhatott **Dávid királytól**, vagy abból a korból. Az eredeti források elvesztek, vagy töredékesen kerültek elő - pl. *Holt-tengeri tekercsek*, - így hát fordítások őrizték meg a számunkra. Ezek közül a legjelentősebb az i.e. II. században készült: a **Septuaginta**: a Palesztinán kívül élők számára a zsidó **Tórából** fordították héberből görögre. Az ebbe bekerülő szemelvények kiválasztása hosszú folyamat eredménye volt, mely 397-ben, a III. karthágói zsinaton zárult le. A kihagyott iratokat *apokrifnak* nevezi a szakirodalom. A **Vulgáta Szent Jeromos** műve, aki a IV. században a keresztények számára a héber szövegeket görögből fordította latinra. Az európai bibliafordítások ezen a két változaton alapulnak. Minden nyelv felnőtté válását az jelezte a középkorban, hogy elkészítette a Biblia anyanyelvű fordítását. Ezek között *klasszikusnak* számít **King**

James Bibliája angolul, vagy **Luther Márton Bibliája** németül, mellyel a német irodalmi nyelvet is megalapozta.

Az első - nem teljes - magyar nyelvű bibliafordítás a XV. századi **Huszita biblia**.

Az 1541-es **Sylvester János-féle Újszövetség** a humanista **Rotterdami Erazmus** bibliafordítását követte, és az egyes evangéliumok lényegét *disztichonok*ban is összegezte. Ebben a formában írta könyvének ajánlását dunántúli í-ző nyelvjárásban, mely az első magyar nyelvű *disztichon* a magyar irodalom történetében, amivel a Biblia jelentőségét is elsőként méltatta. Ide másolom, hogy gyönyörködhessetek a XVI. századi magyar nyelv szépségében:

Próféták által szólt rígen níked az isten,
Az kit ígért, ímé, végre megadta fiát.
Buzgó lilekvel szól most es néked ezáltal,
Kit hagyja, hogy hallgass, kit hagyja, hogy kövess,
Néked azért ez hűn prófétád, doktorod ez lűn,
Mestered ez most es, melyet az isten ada.
Ez próféta szavát hallgasd, mert téged az isten
Elveszt és nyomos itt nem lehet a te neved.
Itt az írásban szól mostann és néked ez által,
Hűtre hiú mind, hogy senki ne mentse magát.
Az ki zsidóul és görögül, és vigre deákul
Szól vala rígen, szól néked az itt magyarul:
Minden népnek az ű nyelvín, hogy minden az isten
Törvényín éljen, minden imádjja nevét.
Itt vagyon az rejtek kincs, itt vagyon az kifolyó víz,
Itt vagyon az tudomány, mely örök íletet ád.
Lelki kenyír vagyon itt, melybűl mikor íszel, örökké
Ílsz, mely az mennybűl szálla, halálra mene.

Az ki teremt téged s megvált, örök életet ess át
Ez szent által: nincs több bizodalmad azért.
Ennek azért szolgálj mindenkor tiszta szüedvel,
Ennek mindenkor tégy igaz áldozatot,
Tégedet ez hozzá viszen és nem hágy, mikor így mond:
Bódogok, eljövetelek, vesszetelek el, gonoszok.

A Biblia első teljes fordítását 1590-ben **Károli Gáspár**, gönci protestáns prédikátor készítette el, ez az ún. *Vizsolyi Biblia*, melyet nyomtatása helyéről neveznek így, s amely *klasszikus érték*: nagy hatással volt irodalmi nyelvünk kialakulására. Ezt követte 1626-ban **Káldi György** fordítása, amelyet a katolikusok használnak. Az első fordítások óta számtalan bibliafordítás került forgalomba, melyek ezeket tekintik mérvadóknak. Ehhez az íráshoz az idézeteket a **Károli-Bibliából** választottam, mert a bibliai történeteket először az ő szavaival ismertem meg, s mert elfogadom azt is, amit vele kapcsolatosan **Remenyik Sándor** (1890-1940) így fogalmazott meg:

A fordító

Károli Gáspár emlékezetének

Alkotni könnyebb: a szellem szabad,
a képzelet csaponghat szerteszét,
belekaphat a felhők üstökébe,
felszánthatja a tenger fenekét.
Virágmaggal eget-földet bevethet,
törvénné teheti a játszi kedvet,
zászlóvá a szeszélyt, mely lengve lázad,
s vakmerőn méri Istenhez magát....

Az alkotás, jaj, kísértetbe is visz.
A fordítás, a fordítás - alázat.
Fordítani annyit tesz, mint meghajolni,
fordítani annyi tesz, mint kötve lenni,
valaki mást, nagyobbát átkarolva
félíg őt vinni, félíg vele menni.

Az, kinek szellemét ma körülálljuk
a Legnagyobbak fordítója volt,
a Kijelentés ős-betűire
alázatos nagy gonddal ráhajolt.
Látom: előtte türelem-szövetnek,
körül a munka nehéz árnyai:
az Igének keres magyar igéket.
Látom, hogy küzd: az érdes szittya nyelv
megcsendesíti-e Isten szép szavát?
És látom: győz, érdes beszédinek
szálló századok adnak patinát.
Ó, be nagyon kötve van Jézusához,
félíg ő viszi, félíg Jézus őt.
Mígnem Vizsolyban végül megpihennek,
együtt érve el egy honi tetőt.
Amíg mennek, a kemény fordítónak
tán verejtéke, tán vére is hull,
de türelmén és alázatán által
az örök Isten beszél - magyarul.

Kolozsvár, 1929. március 12.

II. ÓSZÖVETSÉG

1. Történelmi háttere

Az ókori zsidó vallás követői az Arábiai félsziget északi részén, a **Kánaánnak** vagy **Palesztinának** nevezett országban élő izraeliták vagy héberek voltak. Az őslakók a *sémi nyelvet* beszélő, földműveléssel foglalkozó *kánaániak* voltak, akik i.e. XIV. században telepedtek le, majd az i.e. XIII. században egy Egyiptom felől érkező *sémi törzssel* összeolvadtak és három évszázad alatt uralmuk alá vonták a területet. I.e. X. században **Saul** és **Dávid** egységes államot hozott létre, melyet aztán **Salamon** épített teljessé. Halála után Izraelre és Júdára szakadt szét az ország, melyeket Assíria meghódított, és a lakosság nagy részét elhurcolták *babloni fogságba*. Amikor a perzsák megdöntötték az Újbabilóni birodalmat, a rabságból az elhurcoltak egy része visszatérhetett hazájába, ahol perzsa uralom alatt, de főpapjaik vezetésével önkormányzatban élhettek. A későbbiek során görög és római fennhatóság alá kerültek. I.e. 68-ban fellázadtak a római elnyomás ellen, de a felkelést leverték és a zsidó államiságnak hosszú időre vége szakadt.

Az ókori vallások mindegyike *politeista* volt, csak a zsidók voltak *monoteisták*. Eredetileg a törzsi viszonyok között élő zsidók körében is sokféle vallási hiedelem volt. Az ősi **totemizmus** emlékét őrzi a Bibliában az, hogy a törzseknek *címerállatuk* van: Júdáé az *oroszlán*,

Dáné a *kígyó*, Iszakáré a *szamár*. **Mágikus szokásaik** közül a legmaradandóbb a *körülmetelés* lett, mely felavatási szokásból alakult át Jahve és a nép (ó)szövetségének jelképévé. Az égitestek mágikus tiszteletét jelzi, hogy ünnepeiket a Hold változása szerint alakították ki. A *frigyláda* motívumban a **mana-hit** tükröződik.

Jahve eredetileg a délről jött törzsek között volt népszerű: a szél szárnyain száguldott, felhőkön utazott, viharban, zivatarban, tűzben és villámlásban nyilatkozott meg. Az i.e. XIII. századtól a Palesztinába bevonuló törzsek főistenévé vált, aki hol tűzoszlop, hol felhő képében védte meg népét a sivatagtól és az ellenséges istenektől. A hozzá fűződő egyistenhit kialakítói tulajdonképpen a *próféták* voltak, akik Salamon uralkodása idején az idegen istenek ellen emelték fel a szavukat. A hódító asszírok szembeni fellépés is segítette a **Jahve-kultusz** elterjedését, még akkor is, ha a valóságban egy időre az idegen istenek erősebbnek tűntek nála. A széles vallási válságot a próféták oldották fel azzal, mikor kijelentették: a bajok forrása nem Jahve igazságtalansága vagy gyengesége, hanem a nép bűne, s ha a nép megtér, a megpróbáltatásoknak is vége szakad. Ha az Isten elég erős lesz, felszabadítja és felmagasztalja választott népét, a zsidókat, a többieket meghódoltatja.

Az egyistenhit a babiloni fogság idején erősödött meg, és vált a zsidó vallás tartozékává. A próféták szerint a békés időszakot a Jahvéhoz megtért nép számára felkentje, a *Messiás* hozza el, aki Dávid családjából fog származni és igazságot tesz az emberek között. Perzsa hatásra került be a hitvilágba a *túlvilági igazságszolgáltatás*, amely szerint minden igazságtalanság csak látszólagos, mert Jahve a halál után és majdan a világvégén igazságot szolgáltat. Összefoglalóan így vált az *egyistenhit*, a *zsidók kiválasztottsága*, a *Messiásról való elképzelés* és a *túlvilági igazságszolgáltatás* az ókori zsidó vallás jellemzőjévé.

A Biblia első részét jelentő 39 könyvet, azaz az **Ószövetséget** a Jahve-kultusz szolgálatában álló papság állította össze az *egyistenhit* szempontjai alapján: a zsidók teremtésmítoszáét, honfoglalását és az egyistenhit kialakulását foglalták egységbe a kiválogatott szemelvényekkel. A zsidó és keresztény Biblia csak részben esik egybe. A zsidók által szenteknek tartott könyveket a keresztények is magukévé tették, ezeket azonban kiegészítették keresztény iratokkal

(*Újszövetség*), melyet a zsidók nem ismertek el, mert számukra a *Messiás* nem Jézus, ők még mindig várják a *Messiás* megérkezését.

De mind a zsidók, mind a keresztények a X. század után egyre nagyobbodó házakat építettek az Úr tiszteletére: templomok, katedrálisok lettek azok a *megszentelt helyek*, ahol a hívek egyéni párbeszédet is folytathattak vele. Mindezek mintájaként a nyírbátori református templomot idézem fel, melyet még a XV. században Báthori István építtetett a kenyérmezei csatában szerzett zsákmányából, s amely a későgótika magyarországi emlékeinek egyik legszebbike. Különlegessége a hálóboltozat, mely Európában egyedülálló, de csodálatosak ablakai, támpillérei. Harangtornya is egyedülálló fatorony, mely a világnak ezen felén különlegességnek számít... Én tehát jogosan emlegethettem *fatornyos kis falumat!*

2. Ószövetségi történetek

A zsidók elképzelését a világ és az ember teremtéséről, az emberiség mitikus őstörténetéről a *Genezisa* tartalmazza, amit *Mózes*nek tulajdonít a hagyomány. De a világ teremtéséről szóló történetben ugyanazon vonásokat fedezhetjük fel, mint ami a többi ókori teremtésmítoszban (Egyiptom, Mezopotámia) is megjelent. Az ősállapot itt is **KÁOSZ** volt, ami összevisszaságot jelent, melynek elrendezéséhez 3 nap, feldíszítéséhez 3 nap szükségeltett. Csak ezek megtörténte után jelenhetett meg benne az ember. A keresztény felfogás szerinti teremtés a *megnevezés által* történt meg: *Legyen - és lőn...*, ami után a Teremtő megveregette önmaga vállát: *És látá Isten, hogy jó...*

Kezdetben teremté Isten az eget és a földet. A föld pedig kietlen és pusztá vala,

és setétség vala a mélység színén, és az Isten Lelke lebeg vala a vizek felett. És mondta Isten: Legyen világosság: és lőn világosság. És látá Isten, hogy jó a világosság, és elválasztá Isten a világosságot a setétségtől. És nevezé Isten a világosságot nappalnak, és a setétséget nevezé éjszakának, és lőn este, és lőn reggel, **első nap.**

És monda Isten: Legyen mennyezet a víz között, a mely elválaszsa a vizeket a vizektől. Teremté tehát Isten a mennyezetet, és elválasztá a mennyezet alatt való vizeket a mennyezet felett való vizektől. És úgy lőn. És nevezé Isten a mennyezetet égnek: és lőn este, és lőn reggel, **második nap.**

És monda Isten: Gyűljenek egybe az ég alatt való vizek egy helyre, hogy tessék meg a száraz. És úgy lőn. És nevezé Isten a szárazat földnek, az egybegyűlt vizeket pedig tengernek nevezé. És látá Isten, hogy jó. Azután monda Isten: Hajtson a föld gyenge fűvet, maghozó gyümölcsfát, a mely gyümölcsöt hozzon az ő neme szerint, a melyben legyen néki magva a földön. És úgy lőn. Hajta tehát a föld gyenge fűvet, maghozó fűvet az ő neme szerint, és gyümölcsstermő fát, a melynek gyümölcsében mag van az ő neme szerint. És látá Isten, hogy jó. És lőn este, és lőn reggel,

harmadik nap.

És monda Isten: Legyenek világító testek az ég mennyezetén, hogy elválaszszák a nappalt az éjszakától, és legyenek jelek, és meghatározói ünnepeknek, napoknak és esztendőeknek. És legyenek világítókül az ég mennyezetén, hogy világítsanak a földre. És úgy lőn. Teremté tehát Isten a két nagy világító testet: a nagyobbik világító testet, hogy uralkodjék nappal és a kisebbik világító testet, hogy uralkodjék éjjel, és a csillagokat. És helyezteté Isten azokat az ég mennyezetére, hogy világítsanak a földre. És hogy uralkodjanak a nappalon és az éjszakán, és elválaszszák a világosságot a setétségtől. És látá az Isten, hogy jó. És lőn este és lőn reggel, **negyedik nap.**

És monda Isten: pezsdüljenek a vizek élő állatok nyüzsgésétől: és madarak repdessenek a föld felett, az ég mennyezetének színén. És teremté Isten a nagy vízi állatokat, és mindazokat a csúszó-mászó állatokat, a melyek nyüzsögnek a vizekben az ő nemök szerint, és mindenféle szárnyas repdesőt az ő neme szerint. És látá Isten, hogy jó.

És megáldá azokat Isten, mondván: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a tenger vizeit, a madár is sokasodjék a földön. És lőn este és lőn reggel, **ötödik nap.**

Azután mondta Isten: Hozzon a föld élő állatokat nemök szerint: barmokat, csúszó-mászó állatokat és szárazföldi vadakat nemök szerint. És úgy lőn. Teremté tehát Isten a szárazföldi vadakat nemök szerint, a barmokat nemök szerint, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokat nemök szerint. És látá Isten, hogy jó. És monda Isten: teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra, és uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a barmokon, mind az egész földön, és a földön csúszómászó mindenféle állatokon. Teremté tehát Isten az embert az ő képeére, Isten képeére teremté őt: férfiúvá és asszonygyá teremté őket. És megáldá Isten őket, és monda nékik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet, és hajtsátok birodalmatok alá, és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon. És monda Isten: Ímé néktek adok minden maghozó füvet az egész föld színén, és minden fát, a melyen maghozó gyümölcs van, az légyen néktek eledelül.

A föld minden vadainak pedig, és az ég minden madarainak, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatoknak, a melyekben élő lélek van, a zöld füveket adom eledelül. És úgy lőn: És látá Isten, hogy minden, a mit teremtett vala, ímé igen jó. És lőn este, és lőn reggel, **hatodik nap.**

És elvégezteté az ég és a föld, és azoknak minden serege. Mikor pedig elvégezé Isten hetednapon az ő munkáját, a melyet alkotott vala, megszűnék

a **hetedik napon** minden munkájától, a melyet alkotott vala. És megáldá az Isten a hetedik napot, és megszentelé azt, mivelhogy azon szűnt vala meg minden munkájától, melyet teremtve szerzett vala Isten. Ez az égnek és a földnek eredete, a mikor teremtettek...

Mózes I. könyve

Mint látjuk: a teremtés 6 napja előtt **Elohim** már megteremtette az eget és a földet, de a világ még rendezetlen: a Földön kietlenség és pusztaság volt, a mélységek felett pedig a sötétség uralkodott. *Isten szellője* azonban ott lebegett a vizek felett, készen arra, hogy elindítsa a rendezetlen káosz rendezett kozmoszá alakításának folyamatát. A teremtésmítosz ezt napokra bontotta le: minden napnak külön feladata volt:

1. nap: a **világosság** megjelenítése - a Közel-Keleten a Fény külön szubsztancia, nem a Napból származik.
2. nap: **égbolt**, mellyel elválasztotta a fenti és lenti vizeket egymástól
3. nap: **szárazföld és tenger szétválasztása**, hogy teremhessen a föld
4. nap: **Nap, Hold, csillagok** megteremtése (éjszaka, évszakok, évek)
5. nap: **vízi élőlények, Föld feletti szárnyasok**
6. nap: **szárazföldi állatok és az ember** megteremtése
7. nap: megtekintette munkáját a keleti mítoszok sajátossága szerint, megáldotta és megszentelte azt, majd **megpihent**: *És látá az Isten, hogy jó.*

Érdekes összehasonlítani a munkanapok és a teremtésmozzanatok számát: 6 nap alatt 8 feladatot kellett az Úrnak végrehajtania. Nem véletlen ez, hiszen a teremtés elbeszélése ősbibb, mint az életnek napokra való tagolása, ezek között csak kettőzéssel lehetett összhangot teremteni. Persze a mítoszokban a nap nem

24 órát jelent, azt is jelképes időegységként kell kezelni. A kert közepén álló két fa is rokonságot mutat a különféle kultúrák *termékenységi fáival*.

Madách Imre (1823-1867) magyar költő filozófiai történetének a keretét a Biblia teremtéstörténetéből vette, ahol az első emberpárt Lucifer mozgatta. Bukott angyal volt ő, aki teremtésből *osztályrészét* követelte: az első emberpáron keresztül akarta bebizonyítani az Úrnak, hogy műve rossz. Nála az Isten - kora gondolkodásának megfelelően - csak *első mozgató*: útjára indította a világmindenséget, de további működésébe nem szól bele. Az első felvonásban ezt a *mechanikus materialista szemléletet* fejezték ki az Úr szavai:

Be van fejezve a nagy mű, igen.

A gép forog, az alkotó pihen.

Évmillióig eljár tengelyén

Míg egy kerékfogát újítani kell.

Madách Imre: Az ember tragédiája

Madách már nevesítette a kígyót, és Luciferként magasabbra emelte: a *tagadás ősi szellemévé*, aki *torz álomképekben* mutatta meg Ádáméknak az emberiségre váró utat, hogy kiábránduljanak. De a *töretlen gyermekkedélyű* Ádám rátalált a küzdés értelmére, és Éva érzelmei is elrontották örömét. Így hát a történet itt is az Úr győzelmével zárult, de a *tagadás* a további fejlődés inspirálójaként elengedhetetlen része maradt az életnek:

Te Lucifer meg, egy gyűrű te is

Mindenségemben - működjél tovább:

Hideg tudásod, dőre tagadásod

Lesz az élesztő, mely forrásba hoz,

S eltántorítja bár - ez mit sem tesz -

Egy percre az embert, majd visszatér.
De bűnhődésed végtelen leendő,
Szünetlen látva, hogy mit rontani vágyol,
Szép és nemesnek új csírája lesz. -

Az ember tragédiája, XV. szín

Madách története megírása óta hatott a gondolkodó emberekre, számtalan illusztráció készült hozzá, melyek közül Madách-kortárs **Zichy Mihály**, és a mi kortársunk, Kass János sorozata vált a legnépszerűbbé.

Az ember teremtésének elképzelését is a Biblia őrizte meg, ezt a tanítást ma is nagyon sokan világnézetük, vallásosságuk alapigazságai között tartják számon. Pedig ez sem tért el a többi teremtésmítosztól: motívumai máshol is fellelhetők, hiszen minden teremtésmítosz az embert az isten(ek) teremtményének tartja. Egyiptomban **Ré** napisten könnyeiből származott az ember, alakját **Nílus** formálta meg agyagból fazekas módjára. A görögöknél **Gaia** földanya teremtette az embereket, hogy az isteneket szolgálják a földön, majd amikor Zeusz özönvízzel elpusztította őket, a megmaradt emberpár isteni segítséggel újrateremtette őket.

Az ember teremtéséről a Bibliában két változat is létezik: az első szerint **Elohim** a 6. napon teremtette meg az embert, amikor már a világmindenség kész volt, hogy uralkodjon az állatok fölött. E változat szerint az Úr az embert tette a Föld urává. Ez volt a honfoglaló, diadalmas harcokat vívó nomád pásztor héberek hagyománya. A második variáció szerint **Jahve-Elohim** (Úr Isten) akkor teremtette meg az embert, amikor az első növények már kisarjadtak, hogy a Föld szolgálója legyen. A betelepült, földműveléssel foglalkozó elnyomott nép mítosza szerint az ember verejtékes munkájától indul meg az élet. Az **ember** teremtésével is elégedett **Úr**itt korrigált: az **asszonyt** is megteremtette.

A nő teremtéséről is két változata van a Bibliának. Az első variáció szerint egyszerre teremtődtek, mert a nő ugyanazt a helyet tölti be, mint a férfi. A másik változat szerint azonban ezek az arányok megváltoztak:

És monda az Úr Isten: Nem jó az embernek egyedül lenni, szerzek neki segítő társat, hozzá illőt. És formált vala az Úr Isten a földből mindenféle mezei vadat, és mindenféle égi madarat, és elvivé az emberhez, hogy lássa, minek nevezze azokat, mert a mely nevet adott az ember az élő állatnak, az annak neve. És nevet ada az ember minden baromnak, az ég madarának, és minden mezei vadnak, de az embernek hozzá illő segítő társat nem talált vala.

Bocsáta tehát az Úr Isten mély álmot az emberre, és az elaluvék. Akkor kivőn egyet annak oldalbordái közül, és hússal tölté be annak helyét. És alkotá az Úr Isten azt az oldalbordát, a melyet kivett vala az emberből, asszonynyá, és vivé az emberbe. És monda az ember: Ez már csontomból való csont, és testemből való test: ez asszonyembernek neveztessek, mert emberből vétetett. Annakokáért elhagyja a férfiú az ő atyját és az ő anyját, és ragaszkodik feleségéhez, és lesznek egy testté. Valának pedig mindketten meztelenek, az ember és az ő felesége, és nem szégyenlik vala.

Mózes I. könyve, 2.

Az Édenkertben unatkozott a Férfi, ezért bordájából formálta a Nőt, hogy legyen segítője. Ebben a változatban már a nő nem egyenrangú társ, mindenestől a férfitől függ, hiszen csontjából - oldalbordájából - származik. A bibliai történetek legszellemesebb képiesítése Jean Eiffel francia rajzművésztől származik, néhány vonallal megjelenített szereplőivel emberi megközelítést adja a történetnek. A Bibliában férfi és nő egyenlő méltóságáról csak Pál apostol fog beszélt, az

ószövetségi írások a nőket kiskorúként kezelték és évszázadokon keresztül ez vált elfogadott nézetté. Valamennyi bűnbeesési mítosz szerint volt egy ősi, boldog állapot, amikor az emberek gondtalanul éltek. Ez aztán egyszer megszűnt, helyét a kemény munka, a szenvedés, a kiszolgáltatottság vette át.

Az eredeti boldog állapot a mítosz nyelvén az ősközösségi állapotokat jelenti, ami megszépítve maradt fenn az emlékezetben. Etimológiailag a **Paradicsom**, vagy **Éden** perzsa szó, **kert**-et jelent. A teremtésmítoszban ez volt Isten kertje, ahol sétálgatott, és amit az ember megteremtésével Ádámra bízott, mint ahogyan azt az első magyar nyelvemlékünk megfogalmazta: *odutta vola paradisumot házuá... Ádám*, az első ember neve ezért egyszerre jelenti az *Ember*-t és a *Föld*-et, utalva ezzel származására és feladatára. Így érthető a Halotti Beszéd egyszerűsítő gondolata: *isa pur es chomuu vogymuk... - a porból lettünk és porrá leszünk* kitétel az emberi élet mitológikus -filozofikus összegzése.

Az emberek magyarázatot kerestek a jelenre is. Úgy vélték: Istentől nem származhat az a sok erkölcsi és fizikai rossz, amit átélnek, hiszen Isten jó, a világot tökéletesre teremtette. A rosszért csakis az embereket lehetett okolni, csakis bűnössége és lázadása lehetett az oka minden bajnak. Tettük csak azzal menthető, hogy külső csábításnak, a **kígyó** rábeszélésének engedtek. A kígyó az életnek és a halálnak volt a nemzetközi jelképe, de beszélő állatként népmesei motívum is Nem véletlenül lett a görög **Aszklepiosznak**, a gyógyítás istenének jele. A Bibliában azonban a kígyó a bűn hordozójává vált, aki az *eredendő bűnt*, az ősszülők ősbűnét sugallta. Mindhárman más-más *büntetést* kaptak az Istentől: a kígyó a hasán jár, port eszik, átkozott az állatok között. A *férfi* keserves munkával kényszeríti ki a földből a termést, a *nő* fájdalommal szüli meg gyermekét, s a férfi uralkodik felette. Ezzel a történettel az ősi *matriarchátus* - az anyajogú társadalom - felszámolása is isteni szentesítéssel zárulhatott. Az első emberpár azonban csak a tudás fájáról való gyümölcsbe kóstolt bele, az élet fájára már nem maradt idejük, így az *örök élet* lehetőségéről lemaradt az emberiség. De

ha lesztek gyerekeitek, akkor ezt a kérdést megoldjátok: bennük folytatódtok, mint ahogy bennünket meg ti hordoztok. A felmenőket és lemenőket az Anyakönyv című írásomban vehetitek számon, szép kis szeretetlánc ez, ne hagyjátok, hogy megtörjön...

A bűnbeesés történetét archaikus magyar nyelven őrizte meg számunkra a már emlegetett első magyar nyelvemlékünk, amely egy temetési beszéd keretében összegezte a bibliai történetet. A XIV. században ilyen volt a nyelvünk:

Láttjátok feleim szüntükkel, mik vogymuk. Isa pur es chomuu vogymuk. Menyi milosztben terümtévé eleve miü isemüköt, Ádámot, és odutta vola neki paradisumut házóá. És mend paradisumben volou gyimilsiktül munda neki élnie. Héon tilutua üüt igy fa gyimilsetül. Gye mundoá neki, méret nüm eneik. „Isa ki nopun emdül oz gyimilstüül, halálnék haláláal holsz.” Hadlava choltát terümtéve istentül, gye feledevé. Engede ürdüng intetüinek és evék oz tiltuut gyimilstüül, és oz gyimilsben halálut evék. És oz gyimilsnek uly keserüü vola vize, hogy turkukat migé szokosztya vola. Nüm heon magának, gye mend üü fojánék halálut evék. Horoguvék isten és vetevé üüt ez munkásvilág belé, és leün halálnék és pokulnek fésze és mend üü nemének.

Halotti Beszéd és Könyörgés

Ekkorra a kígyóból ördög lett, de változatlanul a bűnbeesés maradt meg az emberi élet nehézségeinek magyarázatának. Éva rávette Ádámot, hogy egyenek a tiltott fa gyümölcséből, mely a jó és rossz tudásának fája volt. Ádám így már az első falat után tudta, hogy rosszat cselekedett, s a bűnt követő büntetés a Paradicsomból való kiűzetés lett, melynek nagyhatású feldolgozása nemcsak Madáchnál olvasható. John Milton, Cromwell titkáraként annak halála után nemkívánatos személyé vált az angol politikai közéletben, a királyság visszaállítása miatt aztán mellőzték is. Ekkor nyúlt vissza a történethez, melyet ellenzékisége jeleként

Elveszett Paradicsom címen nem latinul, hanem angolul írt meg. Az ő története jelzi azt a nagy igazságot, hogy az irodalmi átiratok mindig *kétfenekűek*: a bibliai történeten túl a szerző szándékait is nagy erővel közvetítik. Az *irodalmi vándormotívumok* így gazdagítják és kötik össze az egyes korokat.

Ádám és Éva alakjának képi ábrázolása már a III. századi **katakombákban** megmaradt, egy ideig az maradt az istentiszteleti hely, de az igazi képáradat a templomok megjelenésével kezdődött. **Masaccio (1401-1428)** reneszánsz freskója az egyik firenzei kápolnát díszítette. A korai reneszánsz mestere kevés eszközzel, de sajátos perspektivikus látással ábrázolta a paradicsomból kiűzött ősszülőket. Ádám és Éva robosztus alakja hordozta a történet drámaiságát: testük nagyon bonyolult térbeli mozgással egyszerre mutatta meg a kiűzetés miatti fájdalmat és a saját erejükre való ráébredés örömét... Ennek a témának legnagyobb megjelenítése IV. Sixtus pápa egykori vatikáni házi kápolnájába készített **Michelangelo (1475-1564)** freskó lett: **Ádám ébredésétől az Utolsó ítéletig** megjelentek ott a bibliai mítoszok a reneszánsz gondolkodás jegyében, *emberi (humanista) szemlélettel*. (Teljesítménynek sem volt utolsó: 4 év alatt egyedül készítette el a világ legnagyobb mennyezetképét a reneszánsz legsokoldalúbb alakjainak egyike)

Az első emberpár gyermekeinek sorsa is a kezdeti történelmi időket őrizte meg: **Ábel** juhász, **Káin** földművelő volt. Az Úrnak vitt áldozatuk közül Ábel elsőszülött bérényje jobban tetszett, mint a Káin által vitt gyümölcsök, amelyekre rá sem tekintett... Az ókori vallások mindegyikének szerves része volt az *áldozat*, aminek az ótestamentumi zsidóknál is nagy szerepe volt. Ezek egy része - mint *egészen eléggő áldozat* - az Isten tápláléka lett, a másik része a papok tulajdonába került. Érthető hát a történetben, hogy a megkülönböztetés miatt Káin nagy haragra gerjedt és lehorgasztotta fejét... s más útja nem lévén, meggyilkolta testvérét. A Biblia ezt nem indokolja, de a mítosz mögött az állattenyésztő és földművelő kultúrák érdekellentéte állhat. És az állattenyésztő

zsidó törzsek két dolgot is igazolhattak a történettel: Isten előtt ők kedvesek, övék Kánaán, s az őslakosság elűzése és nomád életmódra kényszerítése jogos bosszú Ábelért. **Vörösmarty Mihály** (1800-1855) a *gyilkos testvér botja zuhanását* az emberiség sorsának történelmi fordulópontjaként értékelte, és Isten e tettéért maga is megátkozta Káint: *jelet tett rá*, hogy bűnhődő bujdosása közben senki ne verhesse agyon. Ez a bélyeg feltehetően a környező népek tetoválási szokására őrizte meg, de a bevándorló törzsek csavargó életmódját is meg lehetett magyarázni ezzel.

A vízözön története is vándormotívum, a sumérok történetéből került be az **Ószövetségbe**. **Gilgamesk**étharmad részben isten, egyharmad részben ember, aki a halhatatlanságra vágyott. Vándorlása közben Utna-pistimtől, a *sumér Noétól* hallotta az özönvíz történetét, ami szinte szó szerint került be a Bibliába, természetesen a monoteista hitnek megfelelően átalakítva:

Anu isten összehívta az istenek tanácsát, s elhatározta, hogy özönvizet bocsátanak a földre. A tisztaszemű **Éa** isten - aki kedvelte Utna-pistimet - felkereste és intette:

-Utna-pistim, rombold le házadat, építs hajót! Hagyd el a jólétet, keresd az életet. Gyűlöld meg vagyonod, éltesd az életet. Vigyed az élet magját a hajó belsejébe. A hajót úgy építsd, hogy arányosan számítsd ki a méreteit, s azután bocsásd a tengerre.

Utna-pistim megértette **Éa** isten szavát, és hozzálátott a hajó építéséhez. Ötödnapra kezdett a hajó alakja kibontakozni. Hatemeletes volt, külsejét szépen bekente szurokkal, hogy a víz a repedésein be ne hatolhasson. És amikor elkészült a hajó, mindenét felrakatta, amije csak volt, családját, vagyonát, a mező barmait, mindenféle állatot és kézműves embereket is.

- *Samas*, a Nap tűzte ki az időt, amikor hullani fog az eső: Lépj majd be akkor a hajódba - parancsolta Utna-pistimnek - zárd be a kapudat! -

S valóban a megjelölt idő elérkezett, s mihelyt a hajnal fényleni kezdett,

emelkedett az égnek aljáról fekete felleg. Rammán viharisten ott mennydörgött a közepében, Irragal isten eltépte a kikötők cövekeit, Nimurta ledöntötte a sátrakat, Annunaki fákylyát emelt és felgyújtotta az országot. Rammán haragja el-

érte az eget, s fújt az orkán, és rohanva zúgott. Az emberek menekültek, de féltek az áradattól az istenek is, és felmentek Anuhoz az égbe. Hat napon át és hét éjszakán jött a szél, áradat és vihar pusztította az országot, de a hetedik napon elpihent a szél, elpihent a tenger, megszűnt az özön.

Utna-pistim kinyitotta a hajó egyik ablakát, azon át fénysugár esett az arcára. De a látvány, amelyre pillantása esett, iszonyatos volt. A hajó körül minden halandó agyaggá változott, s mint a holt gally, olyan volt a mező. Térdére rogyott Utna-pistim, és arcán patakozottak a könnyek.

A hajó még egy ideig haladt a vizen, majd a Niszir-hegy tetején megakadt. Hat napig vesztegelt itt, s a hetedik napon kiengedte Unta-pistim a galambot. Elszállt a galamb és visszatért, nem volt semmi nyughelye. Kiengedte a fecskét is, de az is visszatért, mert nem talált nyughelyet. Kiengedett azután egy hollót is. Kirepült a holló, s látta, hogy apad a víz, és nem is tért már vissza. Ezután Utna-pistim kiengedett mindenkit és mindent a hajóból a négy égtáj felé, és áldozatot mutatott be az isteneknek.

Istar istennő, a Fenséges is elment az áldozathoz, és ő is, és a többi istenek is könyörögtek Enlilhez, a bajhozó istenhez, ne pusztítsa el többé az embereket. Enlil ezt megígérte, és Utna-pistimmet is befogadta a halhatatlan istenek közé.

Babilóni monda, ford. Dobrovits Aladár

A Bibliában csaknem ugyanezt olvashatjuk, de hogy melyik monda mit részletez, s mit hagy el, az annak a közösségnek a gondolkodását jellemzi, ahol a történet megszületett:

Megbáná azért az Úr, hogy teremtette az embert a földön, és bánkódék az ő szívében. És mondá az Úr: *Eltörlöm az embert, a kit teremtettem, a földnek színéről, az embert, a barmot, a csúszó-mászó állatokat, és az ég madarait, mert bánom, hogy azokat teremtettem. De Noé kegyelmet talál az Úr előtt.*

Noénak pedig ez a története: Noé igaz, tökéletes férfiú vala a vele egykorúak között. Istennel járt vala Noé. És nemze Noé három fiat: Sémot, Kámot és Jáfetet. A föld pedig megromlott vala Isten előtt, és megtelék a föld erőszakoskodással. Tekinte ezért Isten a földre, és ímé, meg vala romolva minden, mert minden test megrontotta vele az ő útát a földön.

Mondá azért Isten Noénak: *Minden testnek vége elérkezett előttem, mivelhogy a föld erőszakoskodással telt meg általok: és íme elvesztem őket a földdel egyben. Csinálj magadnak bárkát gófer fából, rekesztékeket csinálj a bárkában, és szurkozsd meg belől és kívül szurokkal. Ekképpen csináld pedig azt: A bárka hossza háromszáz sing legyen, a szélessége ötven sing, és a magassága harmincz sing. Ablakot csinálj a bárkán, és egy singnyire hagyd azt felülről, a bárka ajtaját pedig oldald csináld: alsó, közép és harmad padlásúvá csináld. Én pedig ímé özönvizet hozok a földre, hogy elveszessek minden testet, a melyben élő lélek van az ég alatt, valamint a földön van, elvész. De te veled szövetséget kötök, és bemégy a bárkába te, és a te fiaid, feleséged és a te fiaidnak feleségei teveled. És minden élőből, s minden testből, mindenből kettőt-kettőt vígy be a bárkába, hogy veled együtt életben maradjanak: hímek és nőstények legyenek. A madarak közül az ő nemök szerint, a barmok közül az ő nemök szerint és a földnek minden csúszó-mászó állatjai közül az ő nemök szerint, mindenből kettő-kettő menjen be hozzád, hogy életben maradjanak. Te pedig szerezz magadnak mindenféle eledelt, mely megehető, és takarítsd be magadhoz, hogy neked is, azoknak is legyen eledelük. És úgy cselekedék Noé, a mint parancsolta vala néki Isten, mindent akképpen cselekedék.*

Monda az Úr Noénak: Menj be te, és egész házadnépe a bárkába: mert téged láttalak igaznak előttem ebben a nemzedékben. Minden tiszta baromból hetet-hetet vígy be, hímet és nőstényét, azokból a barmokból pedig, a melyek nem tiszták, kettőt-kettőt, hímet és nőstényét. Az égi madaraktól is hetet-hetet, hímet és nőstényét, hogy magvok maradjon az egész föld színén. Mert hét nap múlva esőt bocsátok a földre negyven nap és negyven éjjel, és eltörlök a föld színéről minden állatot, melyet teremtettem.

Cselekedék azért Noé mind a szerint, a mint az Úr néki megparancsolta vala. Noé pedig hatszáz esztendőös vala, mikor az özönvíz volt a földön. Beméne ezért Noé és az ő fiai, az ő felesége és fiainak feleségei ő vele a bárkába, az özönvíz elől... Lőn pedig hatodnapra, hogy megjöve az özönvíz a földre. Noé életének hatszázadik esztendejében, a második hónapban, e hónap tizenhetedik napján, felfakadának ezen a napon a nagy mélység minden forrásai, és az ég csatornái megnyilatkoznak. És esék az eső a földre negyven nap és negyven éjjel... Mikor az özönvíz negyven napig volt a földön, annyira nevedének a vizek, hogy felveheték a bárkát, és az felemelkedék a földről. A vizek pedig úgy áradának és egyre nevedének a földön, és a bárka jár vala a víz színén. Azután a vizek felette igen nagy erőt vevének a földön, és a legmagasabb hegyek is mind elborítottának, melyek az egész ég alatt valának. Tizenöt singgel nevedének a vizek feljebb, minekutánna a hegyek elborítottak vala. És oda vészett minden földön járó test, madár, barom, vad és a földön nyüzsgő minden csúszó-mászó állat, és minden ember. Mindaz, a minek orrában élő lélek lehellete vala, a szárazon valók közül mind meghala. És eltörle az Isten minden állatot, a mely a föld színén vala, az embertől a baromig, a csúszó-mászó állatig, és az égi madárig, mindenek eltöröltetének a földről, és csak Noé marada meg, és azok, a kik vele valának a bárkában. És erőt vevének a vizek a földön, száz ötven napig.

Megemlékezik pedig az Isten Noéről, és minden vadról, minden baromról, mely ő vele a bárkában vala: és szelet bocsáta az Isten a földre a vizek

megapadásának. És bezárulának a mélység forrásai, s az ég csatornái, és megszűnt az eső az égből. És elmenének a vizek a földről folyton fogyván, és száz ötven nap múlva megfogyatkoznak a vizek. A bárka pedig a hetedik hónapban, a hónap tizenhetedik napján, megfeneklett az Ararát-hegyen. A vizek pedig folyton fogyának a tizedik hónapig, a tizedikben, a hó első napján meglátszának a hegyek csúcsai.

És lőn negyven nap múlva, kinyitá Noé a bárka ablakát, melyet csinált vala. És kibocsátá a hollót, és az el-elrepült, meg visszaszállt, míg a vizek a földről felszáradának. Kibocsátá a galambot is, hogy meglássa, vajjon elfogytak-é a vizek a föld színéről. De a galamb nem találá lábainak nyugvóhelyet és visszatért ő hozzá a bárkába, mert víz vala az egész föld színén, ő pedig kezét kinyujtá, megfogá, és bevéve azt magához a bárkába. És várakozék még másik hét napig, és ismét kibocsátá a galambot a bárkából. És megjöve ő hozzá a galamb estennen, és ímé leszakasztott olajfalevél vala annak szájában. És megtudá Noé, hogy elapadt a víz a földről.

És ismét várakozék még másik hét napig, és kibocsátá a galambot, és az nem tére többé ő hozzá vissza. És lőn a hatszáz egyedik esztendőben, az első hónap első napján, felszáradának a vizek a földről, és elfordítá Noé a bárka fedelét, és látá, hogy ímé megszikkadt a földnek színe. A második hónapban pedig, a hónap huszonhetedik napján megszárada a föld. És szóla az Isten Noénak, mondván: Menj ki a bárkából te és a te feleséged, a te fiaid, és a te fiaidnak feleségei te veled. Minden vadat, mely veled van, minden testből, madarat, barmot, és minden földön csúszó-mászó állatot vígy ki magaddal, hogy nyüzsögjenek a földön, szaporodjanak és sokasodjanak a földön.

Kimene azért Noé és az ő fiai, az ő felesége, és az ő fiainak feleségei ő vele...És oltárt építe Noé az Úrnak, és vőn minden tiszta állatból és minden tiszta madárból, és áldozék égőáldozattal az oltáron. És megérezé az Úr a kedves illatot és mondá az Úr az ő szívében: Nem átkozom meg többé a földet az emberért, mert

az ember szívének gondolatja gonosz az ő ifjúságától fogva, és többé nem veszttem el minden élő állatot, mint cselekedtem...Szövetséget kötök én veletek, hogy soha ezután el nem vész özönvíz miatt minden test, és soha sem lesz többé özönvíz a földnek elvesztésére. És monda Isten: Ez a jele a szövetségemnek, melyet én örök időkre szerzek közöttem és ti köztetek,és minden élő állat között,mely ti veletek van. Az én ívemet elhelyezem a felhőkbe, s ez lesz jele a szövetségnek közöttem és a föld között....Azután megáldá Isten Noét, és az ő fiait, és azt mondta nekik: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet.

Mózes I. könyve.(6,7,8.)

Hogy volt-e valóság alapja ennek a katasztrófának, sokan kutatták. A legérdekesebb elmélettel két amerikai geofizikus, **W. Ryan és W. Pitman** állt elő: az özönvíz a Fekete-tengeren zajlott i.e. VI. évezred közepén. A Földközi-tenger eredetileg édesvízű tó volt, felszíne 150 méterrel volt a tengerszint alatt. A jégkorszak végén a gleccserek megolvadtak, ennek következtében a Földön megemelkedett a tengerek szintje. A Földközi-tenger ezáltal kapcsolatba került a Márvány-tengerrel, melynek vize fokozatosan elöntötte a környező területeket. Végül a ma Boszporusz-szorosként ismert földszáv kettétört, a víz közvetlenül a Fekete-tengerbe ömlött keletről nyugatra egy keskeny csatornán. A geofizikusok becslése szerint 2 év alatt mintegy 40 köbméter víz került ide, aminek következtében a tóparti síkságból naponta másfél kilométer került víz alá. Az elmélet helyességét ellenőrző *helyszíni expedíció* valóban rátalált víz alá került települések nyomaira bukkant. Hogy innen, vagy más honnan ered a vízözön története, nem tudjuk, de az tény, hogy minden legendának van valami valós alapja, ami aztán az évezredek során változik, s a Földközi-tengert környező folklórt gazdagította.

Hogy ott van ez a történet a görög mitológiában is, azon nem is csodálkoztam, a mítoszok nagy távolságokat tudnak legyőzni:

A görög mítoszok szerint ősidők óta éltek emberek a földön, nem az olimposzi Istenek teremtették őket. Nem is tisztelték ezek az emberek az isteneket, s amikor az önérzetük olyan szintjére jutottak, ami közel állt az istentagadáshoz, Zeus elhatározta, hogy elpusztítja az emberi nemet. A világra özönvizet küldött, és az egész emberiség odaveszett, csak Deukalion és Pürrha menekült meg, Prométheusz elárulta nekik idejében Zeus szándékát. Deukalion egy hatalmas ládát ácsolt, melyben elegendő élelmiszert helyezett el, és amikor a 9 napig tartó borzalmas özönvíz után a víz apadni kezdett, a Parnasszus hegy csúcsán kötöttek ki. a megmenekülésért bemutatott hálaáldozattal elnyerték Zeus kegyét, aki ekkorra maga is elszörnyedt azon, amit tett. Úgy rendelkezett, hogy az életben maradt két ember *anyja csontjait* dobálja a háta mögé. Deukalionék hosszasan gondolkodtak e feladványon, majd rájöttek, hogy a földanya csontjait, azaz köveket kell maguk mögé dobni, s ezekből férfiak és nők keletkeztek, akik újból benépesítették a földet. Nekik is született egy gyermekük, Hellén, aki a görögök ősatyja lett.

Deukalion és Pürrha

Ezek a vízözön-mítoszok azt is jól mutatják, hogy az ókori kultúrák kölcsönösen hatottak egymásra, hiszen ugyanazt a megmagyarázhatatlan valóságot hasonló módon magyarázták. Legrégebbi közülük a suméroké volt, a legárnyaltabb és legkölteibb a babilon-asszír Utna-pistim története, de a legismertebb a bibliai Noé története. Hatásuk azonban jóval messzebb terjedt az Égei-tenger környékétől: a XVIII. században az osztrák Malbertsch mester ezt festette az egyik prágai kolostor könyvtártermének falára, és a messzi északon élő finnugor eredetű *votjákok* mondájában is felbukkan a történet:

Hajdanán Inmár istennek Noj volt a kedves embere. Ez a Noj megtudta Inmártól, hogy a világot nagy víz fogja elárasztani. Ezért egy igen nagy hajót kezdett építeni.

Sajtán, az ördög, észrevette, hogy eljárkál a falujából, de nem tudta,

Hová. Megkérdezte hát Noj feleségét:

- Ugyan hova jár a te urad?
- Magam sem tudom, jár valahová, kérdeztem, de nem akarja megmondani.
- Ha nem akarja, majd megfogja - mondta Sajtán s komlót mutatott neki. -

Tedd ezt a komlót a kádadba, főzd meg ízzel és liszttel. Ez a főzet a sör ez. Ha a sört Noj megissza, meg fogja neked mondani, hova jár.

Sajtán tanácsa szerint megfőzte Noj felesége a sört, adott is inni Nojnak, s az lerészegedett. Így ittasan megmondta feleségének:

- Hajót készíteni járok.

Ezt Noj felesége hírül adta Sajtánnak, s az egészen összetörte Noj készülő hajóját. Noj ekkor új hajót kezdett építeni. Két évig tartott, míg elkészült vele, s a Földet nagy árvíz árasztotta el. Noj látta ezt, és Inmár parancsára bement a hajóba. Hívta volna a feleségét is, de az vonakodott. Nosza - szólt Noj haragjában - nosza, ördög, gyere be!

Ezt a szót meghallotta Sejtán, s az asszony után ő is bement. Így hajóztak a nagy vizen. Egyszer csak Sejtán azt parancsolta az egernek, lyukassa ki Noj hajóját. Az egér kilyukasztotta és a hajóba víz kezdett befolyani. A hajón volt egy oroslán. Ez az oroslán egyik orrlyukából kígyót, a másikkól macskát bocsátott ki. a macska és a kígyó elpusztították az egeret, s így Sejtán nem tudott Nojnak ártani.

A külső körülmények talán itt változtak meg a legjobban, mert nem az volt e bibliai monda lényege. Sokkal lényegesebb társadalmi mondanivalója, hiszen fantasztikus kifejezésmódjával az őstársadalom osztályokra bomlását jelképezte itt is és

mindenütt. Elpusztult a régi világ, megszületett az új, amelyben csak annak van létjogosultsága, aki tud engedelmeskedni, aki elismeri a vezetők (Isten) uralmát lázadás nélkül. De ennek hogyanját megint csak az döntötte el, milyen körülmények között éltek azok, akiknek mítoszába bekerült a történet.

S a távolság legyőzésének legjobb példája az, hogy a *hopi indiánok* történetében is ott van az özönvíz mítosza. **Oravec Imre** (1943-) adta közre harmadik verses kötetét, amelyben a hopi mitológiát - bonyolult áttételeken keresztül - használta fel saját emberi válságának megoldására. Anyagát egy fiatal néprajztudós tanulmányára alapozta, melyet az Amerikában élő hopi indiánokról írt, de Oravec átíratában a hopik világa átfordult gyermekkorra színterévé, s az ott felfedezett romlatlanságban talált rá a gyökerekre, a megnyugvásra.

A kötet első ciklusában a *mindenség születésének drámáját*, a világ keletkezését mutatta be, ahogyan azt a hopik elképzelték. Taiova, a Teremtő életre hívta segítőtársát, aki aztán megteremtette a világot. De Taiova, amikor megelégelte az emberek gögjét és mohóságát, *tűzzel és vassal elpusztította őket*, s amikor a harmadik világra került sor, *jött a víz...* Vízözön monda ez is, de a hopi gondolkodás szerinti:

És megelégteli Taiova
az emberek mohóságát
hogy mind több jószágot akarnak,
és megsokallja Taiova
az emberek jószágát,
hogy mind nagyobb mohóságra vetemednek,
és kiválasztja a törvénytisztelőket,
és megtölti tarisznyájukat kukoricakenyérrel,
és mindenható kezével
biztonságos helyre,
vastag nádszál üregébe bújtatja őket,

és parancsot ad helytartójának, Szotuknangnak,
és Szotuknang felvonja az ég vizeinek redves zsilipjét,
és az ég vizeinek redves zsilipje
hömpölygő árt zúdít a harmadik világra,
és eltűnnek a széles síkok,
és megtelnek a tágas völgyek,
és alámennek a magas hegyek,
és megfullad a harmadik világ színe, a piros,
és megfullad a harmadik világ ásványa, a réz,
és megfullad a harmadik világ iránya, a kelet,
és megfullad a harmadik világ növénye, a dohány,
és megfullad a harmadik világ állata, a szarvas.

Oravecz Imre: A hopik könyve

Egyszóval nem tudok magyarázatot adni arra, hogy az irodalmi vándormotívumok hogyan kerülnek át egyik világból a másikba, de az biztos, hogy ott vannak, az alaptémát variálják, s mindegyik világban otthonosan mozognak, nemcsak a Földközi-tenger medencéjében...

Így van ez a képzőművészetben is, hiszen a vízözön a legtöbbit megfestett bibliai témák egyike. Néhány példa: a Prado nagy kincse **Bassano** (Jacopo de Ponte) képe: *Az állatok Noé bárkájára mennek*. Ennek társa címében, színvilágában **id. Jan Brueghel** képe: *Az állatok elhagyják Noé bárkáját*, melyet a magyar Szépművészeti Múzeumban lehet megcsodálni. **Michelangelo** sixtusi kápolnájának is egyik részlete az özönvíz, de van kép Noé fiairól is, hiszen a történet túlélői az emberiség ősatyjává váltak. Ezek a szokványos megközelítések, de találtam egy nem mindennapi freskórészletet is Firenzében **Paolo Uccellótól**. Donatello barátja volt ő, akinek szinte mániájává vált a perspektíva kutatása. Az ő története nem Noéről, hanem a pusztításról szólt: *a még élők, a haldoklók és a halottak térbeli*

helyzetével azt az óriási pánikot, kavarodást festette meg, amelyet a vízözön kiváltott. A kép bal oldalán lévő fal felé lökődik a tömeg, ahol villám csap le a sötét felhők közül. Ezt is jelentette a vízözön, nemcsak a jók megmenekülését...

Noé utódai egy ideig egyetlen nyelvet beszéltek. Vándorlásaik során **Sineár**, azaz **Babilon** földjén telepedtek meg, téglából várost építettek, melyet **Bábelnek** neveztek el, és olyan magas tornyot, aminek teteje az eget érte... Bábel történetét nemcsak a Bibliából ismerjük, **Hérodotosz** szerint **Marduknak**, Mezopotámia egyik vérszomjas istenének tiszteletére i.e. II. évezred elején a valóságban is megépítették a tornyot. Mezopotámia jellegzetes építménye volt ez a toronytemplom, mely teraszos szerkezetével a befejezetlenség képzetét keltette. Leírásban a zikkurat 7 vagy 9 emeletes volt, szintenként más-más színű, lépcsőzetes, torony formájú építmény volt. A legfelső emeleten őrizték az istenség szobrát, ott tartották a szertartásokat, amelyben fiatal lányok szüzességét áldozták fel a főistennek. (Ezt az áldozatot is a papok személyesen közvetítették...) A toronytemplom tetejéről végezték azokat a csillagászati megfigyeléseket, amelyek a mindennapi életet segítették elő, és amelynek eredményeit -pl. a csillagjóslást! - mi is hasznosítjuk.

*Mind az egész földnek pedig egy nyelve és egyféle beszéde vala.
És lőn mikor kelet felől elindultak vala, Sineár földjén egy síkságot találának és ott letelepedének. És mondának egymásnak: Jertek, vessünk téglát és égessük ki jól, és lőn nekik téglakő gyanánt, a szurok pedig ragasztó gyanánt. És mondának: Jertek, építsünk magunknak várost és tornyot, melynek teteje az eget érje, és szerezzünk magunknak nevet, hogy el ne széledjünk az egész földnek színén.*

Az Úr pedig leszálla, hogy lássa a várost és a tornyot, melyet építenek vala az emberek fiai. És monda az Úr: Ímé e nép

egy, s az egésznek egy a nyelve, és munkájának ez a kezdete, és bizony semmi sem gátolja, hogy véghez ne vigyenek mindent, a mit elgondolnak magukban. Nosza, szálljunk alá, és zavarjuk ott össze nyelveket, hogy meg ne értség egymás beszédét. És elszéleszté őket onnan az Úr az egész földnek színére, és megszűnének építeni a várost.

Ezért nevezék annak nevét Babelnek, mert ott zavará össze az Úr az egész föld nyelvét, és onnan széleszté el őket az Úr az egész földnek színére.

Mózes I. könyve, 11.

Ez a történet önálló része a Bibliának: ezzel magyarázták meg a nyelvek sokféleségét. Ezt a mondát ma már nehéz részeire bontani, de bizonyára az is benne van, hogy a monda készítői összefüggést kerestek **Babel**neve és jelentése (= összezavar) között. Pedig nem a nyelvek sokféleségére adott választ. Az ókori keleti szóhasználat szerint az *egynyelvűség* kifejezés a különböző népek és emberek gazdasági, politikai és közigazgatási egységét, míg a *különböző nyelvűség* az egység megbomlását, ellentétek kialakulását jelentette. Nem azt magyarázta tehát a mítosz, honnan eredtek a nyelvek, hanem gazdasági, társadalmi, gondolkodásbeli ellentéteket indokolta meg úgy, hogy azokat az ember gőgjére, bűnösségére vezette vissza.

Az **Ószövetség** következő nagy fejezetét jelentik az ún. **Történeti könyvek**, melyek a bibliai pátriárkák: **Ábrahám**, **Izsák**, **Jákób**, azaz az ősatyák történetét tartalmazzák. Gyarlóságról, fondorlatról, ravaszságról van szó ezekben, melyet a Biblia minden rosszallás nélkül adott elő. **Jákób** félig vak apját - anyai segédlettel! - megtévesztette, jó étvágyú testvérét egy *tál lencsével* becsapta, anyagias apósát félrevezette. A homéroszi hősöket is ugyanez a csavaros észjárás jellemezte, elegendő Odüsszeusz kalandjaira gondolni,

rádásul ott maguk az istenek is éltek fondorlatokkal: **Zeusz** hány alakban tévesztette meg a nőket?! De a Biblia is azt sugallja, ez így van rendjén. A természet világából kiemelkedő ember a fejlődésnek ezen a kezdeti fokán eszmélt rá az ész, az elme, a tekintély a furfang hasznosságára, emberi jellegére. Ezért tekintették a népmesék is a furfangot pozitív emberi magatartásnak. Az ószövetségi *patriárkák* ilyen ábrázolása tehát fenntartotta a kialakuló nemzetségi társadalmak erkölcsi értékelésének ezt a sajátos vonását, még ha ezzel az értékeléssel a későbbi kor értetlenül is áll szemben. De az erkölcsi fejlődés is fontos állomása volt emberré válásunk folyamatának.

Az *ősatyák* bemutatása azért fontos része a Bibliának, mert a zsidók, illetve az emberiség tőlük származnak. A róluk szóló, néha egymásnak is ellentmondó történetek viszont nem ugyanazon korban keletkeztek, de közös bennük, hogy meghatározott céllal íródtak. Történelmi hitelességük nincs - bár történetek kísérletek, hogy az emberiség korát általuk számítsák ki -, de fényt vetnek egyes vallási elképzelésekre, rávilágítanak a törzsi kapcsolatokra. A nemzetségtáblák összeállításánál ugyanis nem történelmi elvek, hanem a *számmisztika* érvényesült. A bibliai őstörténet **Ádám**tól **Noé**ig 10 nemzetséget jelentett, Noé fiától, **Sém**től Ábrahám apjáig 9 nemzetség volt, **Ábrahám** lett a tizedik, és vele kezdődött a kiválasztottság. Izrael 12 törzse **Jákob** egy-egy fiától származott, hogy mindegyik zsidó törzs Ábrahám vér szerinti leszármazottjának tarthassa magát. **Ábrahám** tehát az a *patriárka*, akitől a zsidók származtak. Neve - *Abram* - eredetileg *felső* atyát jelentett, ami később a *sokaság atyjára* módosult. Sémén keresztül Noé 10. utódja: apja Úrból érkezett Hárámba, ahonnan Ábrahám 75 évesen - isteni parancsra! - **Sarával**, a feleségével és **Lóth**-tal, az unokaöccsével Kánaánba költözött. Amikor állataik elszaporodása miatt vita támadt pásztoraik között, Lóth önállósult és tovább költözött **Szodomába**, ahol a város férfijai fajtalankodni akartak vele, hiába ajánlotta maga helyett a lányait. Az angyalok elhatározták, hogy elpusztítják a bűnös várost, csak Lóthékat

mentették meg. **Lóth felesége** azonban nem tudta betartani a megmenekülés feltételét, kíváncsisága erősebbnek bizonyult, a tilalom ellenére hátratekintett és a látványtól sóbálvánnyá változott. Lóth magára maradt lányával, és a hegyekben, egy barlangban találtak menedékre. Az emberiség tudatában úgy él a képe, mint az ellenszenves bujaság képviselője, aki saját lányait rontotta meg. Pedig a Biblia szerint a lányok vették rá apjukat a cselekedetre: lerészegítették, háltak vele, de nem bujaságból, hanem hogy gyermekük legyen: **Moáb** lett a moábiták, **Anmon** az anmoniták ősatya. Mózes törvényei elítélték a vérfertőzést, de **Lóth lányai** felmentést kaptak, hiszen fondorlatukat a törzsi fennmaradás érdekében művelték, ami mindennél fontosabb volt. Ezzel a történettel a két rokon nép történetét kívánta a Biblia bemutatni, de mert ellenségei voltak a zsidóknak, érthető hát a történet ilyen alakítása.

Közben **Ábrahám** az éhínség miatt tovább költözött Sárával Egyiptomba, miközben gondoskodott saját életének biztonságáról:

Ímé tudom, hogy szép ábrázatú asszony vagy. Azért mikor meglátnak téged az égyiptomiak, azt mondják: felesége ez, és engem megölnek, téged pedig életben tartanak. Mondd azért kérlek, hogy húgom vagy, hogy jól legyen dolgom miattad, s életben maradjak te éretted.

Mózes I. könyve, 12.

Aztán **Sárát** valóban elvitték a fáraó palotájába, **Ábrahám** pedig kárpótlásul juhot, szarvasmarhát, szamarat, szolgákat és szolgálólányokat kapott, nem csinált hát rossz vásárt. A mai ember megütközik ezen a történeten, de ne feledjétek: évezredekkel korábban vagyunk, a mieinktől teljesen elütő, barbár és nomád körülmények között, ahol mások az erkölcsök, vagy a szabályok. Ábrahám magát megóvta azzal, hogy Sárát kiszolgáltatta. Így kellett tennie, mert ő volt a

törzsalapító, a nemző, a törzs a férfitől eredt, a nő másodlagos. Sára nemcsak ezt fogadta el, de amikor nem tudott gyereket szülni, maga helyett **Hágárt**, a szolgálólányt ajánlotta, mert a gyerekekre szükség volt: ők gondozták és védtek meg az állatokat, létszámuk mutatta egy-egy törzs erejét...

Közben azonban **Sáráról** kiderült, hogy nem a húga, hanem felesége Ábrahámnak, ezért a fáraó kiutasította őket az országból, s még az ajándékokat sem kérte vissza. Így hát Ábrahám háza-népével visszatért Kánaánba, ahol a két feleség között féltékenységi jelenet játszódott le. Hágár megszökött, de az Úr visszaküldte Sárahoz, hogy meghajoljon hatalma előtt. Sára tulajdonképpen nem féltékeny, hiszen ő adta férjéhez a szolgálót, csak a *főfeleség* jogait védte, hiszen amikor Hágár terhes lett, lekicsinylően bánt vele. Hágárnak tehát tudomásul kellett vennie a rendet, alá kell magát vetnie a törzs érdekeinek, hogy *olyan számosokká legyenek, hogy sokaságuk miatt megszámolni se tudják őket*. Az Úr és angyalai aztán másodjára is meglátogatták Ábrahámot, aki megvendégelte őket, s ekkor kapta azt az ígéretet, hogy esztendő múltán Sárának is fia születik. Reális emberábrázolást tartalmaz ez a rész is, hiszen Sára kívülről hallgatózott, de amikor az Úr rászól, letagadta. Ebben az élethelyzetben a titkos gondolatán rajtakapott, ráadásul hallgatózó nő egyetlen válasza a tagadás lehetett.

Ábrahám 100 éves, Sára 90, amikor **Izsák** megszületett. Az Úr megparancsolta az atyának, hogy áldozza fel a fiát, s amikor Ábrahám kész volt az áldozatra, az Úr kicserélte a gyereket egy báránnyra és megismételte a *kiválasztottságra* tett ígéretét. *Izsák feláldozása* elmaradt, s ezzel az elbeszélés az *emberáldozatnak* állatáldozattal való helyettesítését Istenre és a kiválasztott nép ősatyjára vezette vissza. Izsák feláldozásának jóvátételeként maradt fenn a *körülmetélés*, minden fiúgyermek megszületésekor bemutatott *véráldozat*. Létrejöttének gyökerei az ősi Egyiptomba nyúltak vissza, ott az uralkodó osztály tagjainál a kaszti elkülönítés fizikai jele volt. Mivel a zsidóknál szaporodási korlát volt, csakis

a körülmetélttől nemzett gyermek számított kiválasztottnak. **Czeizel Endre** Az érték bennünk van című könyvében azonban új elmélettel állt elő. A győztes harcosoknak - mindenütt a világon - szükségük volt bizonyító erejű trófeára, hogy hősiességüket és a zsákmányból való jussukat ezzel igazolják. Ezért skalpoltak az indiánok, emiatt vágták le a törökök legyőzött ellenségeik fejét. Minthogy Közel-Keleten a hímvesző levágott fitymája szolgált ilyen bizonyítékul, a zsidók a körülmetéléssel ezt a megszegyénítést akarták elkerülni...

Ábrahám halála előtt még elhozatta elhagyott hazájából Izsáknak **Rebekát**, rokonának lányát, majd 175 évesen meghalt. A Biblián kívül sehol máshol nem olvashatunk róla, személyét és a vele kapcsolatos történetet a bibliakritika mítosszal átszőtt mondának tartja. Izsák és Rebeka fia **Ézsau** és **Jákób** lett. Előbbi vadász volt, apja kedvence, utóbbi a ház körül dolgozott, s anyja kedvence. *Ézsau egy tál lencséért eladta elsőszülöttségi jogát*, azaz lemondott arról, hogy az atyai áldás birtokosaként a családi-törzsi vagyont örökölje, a törzs papja és az isteni ígéret teljesítője legyen. Aztán Rebeka és Jákób becsapta Izsákot, aminek következtében Jákób kapta meg az atyai áldást, bár az apja is megérezte, hogy nincs rendben minden. De Jákób Ézsau haragja elől menekült el otthonról, az úton álmában látott egy égig érő létrát, melyen az angyalok járkáltak. Az Úr megerősítette az apjától kapott áldást, ezért azon a helyen imahelyet épített a tiszteletére. Ezzel a részlettel a Biblia feloldotta a cselvetés bűne alól az ősatyát, és Bethel, az ősi kultuszhely törvényes voltát is igazolta.

Jákób nagybátyjához, **Lábán**hoz került, ahol 7 évig szolgált **Ráchel** nevű leányáért, de az apa **Leát** csempészte a nászágyba: mint idősebbnek, neki kellett először férjhez mennie. Ekkor újabb 7 évig szolgált Ráchelért, majd 6 évig a hozományáért. Az itt eltöltött 20 év alatt még a két szolgálót, **Szilpát** és **Bilhát** is feleségül vett. A négy asszony összesen 12 fiat szült neki, akik egy-egy törzs ősapjává váltak:

Lea: Rubent, Simeont, Lévit, Judot, Jisszahart, Zebulont

Ráchel: Józsefet és Benjámint

Bilha: Dánt és Neftalit

Szilpa: Gadót és Asert

Húsz év elteltével Jákób hazaindult, az úton egy ismeretlen férfi is megjelent, aki Istennek nevezte magát, s birokra kelt Jákóbbal. Ezután **Jákób** a nevét **Izraelre** (=Istennel viaskodó) változtatta, és a győzelem helyén szentélyt emelt. Ézsau a harcosaival várta testvérét, de Jákób nyája felével kiengesztelte bátyját. Ebben a történetben megint ott van a történelem: a 7 nagy törzsi csoport szövetségének megpecsételéseként **Jákóbot**, Ábrahámnak, a keleti héber törzsek ősatyjának unokáját **Izraellel**, a déli törzsek névadójával azonosították, s tőle származtatták Izrael 12 törzsét.

Jákób fiai közül legvonzóbb meséje **Józsefnek** van, ami Keletet és Nyugatot egyaránt meghódította: a **Korán** újraköltötte, a perzsa **Firdauszi** feldolgozta. A mi kultúrkörünkben **Goethe** mellett **Thomas Mann** őrizte meg méltó regénnyel a bibliai történetet:

Mikor távolról megláták, minekelőtte közel ért volna hozzájuk, összebeszélének, hogy megölik. És szólának egymás között: Ímhol jó az álomlátó! Most hát jertek, öljük meg őt, és vessük őt valamilyik kútba, és azt mondjuk fenevad ette meg, és meglátjuk, mi lesz az ő álmaiból...

És lőn, a mint oda ére József az ő bátyjaihoz, letépték Józsefről az ő felső ruháját, a czifra ruhát, mely rajta vala. És meg ragadák őt és beleveték a kútba, a kút pedig üres vala, nem vala víz benne. Ezután leülének kenyerezni, és felemelék szemeiket, és láták, hogy íme egy Ismáelita karaván jó vala Gileádból...És monda Júda az ő atyjafiainak: Mi haszna ha megöljük a mi atyánkfiát és eltitkoljuk az ő vérét? Jertek, adjuk el őt az Ismáelitáknak, és ne tegyük reá kezün-

*ket, mert atyánkfia, vérünkből való ő...és felhozák Józsefet a kútból,
és eladák Józsefet az Ismáelitáknak húsz ezüstpénzen: azok pedig
elvivék Józsefet Egyiptomba.*

Józsefet eladják testvérei, Mózes I. 37.

Az öreg azt mondta: "Hm, hm" és ide-oda tekingetett József és testvérei között, miközben szüntelenül rázta a fejét.

- A fiú tehát ügyes csirkefogó. Hm, mit nem mondtok! És hogy hívják a hitvány kutyát?

- Sehogy sem hívják - felelte Dán - Hogy is hívnák? Eddig egyáltalán nem volt neve, hiszen mondtuk, hogy senkifia, fattyú és vadon nőtt lópvirág, se apja, se anyja. Úgy hívják: „hallod-e”, vagy „hé,te”, vagy egyszerűen füttyülünk neki. Ilyen nevekkkel illetjük.

- Hm, hm, tehát ilyen lópvirág és vadon termett gyom a fiú, akit megbüntettek - szólt ismét az öreg - különös, különös! Milyen csodálatos néha az igazság! Ész és udvariasság ellenére lett, de az ember mégis csodálkozik. Amikor kihúztuk ezt a lópfiát börtönéből, azt állította, olvasni tudja az írást. Hazudott a kölyök?

- Nem éppen - felelte Júda. - Már mondtuk, hogy figyelemre méltó esze van, és nem mindennapian ügyes. Listába tudja venni és elkönyvelni az olajkorsókat és gyapjúbálákat. Hogy nem mondott többet, ennyivel még elkerülte a hazugságot.

Az öreg hallgatott.

Nohát - mondta azután, és ismét összehúzta szemét-minthogy a fiú a ti rabszolgátok, adjátok el nekem!

Próbát akart tenni. Valami homályos volt itt előtte, és egészen találomra, tapogatózó fortéllyal tette a javaslatot, kíváncsian várva a hatását.

- Fogadd el ajándékul - mormolta Júda gépiesen. És amikor a midjani kijelentette, hogy fejével és szívével megértette a cikornyás szólást, amaz így folytatta: Jóllehet a méltányosság ellen van, hogy nekünk kellett megszenvednünk ezzel a kölyökkel, és most, amikor megtisztult erkölcstelenségeitől, te aratod le nevelésünk gyümölcsét. De mivelhogy kívánod őt, tégy ajánlatot.

- Mondjátok meg inkább ti az árát! - felelte az öreg. Én is így értettem. És most megkezdődött a vásár és az alku Józsefért, és öt óra hosszat szívósan tartott, a késő órákig és napnyugtáig.

Thomas Mann: József és testvérei

Thomas Mann írásának az a különlegessége, hogy nemcsak az *Ószövetség* mítoszát bontotta ki, az ókori-keleti őstörténet egyéb mondáit is bekapcsolta a történetbe. Meglepő fordulataival - József a börtönből került a hierarchia csúcsára - alkalmas volt arra, hogy felidézze ennek a kornak a hangulatát. Ez a Biblia legeggyöntetűbb novellája. Történelmileg ugyan nem hiteles, de néhány eleme - Egyiptom államháztartása, vagy az egyiptomi földtulajdon - történelmileg is értékelhető az újbirodalom viszonyainak tükréeként. A regénynek van magyar vonatkozása is: Thomast Mannt Kerényi Károly, magyar klasszika-filológus vezette be a görög mitológiába, aki azokat is felhasználta regényében.

A történetnek ugyanezt a részét ábrázolta **Ferenczy Károly** (1862-1917), XIX. századi magyar festő, aki különleges színvilágú festményével nemcsak azt, hanem a bibliai tájak hangulatát is meg tudta idézni. Sajnos ezt a képet nem találtam meg a gyűjteményemben...

József atyja kedvence volt, bátyjai nem is merték megölni, csak eladták, így került Egyiptomba. **Putifár**, a fáraó kincstárnoka és testőrségének parancsnoka háza intézőjévé tette, minden vagyonát rábízta. Felesége is szemet vetett az ifjúra, de hiába csábítgatta, József ellenállt. A Biblia nagyon szűkszavú

ennél a résznél, nem tudjuk meg, milyen volt a csábító, milyen módszerei voltak, csak azt tudjuk meg, hogy vádaskodása nyomán József börtönbe került. Onnan úgy került ki, hogy megfejtette a fáraó álmát a hét kövér - és sovány tehénről, a teli - és üres kincstárról. Jóslata nyomán a 7 bő esztendőben megtömték a magtárakat, ezáltal elkerülték az ínséget a 7 szűk esztendőben.

József álomfejtése révén nagy hivatalra emelkedett Egyiptomban, amikor újra találkozott testvéreivel, akikkel kibékült, és meghívására Jákób és családja is Egyiptomba települt. Kezdetben jól ment a soruk, de amikor megsokasodtak, rabszolgákká váltak, s újszülött fiúkat, **Mózes**t, a fáraó parancsára a Nílusba kellett vetniük. Közben Jákób-Izrael örökbe fogadta József két fiát, **Menasseszt** és **Efraimot**, azaz fiaival azonos jogokat adott nekik. Az elsőszülött **Ruben** helyett pedig **Júdát** részesítette előnyben: az ő törzse lett Izrael vezetője, ahonnan **Dávid király** is származott. De áldásban részesítette a többi fiát és azok utódait, és megjövendölte további sorsukat. Jákób leszármazottai a héber források szerint 400-430 évig, a **Septuagintaszerint** 215 évig éltek Egyiptomban. **Mózes II. könyve** szól az *egyiptomi fogságról*, az abból való megszabadulásról és a hazatérésről. Ezek *misztikus elbeszélések*, amelyekben nem is a történet a lényeges, hanem az általa közölt tanítás. Ábrahámnak az Úr esküvel megfogadta, hogy választott népének adja a Kánaánt: a honfoglalással azt igazolta a Biblia, hogy az Úr csodák által megtartotta a szavát, és a népnek ősi joga van a *tejjel-mézzel folyó Kánaánhoz*.

Mózest a fáraó lánya a Nílus menti sásban találta meg, felnevelte, de mert 40 évesen megölt egy egyiptomit, menekülnie kellett. A pusztában Jetróhoz került, akinek feleségül vette a lányát és 40 évig szolgált érte. Ekkor aztán az Úr *égő csipkebokor* képében parancsot adott neki, hogy vezesse ki Izrael fiait Egyiptomból. A régi héberek a tövisbokorban tüzet sejtettek, amely kicsaphat anélkül, hogy a bokor maga elégne, az Úr megjelenésére tehát ez lett a megfelelő szimbólum.. *Megtalálásának történetéhez* kapcsolódott a gyűjteményemben a

velencei **Veronese** (1528-1588) 1570 körül festett képe, amely egy kisméretű olajkép, de a festő pompája és a csillogása érvényesült rajta, mindenben eltért a bibliai történettől. A Nílus áradásában megtalált kisgyerek és az őt védelmező fáraó-lány a képen velencei környezetbe került: a főalak gazdag brokátruhában, csillogó ékszerekkel a kép közepén van, a háttérben itáliai formájú híd ível. Az eredeti egzotikus környezetet csupán az előtérben ábrázolt néger alakja idézte fel.

Mózes kiválasztottságát csodás tények is igazolták: botját kígyóvá tudta változtatni, kézrátétellel meggyógyította a bélpoklost, a Nílus vizét vérré változtatta. Mivel eleinte népét nem engedte útjára a fáraó, az Úr 10 eseménnyel sürgette meg, ez lett az *egyiptomi 10 csapás*: a víz vérré változott, békák, szúnyogok és bögölyök lepték el az országot, dögvész támadt, fekélyek borították el az egyiptomiakat, jégeső, sáskajárás csapott le, sötétségbe borult az ország, s az Úr éjfélkor megölte az egyiptomi újszülötteket. (A zsidók ezt a csapást úgy kerülték el, hogy egy áldozati bárány vérével bekenték ajtóikat.) Mindezek miatt aztán a fáraó engedett, s a zsidók elindulhattak. A sivatagban **Jahve** nappal felhő, éjjel tűzoszlop formájában vezette őket. Közben a fáraó megbánta engedékenységét, üldözőbe vette a menekülőket, akiket a Vörös-tenger partján ért utol, ahol még egy csoda történt: Mózes botjának érintésére szétvált a tenger vize, amin a zsidók száraz lábon átkelhettek, de az őket üldöző egyiptomiak a tengerbe fulladtak.

A sivatagi vándorlás közben az Úr égből hullajtott mannával táplálta kiválasztottjait, majd a **Sinai-hegyen** (ó)szövetséget kötött velük és két kőtáblán közzé tette *10 parancsolatát*, melyben az Úr és az emberek közötti kötelezettségeket foglalta össze. Két változatban is megmaradtak a jórészt tiltó formájú felszólítások, de a kutatók úgy gondolják, hogy ősi változata még ennél is tömörebb lehetett. Rapcsányi László azt derítette ki, hogy a kőlapok valószínűleg

már az ősi kultuszban szerepeltek, a törvény tábláivá való átértelmezésük tette lehetővé az új kultuszban való felhasználásukat.

És szóla Isten mindezeket az igéket - mondván:

Én az Úr vagyok, a te Istened, a ki kihoztalak téged Egyiptomnak földéről, a szolgálat házából. Ne legyenek néked idegen isteneid én előttem.

Ne csinálj magadnak faragott képet, és semmi hasonlót azokhoz, a melyek fenn az égben, vagy amelyek alant a földön, vagy a melyek a vizekben, a föld alatt vannak. Ne imádd és ne tiszteld azokat, mert én, az Úr a te Istened, féltőnszerető Isten vagyok, a ki megbüntetem az atyák vétkéit a fiakban, harmad és negyed íziglen, a kik engem gyűlölnék. De irgalmasságot cselekszem ezerízíglig azokkal, a kik engem szeretnek és a parancsolatjaimat megtartják.

Az Úrnak, a te Istenednek nevét hiába fel ne vedd, mert nem hagyja azt az Úr büntetés nélkül, a ki az ő nevét hiába felveszi.

Megemlékezzél a szombatnapról, hogy megszenteljed azt. Hat napon át munkálkodjál és végezd minden dolgodat. De a hetedik nap az Úrnak, a te Istenednek szombatja: semmi dolgot se tégy azon se magad, se fiad, se leányod, se szolgád, se szolgálólányod, se barmod, se jövevényed, a ki a te kapuidon belől van. Mert hat napon teremté az Úr az eget és a földet, a tengert, és mindent, a mi azokban van, a hetedik napon pedig megnyugovék. Azért megáldá az Úr a szombat napját és megszentelé azt.

Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú ideig élj azon a földön, a melyet az Úr a te Istened ád te néked.

Ne ölj.

Ne paráználkodjál.

Ne lopj.

Ne tégy a felebarátod ellen hamis tanúbizonyságot.

Ne kívánd a te felebarátodnak házát. Ne kívánd a te felebarátodnak a feleségét, se szolgáját, se szolgálóleányát, se ökrét, se szamarát, és semmit, a mi a te felebarátodé.

Mózes II. könyve, 20.

Mindezek és a polgári életet szabályozó egyéb törvények írásba foglalása a fejlődés fontos pontját jelentik az ókori népeknél. A 10 parancsolatban általános, minden osztály felett álló, minden időben érvényes erkölcsi elveket fogalmaztak meg: *ne ölj! - tiszteld szüleidet...* Egy részük közvetlen osztályérdekeket fejezett ki: *ne lopj! - ne kívánd felebarátod vagyonát! - imádd az istenséget.* A polgári törvények aprólékosan szabályozták a magántulajdon védelmét:

Szemet szemért, fogat fogért, kezet kézéért, lábat lábért.

Ha ház-fölverésen kapják a tolvajt, és úgy megverik, hogy meghal miatta, nincs vérbűn miatta.

Ha valaki ökröt vagy bárányt lop, és levágja és eladja, 5 barmot fizessen egy ökörért, 4 juhot egy bárányért.

Ha elevenen kapják kezében a lopott jószágot, két annyit fizessen érette

Mózes II. könyve, 21.

Ezek a szabályok szinte valamennyi kultikus törvényt, emberi, jogi normát összefoglaltak, és mint ilyenek, hasonlóságot mutatnak az ókori Kelet vallási és jogi kódexeivel, **Hammurápi**, óbabilóni uralkodó törvényeivel, aki elsőként foglalta írásba a törvényeket. Nem valószínű, hogy ezek hatottak egymásra, inkább a közös nomád eredet miatt hasonló a gondolkodásuk:

1.§ Ha ember embert bevádol, a gyilkosság vádját szórja ellene, de rá nem bizonyítja, vádlója ölessék meg

6. § Ha valaki az isten vagy a palota tulajdonát ellopja, az illető ölessék meg, és az, akinek kezében a lopott holmit meglelik, ölessék meg.

14.§. Ha valaki más szabad embernek kiskorú gyermekét ellopja, ölessék meg.

Kmoskó Mihály fordítása

A zsidó nép a hosszú vándorlás alatt elfáradt és megtorpant, elfeledkezve Jahve törvényeiről visszavágytak az egyiptomi húsfazekakhoz, aranyborjút készítettek és azt imádták. Mózes e hűtlenség miatt széttörte a kőtáblákat, az aranyborjút, 40 napig böjtölt a hegyen, ahonnan újabb kőtáblákkal tért vissza. Ettől az időtől kezdve arca ragyogott az Úrtól kapott fényességtől, emiatt kendővel takarta el azt. Ez a fény egy rossz fordításban szarvvá változott, **Michelangelo** emiatt ábrázolta szarvval Mózesét, mely a visszafojtott feszültség tökéletes megörökítése: szinte várni lehet, hogy mindjárt felpattan és dühöngeni kezd...

A történelmi párhuzam idéztette fel **Petőfi Sándor** (1823-1849) magyar költővel az 1848-as forradalom előestéjén mindezt, hogy a közismert bibliai történettel bemutassa a helyzet komolyságát, és összekapcsolhassa a próféták és a költők közös feladatát:

Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes bujdosott,
S követte, melyet isten küldé
Vezérül, a lángoszlopot.
Újabb időkben isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék

A népet a Kánaán fel.

Petőfi Sándor: A XIX. század költői

A kémek jelentették Mózesnek, hogy Kánaán csodálatosan gazdag ország, de óriások lakják, és városaik bevehetetlenek. A nép ismét megtorpant, ezért újabb 40 évig bolyongtak a pusztában. **Mózes** ekkor már 120 éves volt, **Józsué** személyében kijelölte utódját, felment a hegyre, betekintett Kánaánba és meghalt. A nép 30 napig gyászolta vezérét, aki megszabadította őket az egyiptomi fogságból és elvezette őket az *Ígéret földjéig*. A kivonulás emlékét is megörökítették: a sivatagban kis lombkunyhókat állítottak, kovásztalan kenyeret ettek, s az első fiút - mózesi áldozatként - az Úrnak ajánlották fel.

Ki is volt **Józsué**? Jákób **József** fiait is örökbe fogadta, tőlük származott Józsué. A pusztai vándorlás idején Mózes segítőtje volt, felkísérte Mózes a kőtáblákért a Sínai-hegyre, s ő ment törzsével Kánaán kikémlésére. Mózes utódként azt a feladatot kapta, hogy bevezesse a zsidókat Kánaánba. A honfoglalást is csodák kísérték, melyet a róla elnevezett könyv mondja el. Ennek első része egy **Ráháb** nevű szajhatörténetét foglalta össze, aki a Józsué által küldött kémek életét megmentette, ezért nemcsak életét kímélték meg, de haláláig Józsué házában élhetett nagy tiszteletben, s rokonságba kerülhetett Dáviddal, Jézussal. Józsué a **Jordán folyón** száraz lábbal vezette át népét, **Jerikó** megerősített falai harsonaszóra leomlottak. (Magyar vonatkozását Jókai: a kőszívű ember fiai című regényében olvashatjátok...)

Kánaán őslakói elleni harcot is csodák kísérték, melyek legismertebbike a *napcsoda*: a gaboniták védelmében folytatott csatában **Józsué** megállította a Napot és a Holdat, hogy egy nappól kettő legyen, s a nép bosszút állhasson ellenségein. Ebben az ókori keleti felfogás tükröződött: a Nap addig világít, ameddig mozog. Ha megáll (=lenyugszik), elsötétül, így vélekedett **Habakuk** próféta is...A győzelem után Józsué az *Ígéret földjét*, a

tejjel-mézzel folyó Kánaánt felosztotta népe között, megújította a törzsek szövetségét, és 110 évesen meghalt. De a harcok halála után sem fejeződtek be, hiszen délen ott voltak az amorensok, a tengerparton a filiszteusok, akik a **Kréta** szigetéről bevándorolt pelazgok utódai voltak Palesztinában.

A filiszteusok elleni harcok hőse **Sámson** lett, akinek érdekes a története. Születését angyal adta hírül, aki előírta szüleinek, hogyan bánjanak vele. Rendkívüli erejét annak köszönhette, hogy tartózkodott a bortól és az ollótól: ereje nagy hajában rejtett, amit a filiszteusok elleni harcban hasznosított. Engesztelhetetlen gyűlöletet érzett irántuk. Filiszteus nőt vett feleségül azért, hogy az esküvőjén 30 filiszteust agyonvágjon és feleségét is otthagyhassa. Azután 300 rókát fogott, farkukra égő csóvát kötözött, és behajtotta őket a filiszteusok aratás előtt lévő vetésébe. E tette miatt már honfitársai is át akarták adni ellenfeleinek, de egyetlen szamarállkapoccsal 1000-t vert agyon. E győzelme után az állkapocs szemfogából az **Úr** vizet fakasztott, amivel kiválasztottsága is megerősített. Csak azért tudták legyőzni, hogy **Delilának** elmondta ereje titkát, aki elárulta azt a filiszteusoknak. Kicsinyesek voltak: a nagy ellenfél haját levágták és gabonát őröltettek vele. Szerencsére titkát csak félig ismerte Delila, ezért amikor Dragon ünnepén a szentélyben egy tartóoszlophoz láncolták, az időközben kinövő hajával visszanyerte erejét, a két tartóoszlopot kidöntötte, de a sok filiszteussal együtt ő is meghalt. Bibliakutatók szerint történetében a napmítosz (Nap=hajfűrtök) keveredett valóságos és mondai elemekkel.

Sámuel, a bírák korának vezére és prófétája volt az, aki Izraelt megszabadította a filiszteusoktól, és megtisztította az idegen kultuszoktól. Mikor megöregedett, fiait tette bírakká, de azok méltatlannak bizonyultak erre a tisztségre. Amikor a nép új királyt kért tőle, isteni sugallatra **Sault** kente fel királynak. A véletlenül arra tévedt, szamarát kereső, hatalmas termetű pásztor eleinte jó választásnak bizonyult: győzelmet aratott az ammoniták fölött, de nem tudott királyi módon viselkedni: belekontárkodott a látó munkájába (maga mutatta be az áldozatokat),

nem ölte meg a legyőzött királyt, nem pusztította el a zsákmányolt értékeket. Ezért **Sámuel** elfordult tőle és még Saul tényleges uralkodása közben tette **Dávidot** királlyá.

Dávid király története az Ószövetség egyik legérdekesebb részlete. Ez az elbeszélés arra a forrásra támaszkodott, mely nem sokkal a legendás király halála után foglalta írásba tetteit: hús-vér emberként ábrázolta hétköznapi dolgaiban, és nagy történelmi feladatában. Eleinte Saul fegyverhordozója volt, aki *lant vagy hárfajátékával* a király rosszkedvét is el tudta űzni. A király jóindulatát a filiszteus óriás, **Góliát** legyőzésével szerezte meg, e tetteivel a nép kedvencévé vált, és Saul lányának, a szép **Mikhálnak** is elnyerte a szerelmét.

Dávid és Góliát párharca népszerű története a Bibliának. Történeti monda ez is, de nem történelem. Szerzője feltehetően egy, a szájhagyományban élő, de eredetileg nem Dávidhoz fűződő mondát formált át az udvari történetírás szabályai szerint. Góliát hőshöz illő méretekkkel és fegyverzettel rendelkezett, ahogyan azt az ókori séma előírta: 3 méteres volt a magassága, fején 60 kg-os volt a sisak. Hadi felszerelése az ókori Elő-Ázsia szokásos fegyverzete volt: pajzsa 2m magas volt, külön pajzshordozó kellett hozzá. Dáviddal való párharca inkább irodalmi motívum, mint realitás, egyfajta istenítélet, amelyet akkor alkalmaztak, amikor a harc kimenetele már biztos volt. Dávid *parittyaköve* is az írói szándék kelleke. Az ismeretlen szerző tudatosan ábrázolt végleteket: a szinte pusztá kézzel kiálló ifjú és a teljes fegyverzetben hetvenkedő katona igazán jól készítette elő a történetet. S a monda példázattá vált: Dávid győzelme az **Úr** hatalmát mutatta meg. Érthető tehát, hogy **Saul** előbb-utóbb vetélytársat látott benne, parancsot adott az elfogására, de saját gyermekei: **Mikhál** és **Jonatán** szembe fordultak vele, és Dávid elmenekülhetett. Kedvenc témája lett ez is a művészeteknek, most a szobrászatból hozok erre példákat, hiszen a sok Dávid szobor közül nincs két egyforma. Példáim reneszánsz alkotások, ez magyarázza az aktokat. **Donatello**-naka firenzei Mediciek

szolgálatában készített bronzszobra másfél méteres, eredetileg egy köztéri kút dísze volt, ma a firenzei Nemzeti Múzeumban látható. A *kamaszifjún* egyetlen ruhadarabként egy széles karimájú kalap van, mely pásztori mivoltát jelképezi. Arcán érzelmes tűnődéssel néz a levágott óriás fejére. **Verocchio** (1435-1488) alkotása vagy három évtizeddel későbbi, méreteiben azonban hasonló. Ez a bronzszobor az ügyességének tudatára ráébredő embert mutatja, ahogyan hetykén és büszkén néz szembe velünk, s az isteni kegyelem nyilvánvaló jeleként hever lábainál az óriás feje. Nem véletlenül lett ez a szobor a velencei köztársaság jelképévé! A legismertebb Dávid szobrot **Michelangelo** készítette Firenzében. Ez a csaknem 4 és fél méteres szobor a reneszánsz ember önbizalommal teli márvány mása. Mintája egy görög Heraklész ábrázolás volt: a *titánés* Dávid történetének egybekapcsolásával a bárkivel szembeszálló szabad ember ideális képét alkotta meg utolérhetetlen finomsággal. A mesterhez méltó ez a belső feszültség ábrázolása, hiszen a cselekvés előtti pillanatot fogja meg, amikor a belső feszültséget külső nyugalommal palástolta. Na, melyik lett a kedvencetek?!

Dávid ezután zsoldosvezér lett a filiszteusoknál, és ebben a tisztségében többször is rátört Júdeára. Hosszú polgárháború és Saul halála után vált Izrael királyává: kíméletlenül leszámolt Saul utódjával, erőszakkal feleségül vette egyik lányát, aki aztán meddősége miatt vált nála kegyvesztetté, és elfoglalta **Jeruzsálemet**, a *jebusziok* városát, melynek költői neve a *Béke* városát jelentette. Jeruzsálemet nem csatolta hozzá Júdea törzsi területéhez, saját városának tekintette: meghagyta eredeti lakosságát és politikai tervei központjaként kezelte. Palotát építtetett benne magának, idegen testőrséget tartott (krétai és filiszteus zsoldosokat), s olyan módon is megerősítette itteni helyzetét, hogy feleségeket választott magának a város asszonyai közül.

Igazi király lett belőle, olyan, mint a környező világ uralkodói voltak. Minden téren szakított a nomád életmóddal, a törzsi szervezet hagyományaival. Az új székváros nevét bár akarta, de nem tudta megváltoztatni Dávid városára, mégis ez

megmentette a törzsi kötelékek nyűgétől. **Jeruzsálemben** koncentráta a politikai hatalmat, s a központi kultusz lehetőségét is megteremtette azzal, hogy ide hozatta a frigyládát, mely népe legfontosabb szimbóluma volt: Jahve trónusa, isteni jelenlétének látható bizonyítéka, a kőtáblák őrzője. Ezzel biztosította a politikai székhely és a vallási kultusz azonosságát. Amikor fia, **Salamon** megépítette a templomot, a *szentek szentélyébe* kerültek a mózesi kőtáblák, amelyek Jeruzsálem bevételekor, i.e. 586-ban pusztultak el.

Dávid magánélete nem volt egyértelmű. Az **Ószövetség** 8 főfeleség nevét közli, de egy helyen az olvasható, hogy 10 mellékfeleséget (ágyast) hagyott Jeruzsálemben. Összesen 19 fiú és egy lánygyermeket kapcsoltak személyéhez. Még öreg korában is feleségül vett egy fiatal szűzlányt, **Abiságot**, hogy melegítse, bár a **Királyok könyve** szerint *nem ismerte meg feleségként...*

Utódját **Betsabe** szülte, akinek különleges története is elmesélésre méltó. Dávid egyszer meglátott egy meztelenül fürdő hölgyet, akiről kiderült, hogy hettita vezére, **Urias** felesége. Magához hívatta tehát Betsabét, aki terhes lett tőle. Dávid nem akart botrányt, ezért először a harcoló férjet hazahívta, leitatta, de az nem ment be feleségéhez. Ezért aztán a harcoló csapatok főparancsnokát utasította abban a levélben, amit Uriás vitt magával: hagyják, hogy az ellenség végezzen Uriással. A gyászév letelte után feleségül vette Betsabét, de a fiú, aki ekkor született, meghalt. A következő gyermekük **Salamon** lett, aki Dávid fiainak jegyzékében a 4. gyerekként került be. Betsabé történetét a bibliakritika fő vonásokban igaznak tartja: Dávid bűnei súlyosak voltak, mert férjes asszonnyal hált, és a férjet is eltette láb alól, de azzal fel lehetett menteni, hogy utódja ebből a frigyből származott. A jól ismert irodalmi séma szerint rendezték el a történeteket: a *bűnt* (Dávid tettét) követte a *büntetés* (a fiú halála), majd a *szabadulás*: Salamon születése, trónigénye.

Családi élete mégsem nem alakult szerencsésen: egyik fia (**Amnon**) saját féltestvérét, **Támárt** megszeplősítette, **Absalom** pedig többször is fellázadt apja

ellen. Ezek a történetek a még Dávid életében meginduló utódlási harcokat rögzítették, ahonnan aztán az általa kijelölt **Salamon** került ki győztesen, aki a trónt ravasz intrikák és kemény harcok árán szerezte meg. Méltó fia volt az apjának, testvéreit módszeresen tette el a trón felé vezető útból: **Amnont** megölte Támár megerőszakolása miatt, **Absalom** meghalt, **Adonija** pedig Abiságot akarta feleségül venni, ami az utódlás jogcímét megerősítette volna, ezért Salamon őt is megölette. Negyedik gyermekből így válhatott elsővé...

Ha **Salamon** trónra lépése nem is volt zavartalan, Izrael egyik legnagyobb királya mégis ő lett. A környező országokkal békés kapcsolatokat épített ki, virágzó szárazföldi és tengeri kapcsolatokat teremtett távoli országokkal is. Házasságaival is a békés állapotokat akarta megerősíteni: 1000 vagy 700 fő-, és 300 mellékfelesége ezt a célt szolgálta. Nagyarányú építkezései is híressé tették a nevét. Jeruzsálemben a *szent sátor* mintájára állandó templomot építtetett a Dávid által megjelölt helyen. *Salamoni döntését Sába királynő*jeszemélyesen is megcsodálta, de bölcsességét emelte ki a Biblia is:

És felülmúlta Salamon király e földnek minden királyait gazdagságban és bölcsességben. És e földnek minden királyai kívánnak vala szembe lenni Salamonnal, hogy hallhatnák az ő bölcsességét, a melyet Isten adott vala az ő szívébe. És azok mindnyájan ajándékot visznek vala néki, arany és ezüst edényeket, ruhákat, fegyvert, fűszerszámokat,lovakat és öszvéreket esztendőként...És uralkodó vala minden király felett az Eufrátesz folyóviktól a Filiszteusok földéig és az Égyiptom határáig.

Krónika könyve, II. 9.

Királyi ereje világi jellegű: életismeret, művészi tehetség, természetismeret, kormányozni és gazdálkodni tudás keveredett benne. Ez a bölcsesség nem szakadt el mégsem a vallástól, de ezen a kereten belül már jelezte a filozófiai gondolkodás szükségességét. Ám a vallástól független, összefüggő világkép, filozófiai szintre emelt világnézet kialakítására még nem értek meg a viszonyok, ezt majd a görögök fogják megvalósítani.

Salamon uralkodása alatt a társadalmi viszonyok is átrendeződtek: a külkereskedelem fellendülése következtében egy szűk réteg meggazdagodott, a nép pedig elszegényedett, amit a fényűző udvartartással, a nagyszabású építkezésekkel még fokozott is. A szociális igazságtalanságokra reagáló próféták úgy látták, hogy a külföldi kapcsolatok, a házasságok és az idegenből hozott építőmunkások révén az országba idegen kultuszok jöttek be, ezért a Jahve kultusz tisztaságáért kezdtek harcolni. Salamon életében még egyben tudta tartani birodalmát, de halála után az ország két részre szakadt, s csak a déli országrész tartott ki a dávidi dinasztia mellett.

Az **Ótestamentum** különleges részét jelenti a **Próféták könyve** című fejezet, amely erről az időszakról tudósít. A *pro phemi - valakinek a nevében beszélni* jelentésű, ebből származott a **próféta** kifejezés, akik az ótestamentum jellegzetes alakjai voltak. Mozgalmuk döntő hatást gyakorolt Izrael vallási és politikai életére. Eleinte látnokként tartották őket számon, később a szociális igazságtalanságok elleni fellépésükkel a bibliai zsidó vallás fejlődésére maradandó hatást gyakoroltak. Mivel minden baj forrásának az országba beszivárgó idegen elemeket tartották, harcot indítottak **Jahve** kizárólagos kultuszáért, ténykedésük legfontosabb tartozéka a fenyegetés lett. Világistenné tették meg őt, aki maga idézte elő a bajokat, hogy megbüntesse népét hűtlensége miatt. De haragja nem örökké tartó: ha megelégte a szenvedést, **Messiása** révén megszabadítja népét a fogságból, és boldog jövőt alakít ki számukra. E vigasztalással a kiválasztottság tudatát kívánták erősíteni, és a mózesi törvények

megtartását szorgalmazták. Néhányukról csak szájhagyományból tudhatunk, de voltak olyanok, akiknek írásban maradt fenn története. 4 nagy- és 12 kisprófétát tart számon a Biblia, akik közül a legismertebbek **Ezaiás, Jeremias, Ezekiel, Daniel** mellett, **Illés, Jónás, Náhúm, Habakuk, Zakariás, Malakiás, stb.**

Illés próféta állt a *Baál-kultusz* elleni harc élén. Csodák vették körül alakját: amikor a nagy szárazság miatt nem volt mit ennie, egy holló táplálta, az özvegyasszony olaját, lisztjét megsokasította, fiát feltámasztotta, istenítéletet tartott a Baálnak szánt áldozat fölött. A Sínai-hegyen látomása volt (szélvihar, tűz, földrengés, enyhe szellő), mellyel egy szellemibb Isten igényét sugallta. Szembeszállt a királlyal és feleségével, Jezabellel, *felkente* utódját és tüzes szekéren, tüzes lovakkal az égbe távozott. Példája **Ady Endre**(1877-1919) számára a kiválasztottság tudatát közvetítette, *palimszesztjében* ezt fejezte ki:

Az Úr Illésként elviszi mind,
Kiket nagyon sújt és szeret,
Tüzes, gyors sziveket ad nekik,
Ezek a tüzes szekerek.

Az Illés-nép Ég felé rohan,
S megáll ott, hol a tél örök,
A Himalája jégcsucsain
Porzik szekerük és zörög.

És s Föld között, bús hazátlanul
Hajtja őket a Sors szele.
Gonosz, hűvös szépségek felé
Száguld az Illés szekere.

Szivük izzik, agyuk jégcsapos,
A Föld reájuk fölkacag,
S jég-útjukat szánva szórja be
Hideg gyémántporral a Nap.

Ady Endre: Az Illés szekerén

Balassi Bálint mellett talán Ady Endre az a magyar költő, akire legnagyobb hatással volt a Biblia, pedig távol állt tőle az a hit, ami abban megfogalmazódott. Bár gyermekként abban nevelkedett és később is napi olvasmánya volt, csak motívumait használta: új tartalommal megtöltve azokat a *hiszek hitetlenül-érzés* tragikumának kifejezésére használta. Istenes verseiben a XX. századi ember istenkeresésének tragikuma szólalt meg. Hiába találkozott az Úrral:

Megvárt ott a Sion-hegy alján,
S lángoltak, égtek a kövek.

Ady: A Sion-hegy alatt

A helyzet ismerős: **Mózes** ilyen körülmények között vehette át a kőtáblákat a Sion-hegyen, de a költői énhelfedte a gyermeki imát, csak érezte az *Istenség*ot, de a hitre már nem talált rá...

Jeremiás a zsidó-babilón háború idején, a fogság első éveiben működött, a *Siralmak könyvében* megrázó erővel festette le Jeruzsálem és a templom pusztulását, megsiratta az elpusztult vagy fogságba hurcolt fiakat és leányokat. A próféta monumentális alakját **Michelangelo** festette meg a Sixtus kápolnában lévő freskón: emberfeletti teste a bánat kifejezője. A körülötte lévő próféták és szibillák között is elhagyatott, magányos. Michelangelo önarcképe ő itt, aki az

aljasságok, cselszövéssek, mérgezések világában éppen úgy emésztette magát, mint az ótestamentumi próféta.

Alakjával, működésével mintát teremtett a Biblia: a világirodalomban később is oly gyakori *jeremiádákezt* jelzik. **Bornemisza Péter** (1535-1584) egész csokrot jelentetett meg 1582-ben azoknak a névtelen vagy neves szerzőknek jeremiádjaiból, akiket Magyarország pusztulása készítetett a panaszra. A protestáns prédikátorok úgy érezték, hogy ezt a helyzetet a *bálványimádásért, a törvénytelenységéért, a fertelmes életért* maguk a magyarok idézték fejükre Isten büntetéseként:

Keserves szívvel Magyarországon
Mondhatjuk magunkról az nagy siralmat
Kit Jeremiás régen irt zsidókról

Mert örökségünk tőlünk fordula
Pogány nemzetségre, mi lakóhelyünk szálla
Mirólunk idegen népekre.

Olyan magától értetődő természetességgel illesztették a magyar nép panaszát Jeremiás siralmaiba, mintha valóban rájuk gondolt volna a zsidó próféta. Ugyanezt a hangot vette magára **Ady Endre**, amikor az első világháború pusztítását akarta megértetni *a lámpás szép fejekkel...*

Iszonyú dolgok mostan történülnek,
Népek népekkel egymás ellen gyűlnek,
Bűnösök és jók egyként keserülnek,
S ember hitei kivált meggyöngyülnek.

Ady Endre: Krónikás ének 1918-ból

Jónás próféta története a Bibliában az egyre erősödő papai ideológia elleni kritika irodalmi fikció keretébe ágyazva. Gúnyos hangvétellel nevetség tárgyává tudta tenni a fogság utáni papságnak a zsidók kiválasztottságáról szóló tanait. **Ninivének**, mint pogány városnak el kellett volna pusztulnia, de a próféta egyetlen szavára megtértek, akkor mire jó a papok által szorgalmazott vallási elfogultság?!

És lőn az Úrnak szava Jónáshoz, az Amittai fiához, mondván: Kelj fel és menj Ninivébe, a nagy városba, és kiálts ellene, mert gonzságuk felhatolt élémbe! És felkele Jónás, hogy Tarsisba szaladna az Úr elől. Leméne azért Jáfóba, és találta ott egy hajót, a mely méne Tarsisba, és megadván a hajóbért, beszälla abba, hogy Tarsisba menne velök az Úr színe elől.

Az Úr pedig nagy szelet bocsáta a tengerre, és nagy vihar lőn a tengeren, és a hajó már-már töredezik vala. Megfélemlének azért a hajósok és kiáltának, kiki az ő istenéhez, és a hajóban lévő holmit a tengerbe hányák, hogy könnyítsenek magukon. Jónás pedig leméne a hajó aljába, és lefeküdt és elaludt. De hozzáméne a kormányos mester, és mondta néki: Mi lelt, te nagy alvó? Kelj fel, kiálts a te Istenedhez, hát ha gondol velünk az Isten, és nem veszünk el!

Egymásnak pedig azt mondták: Jertek, vessünk sorsot, hogy megtudhassuk: mi miatt van rajtunk e veszedelem? És sorsot vetének, és a sors Jónásra esék. Mondák azért néki: Kérünk beszéld el nekünk: mi miatt van rajtunk e veszedelem? Mi a te foglalkozásod és honnan jössz? Melyik a te hazád és miféle népből való vagy te?

És mondá nekik: Héber vagyok én és az Urat, az egek Istenét félem én, ki a tengert és a szárazt teremtette. És megfélemlének az emberek nagy félelemmel és mondák neki: Mit cselekedtél? Mert megtud-

ták azok az emberek, hogy az Úr színe előtt fut, mivelhogy elbeszélének kik....

Kiáltanak ezért az Úrhoz és mondák: Kérünk Uram, kérünk, ne vesszünk el ez ember lelkéért, és ne háríts reánk ártatlan vért, mer te Uram, úgy cselekedtél, a mint akartad! És felragadák Jónást és beleveték őt a tengerbe, és megszűnénk a tenger az ő háborgásától. Azok az emberek pedig nagy félelemmel félék az Urat, és áldozattal áldozának az Úrnak, és fogadásokat fogadának.

Jónás könyve

A próféta történetét 4 részes írás mondta el a Bibliában, de sem a szerzője, sem a szereplője nem lehetett valóságos, javító céllal íródott, melynek kritikai mondanivalója érdekes. Ez a bibliai szemelvény abban az időben keletkezett, amikor a zsidó vallás vezetői szakítottak a pogányokkal, s azt tanították, hogy csak a zsidók a kiválasztottak, mindenki más a kárhozaté. Jónás története az ember fontosságát hirdeti, s azt, hogy nemcsak Ábrahám népé az isteni irgalom. Népszerű volt a történet minden korban, nem véletlen, hogy a *kölni dóm üvegablakaira* is ez került fel.

A Biblia meghatározott szövegei az egyes fordítások által új ízeket nyernek. Így van ez a Jónás könyvével is, amikor az eredeti szövegben *ricinusbokrót* rendelt az Úr Jónás feje felé, **Károli Gáspár** fordítása révén került be a *tök* a köztudatba, amellyel nemcsak érthetőbbé, de nevetségesebbé is tette a prófétát. Ez a szemelvénye a Bibliának azonban nemcsak a kritikai hangot hordozta, a sok komor történet között üdítő kivétel: egyike azon történeteknek, amelyben a humor is megcsillant.

Legnagyszerűbb magyar irodalmi feldolgozása **Babits Mihály** (1883-1941) nevéhez kapcsolódott, aki a második világháború előtt az *újféle próféta*ság lényegét mutatta be Jónás alakjával. Bár a bibliai történetből indult ki, de mondanivalója

miatt megváltoztatta annak végkicsengését: nála nem tértek meg Ninive lakói. Ezzel a megoldással tudta megfogalmazni, hogy a bűn kikialtása a próféták feladata, mert ha nem teszik meg, bűnrészessé válnak: *mert vétkesek közt cinkos, aki néma...* De ezért cserébe nem szabad követelniük a világ pusztulását... Babits ezt a művét betegen írta, de a bibliai történetben rejlő humor minduntalan őt is nevetésre ingerelte:

Monda az Úr Jónásnak: „Kelj fel és menj
Ninivébe, kiálts a város ellen!

Nagy ott a baj, megáradt a gonoszság:
szennyes habjai szent lábamat mossák.”

Szólt, és fölkele Jónás, hogy szaladna,
de nem hová a Menybeli akarta,

mivel rühellé a próféataságot,

Félt a várostól, sivatagba vágyott,

ahol a magány és békesség övezze,

semhogy a feddet népség megkövezze.

Kerülvén azért Jáfó kikötőbe

hajóra szállott, mely elvinné őtet

Tarsis felé, s megadta a hajóbért,

futván az Urat, mint tolvaj a hóhért!

.....

S ő mondta néki: zsidó vagyok én

s az Egek Istenétől futok én

Mi közöm nékem a világ bünéhez?

Az én lelkem csak nyugodalmat éhez.

Babits Mihály: Jónás könyve

Az ószövetségi próféták hatása messze kisugárzott. A magyar irodalomban **Radnóti Miklós** (1909-1944) költészetében idéztek fel legnagyobb erővel, amikor a körülötte lévő eseményeket szemlélve megállapította:

Mert méltó átkot itt úgysem mondhatna más,
A rettentő szavak tudósa, Ésaiás!

Radnóti Miklós: Töredék

Bár ő is a zsidó vallásba született, de nem érezte magát zsidónak, katolikus értékek szerint és magyar költőként élt. De amikor az események feltorlódtak körülötte, a bibliai próféták szavát idézte fel, a *harag teli zsákjaiét*, jó tudva:

Próféták s költők dühe oly rokon, étek a népnek,
s innivaló!.....

Radnóti Miklós: Nyolcadik ecloga

Szellemi ellenállásának erejét abból merítette, hogy a költői sorsot a prófétaság erejével támasztotta alá, hiszen ők mindketten a nép szószólói voltak. Így mutathatta meg minden kor számára a *korán érkezettek és korán eltávozók tisztaságát ...*

Ezékiel próféta könyvét idézte **Eric Daeniken** (1935-) svájci író, aki arról vált híressé, hogy a Bibliára (is) hivatkozva felvetette annak lehetőségét, hogy a történelem előtti időkben egy magasan fejlett civilizáció látogatta meg a Földet, akiket az akkor élő emberek isteneknek tartottak. **Ezékiel próféta** leírásában egy űrhajó földre szállását fedezte fel:

És lőn a harminczadik esztendőben, a negyedik hónapban, a hónap ötödikén, mikor én a foglyok közt a Kébár folyó mellett voltam: megnyilatkoznak az egek és láték isteni látásokat....

*És ímé forgószél jött északról, nagy felhő egymást
erő villámlással, a mely körül fényesség vala, közepéből pedig
mintha izzó ércz látszott volna ki, tudniillik a villámlás közepéből.
És belőle négy lelkes állat formája tetszék ki és ez vala ábrázolat-
jok: emberi formájok vala. és mindeniknek négy orczája vala És négy
szárnya mindenikőjöknek. ...És a lelkes állatok közt látszék, mint
egy égő üszög, a mely lángolt, mint a fáklyák, ide s tova futkározva
a lelkes állatok közt, és a tűznek fényessége vala és a tűzből villámlás
jöve ki...*

Ezékiel könyve 1.

Hasonló módon fordult a Bibliához **Nemere István** (1944) a *legtermékenyebb* magyar író is, aki a Rejtélyes elődök és egyéb fantasztikus rögeszmék című könyve óta számtalan bibliai szemelvényel igazolta állítását az idegen kultúrák látogatóiról. Az ő gondolkodásában azért kellett Mózesnek népét hátra parancsolnia, hogy az úrhajó fúvókái ne hogy megperzseljék őket. Ennek a gondolatsornak persze az az egyik következtetése, hogy a földi civilizációt kívülről telepítették ide, nem a földi fejlődés során alakult ki. Mindketten a képzeletet és a tudományt társítják ezekben a művekben, mert szerintük csak idegen kultúrák segítségével épülhettek meg a piramisok, Stonhenge, a Húsvét-szigeti kőszobrok, Nasca jelei. A korabeli útviszonyok miatt Sába királynő és Salamon találkozását is csak úrhajó segítségével tartották elképzelhetőnek.... Kedvenc geológusom, **Juhász Árpád** (1941-) egyszer aztán végigjárta Daeniken emlegetett helyszíneit, és megnyugtatót: minden emberi lelemény terméke, nem kellett hozzá földönkívüliek. De mint ő, én is szívesen olvasom a *science-fictionokat*, korunk tudományos-fantasztikus meséit: a másféle megközelítéssel elgondolkodtatnak mindarról, amire a tudománynak nincs egyértelmű válasza...

Az **Ótestamentum** tanítása szerint Isten igazságos bíró: a jót megjutalmazza, a rosszat megbünteti. A mindennapi tapasztalat azonban ellentétben állt ezzel és kétségessé tette az Isten igazságosságát. **Jób-könyv**eazzal akarta megvédeni, igazolni Istent, hogy feltételezett egy láthatatlan isteni világtervet, amely kiegyenlíti a látszólagos igazságtalanságokat azáltal, hogy mindent és mindenkit céljához vezet. Jób történetében valamikor az i.e 300 körül foglalták írásba a társadalmi igazságtalanságokat. Fő kérdése: miért szenved az ártatlan, miért él jól a bűnös? - amire ma sincs válaszunk. Irodalmi értéke miatt a Biblia egyik kiemelkedő része, egyes részletei a homéroszi írásokkal vetekednek.

Rapcsányi László a Bibliáról szóló rádiós sorozataiban feltételezte, hogy a történet magva eredetileg nem is a zsidók körében alakult ki. A babiloni fogság után vált általánossá az az alapélmény, hogy nemcsak a bűnösnek, az ártatlan embernek is szenvednie kell. Mindezt Jób olyan szenvedéllyel tette szóvá, hogy ezzel nemcsak egy kritikai irat, de a Biblia legmegrázóbb, gondolatilag legeredetibb része is megszülethetett. A megrázó hatás titka az, hogy Jób *világnézetileg* élezte ki a kérdést: hogyan tűrheti az erényes ember szenvedését az Isten, hogyan egyeztethető össze ez az tökéletességével, mindenhatóságával? Szemrehányást tett Istennek, már felelősségre is vonná, de *szkeptikus szabadgondolkodóvá vált és kételkedett* abban is, hogy egyáltalán létezik. Jób mellett felesége és barátai is szerepeltek a történetben. Felesége azt tanácsolta a csapások után, hogy átkozza meg az Istent, barátai pedig titkos bűnén gondolkodtak, mert a miatt kell szenvednie. Jób elutasította az átkot és igazában is biztos volt, de az izgatta: *miért bűnhődik, ha bűntelen?*! Az ember nagyságának himnikus bizonyításával érvelt:

Bizony az ezüstnek bányája van, és helye az aranynak, a hol tisztítják. A vasat a földből hozzák elő, a követ pedig ércz-czé olvasztják. Határt vet az ember a setétségnek, és átkutatja egészen és végig a homálynak és a halál árnyékának

körét.

Aknát tör távol a lakóktól: mintha lábukról is elfelejtkeznének, alámerülnek és lebegnek emberektől messze. Van föld, a melyből kenyér terem, alant pedig fel van forgatva mintegy tűz által. Köveiben zafir található, göröngyeiben arany van. Van ösvény, a melyet nem ismer a sas, sem a sólyom szemé nem látja azt. Nem tudják azt büszke vadak, az oroszlán sem lépked azon. Ráveti kezét az ember a kovakőre, a hegyeket tövükből kiforgatja. A sziklákban tárnákat hasít, és minden drága dolgot meglát a szeme. Elköti a folyók szivárgását, az elrejtett dolgokat pedig világosságra hozza.

De a bölcsesség hol található, és az értelemnek hol van a helye? Halandó a hozzá vivő utat nem ismeri, az élők földjén az nem található. A mélység azt mondja: nincsen az bennem, a tenger azt mondja: én nálam sincsen. Színaranyért meg nem szerezhető, ára ezüsttel meg nem fizethető.....

A bölcsesség honnan jó tehát és hol van helye az értelemnek?

Rejtve van az minden élő személy szemei előtt, az ég madarai elől is fedve van. A pokol és a halál azt mondják: Csak hírét hallottuk füleinkkel.

Isten tudja annak útját, ő ismeri annak helyét. Mert ő ellát a föld határait, ő lát mindent az ég alatt. Mikor a szélnek súlyt szerzett és a vizeket mértékre vette. Mikor az esőnek határt szabott, és a mennydörgő villámnak utat. Akkor látta és kijelentette azt, megalapította és meg is vizsgálta azt.

Az embernek pedig mondá: Íme az Úrnak félelme: az a bölcsesség, és az értelem: a gonosztól való eltávolodás.

Pontosán rímel ez a szöveg **Szophoklész**nek ugyanebben az időben az **Antigoné**ban megfogalmazott gondolataival:

Sok van mi csodálatos,
De az embernél nincs semmi csodálatosabb.
Ő az, ki a szürke
Tengeren átkel,
A téli viharban
Örvénylő habokon,
S Gaiat, a magasztos istennőt
Zaklatja a meg-megújulót
Évről-évre az imbolygó ekevassal,
Fölszántva lovával a földet.

Szárnyas madarak könnyűszívű
Népére, az erdő vadjaira
Készíti a hurkot,
A sósvízű tengerben lakozó
Halakat hálóval fogja meg
A férfi, ki ésszel él.
Szolgáivá tette okos leleménnyel
A hegyek és a rétek állatait,
A lobogóhajú paripának és a bikának
Nyakába vetette igáját.

És a beszédet és a szélllel
Versenyző gondolatot meg a törvényt
Tanulja, a városrendezőt

Lakhatatlan szirteken
Tűző napon forró sugarát s a fagyot
Kikerülni ügyes, mindenben ügyes,
Ha akármilyen jön, ám a haláltól
Nem tud menekülni,
De gyógyírt a nehéz nyavalyákra kigondol.

Ha tud valamit valaki,
Mesteri bölcseset, újszerűt,
Van, ki a jóra, ki a gonoszra tör vele.
Ki a földnek törvényeket ad,
Jogot, mit az isteni eskü véd,
Az a városban az első, de hazátlan,
Akinek jó, ami nem szép,
Tűzhelyemnél nincs helye,
Ne ossza meg tervét az velem, ki így cselekszik.

Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása

Nemcsak tartalmi párhuzam van a két szemelvény között, látásmódjuk, szemléletük is rokonságot mutat: bár más okok miatt magasztalják az embert, de egyaránt büszkék rá. Az emberi öntudatnak mindketten azzal adtak hangot, hogy koruk és kultúrájuk legjobb teljesítményét írták le.

Jób kérdéseire végül **Jahve** maga válaszolt: nem magyarázott, nem védekezett, a kiismerhetetlen isteni bölcsességet szegezve szembe Jób gyötrelmeivel, az emberi tettek dicséreteivel. Figyelmeztette Jóbot az emberi erők korlátozott mivoltára, miközben azt is tudatosította, hogy a teremtés tökéletes, ő a kozmosz ura. Jób végül feladta a harcot, és kénytelen volt megbékélni azzal a felismeréssel, hogy nem is kaphat választ kérdéseire. Hiszen

Isten szándékai kifürkészhetetlenek, és meglehet, hogy a szenvedés is jó valamire, de azt csak az Isten tudhatja, hogy mire. Szellemi nagysága abban állt, hogy az Isten által rábocsátott csapások súlya alatt rádöbbsent: az isteni és az emberi világ eltávolodott egymástól. Ha nem is jutott el még az isteni hatalom tagadásáig, felsejlett benne az isteni gondviselés és az emberi erkölcs egymással való szembenállása, amivel a kritikai hangot becsempészte a szent könyvbe. Végül az emberi értelem letette ott a fegyvert, helyébe csak a hit léphetett, a vak bizalom, hogy Isten majdcsak megoldja ezt is. Ahhoz tehát - mondja Jób példázata - hogy a hívő ember megmentse Istenbe vetett hitét, fel kell adnia azt a vágyát, hogy hitéhez az értelmes belátás társuljon. Jób szavaival ezt fejezte ki: *Íme én parányi vagyok, mit feleljek néked? Kezemet a számra teszem...*

Maguk a Biblia szerkesztői sem érezték helyesnek ezt a választ, ezért a versben írott, drámai lüktetésű szöveg elé és a történet végére egy prózai keretjátékot illesztettek, hogy azzal csillapítsák az olvasók döbbenetét Jób vádjainak ereje és Jahve válaszáinak gyengesége miatti ellentmondás miatt. A szenvedés célja az, mondta a keretjáték, hogy próbára tegye az embert: aki kiállja ezt a próbát, a jövőben éppúgy jutalmat nyerhet, mint Jób, akinek Jahve a végén kétszeresen adta vissza mindazt, amit elpusztított. De minden bizonnyal akadtak olyanok is, akik a kerettörténetből másféle következtetést vontak le: szabad-e tönkretenni, megkínózni másokat csak azért, hogy az erény diadalt arathasson? Jób könyve teljes egészében az isteni gondviselésbe vetett hit megingását fejezte ki, s benne volt az új válasz igénye is. A zsidó nép sorsa azonban nem tette lehetővé, hogy racionális válasz születhessen, sőt Jahve szándéka - aki a szenvedést is belefoglalta üdvösségtervébe - vallásilag újrafogalmazódott Jézus cselekedeteiben, akinek szenvedése volt az emberiség üdvözülésének előfeltétele.

Az **Ószövetség** kánoni irata az **Énekek Éneke** (a legszebb ének) a keleti szerelem gyöngyszeme, mely a szerelmet isteni adománnyá avatta:

7. Tégy engem mintegy pecsétet a szívedre,
mintegy pecsétet a te karodra,
mert erős a szeretet, mint a halál,
kemény, mint a sir a buzgó szerelem,
lángjai tűznek lángjai, az Úrnak lángjai.
Sok vizek el nem olthatnák e szeretetet,
a folyóvizek nem borithatnák azt el,
ha az ember minden házabéli marháját adná is a szeretetért
mégis megvetnék azt.....

14. Fuss én szerelmesem
és légy hasonló a vadkecskéhez
vagy a szarvasnak fiához, a drága füveknek hegyein!

Szerelmi pásztorénekként keletkezhetett, szólóének, párosének és kórusének variációjaként. A Biblia külön műfajává vált, modern értelemben vett erotika ezen kívül nincs is a Bibliában. Egy ifjú pár, **Salamon és Szulamite** egymás iránti vonzalmát, szerelmét, vágyait, egymásra találásukat és szerelmük beteljesedését énekelte meg drámai formában. A keleti erotika gazdagságával magasztalják egymást - de mit keres egy lakodalmi ének a Bibliában? Már beépítésekor is *allegorikusan* értelmezték ezt a szemelvényt: Jahve és a választott nép viszonyának megéneklését látták benne, és hogy tekintélye legyen, Salamonhoz kapcsolták. Így, vagy úgy, mindenképpen a világirodalom gyöngyszeme, szépsége felülmúlhatatlan.

A **Zsoltárok Könyve** szerzőségét a hagyomány **Dávid királynak** tulajdonítja, melynek lehet történelmi alapja: néhányat ő szerzett, és halála után zsoltárszerzői híre tovább növekedett. Különlegességüket az adja, hogy bár eredetileg közös éneklésre szánt énekek voltak, de tartalmuk révén alkalmat adtak a személyes megnyilatkozásokra is. Különösen igaz ez az ebből készült

átiratokra. A kultikus életben az ének és a zene már a legrégebbi időkben is nagy szerepet játszott. Jeruzsálem pusztulásakor már létezett templomi énekkar, a levita kórusok töltötték be ezt a szerepet, nem volt a mai értelemben vett gyülekezeti ének. A héber költészet magas szinten állott, egyedi sajátossága volt a paralelizmus és az *alliteráció* amelyek mellett a rím jelentéktelenné vált.

A zsoltárok egyszerűségét igazán a fordítások tették *képiessé*, hatásuk messzire terjedt. Nézzünk erre is egyetlen példát a **42. zsoltár** segítségével, melynek bibliai szövege a templomtól távol vetett ember vágyakozását fejezte ki az Isten és az ő háza után:

- 1. Az éneklőmesternek Kóráh fiainak tanítása*
- 2. Mint a szarvas kívánczik a folyóvizekre, úgy kívánczik az én lelkem hozzád, oh Isten!*
- 3. Szomjuhozik lelkem Istenhez, az élő Istenhez, mikor mehetek el és jelenhetek meg Isten előtt?*
- 4. Könnyhullatásom volt kenyerem éjjel és nappal, mikor mindennap azt mondták nékem: "Hol van a te Istened?"*
- 5. Mikor ezekről emlékezem, megkeseredem lelkemben, mert nagy csoportban vonultam ezelőtt, és ujjongó örömmel és hálaadással vezettem őket, az ünneplő sokaságot, az Isten házáig.*
- 6. Miért csüggedsz el lelkem és nyughatatlankodol bennem? Bízzál Istenben, mert még hálát adok én néki az ő orczájának szabadításáért.*
- 7. Istenem! elcsügged én bennem az én lelkem, azért emlékezem reád a Jordán és a Hermon földjéről, a Miczár hegyéről.*
- 8. Örvény örvényt hív elő zuhatagjaid hangjára, minden vízáradásod és hullámod összecsap fölöttem.*
- 9. Nappal kiküldte kegyelmét az Úr, éjjel éneke volt velem, imádság az én életem Istenéhez.*

10. *Hadd mondjam Istennek, az én köszálamnak: miért felejtkeztél el rólam?*

Miért kell gyászban járnom ellenség háborgatása miatt?

11. *Mintha zúzódás volna csontjaimban, mikor gyaláznak engem az én szorongatóim, naponként ezt mondván nékem: Hol van a te Istened?*

12. *Miért csüggedsz el lelkem, és miért nyugtalankodol bennem? Bízzál Istenben, mert még hálát adok én néki, az én szabadítómnak és Istenemnek.*

42. zsoltár

E zsoltár magyar változatai közül a legszebb és legismertebb **Szenczi Molnár Alberté** (1574- 1634), aki emelkedett lélekkel költötte át az eredeti sorokat:

1. Mint a szép hives patakra

A szarvas kívánkozik,

Lelkem úgy óhajt uramra,

És hozzá fohászkodik.

Te hozzád én Istenem.

Szomjuhozik én lelkem!

Vajjon színed eleibe

Mikor jutok élő isten?

4. Mert te rólad emlékezem.

Ez Jordánnak földjéről

Szent helyedre igyekezem

Ez Hermon kis hegy mellől.

Mélység kiált mélységet,

Midőn az én fejem felett

A sok sebes víz megindul,

Mintegy erős hab megzúdul.

2. Könnyhullatásim énnékem

Kenyerem éjjel nappal,

Midőn azt kérdik éntőlem:

Hol Istened kit vártál?

Ezen lelkem kiontom

És házadat óhajtom.

Hol a hívek seregében.

Örvendek szép éneklésben.

5. Sebessége évezredeknek

És a nagy zúgó habok,

Én rajtam összeütkeznek

Mégis hozzád óhajtok,

Mert úgy megtartasz nappal

Hogy éjjel vigassággal

Dicséreteket éneklek

Néked erős őrzőmnek.

3. Én lelkem mire csüggedsz el,
Mit keseregsz ennyire?
Bízzál istenben s nem hágy el,
Kiben örvendek végre,
Midőn hozzám orcáját
Nyújtja szabadítását.
Óh én kegyelmes Istenem,
Mely igen kesereg lelkem!

6. Mondván: Isten én kőszálam
Mire felejtesz így el?
Ellenségim vagynak rajtam
Gyászban járok veszéllyel,
Mert az ő hamis nyelvek
Csontjaimban megsértnek,
Mert úgy bosszantnak ellened:
Lássuk hol vagyon Istened?

7. Én lelkem mire csüggedsz el,
Mit keseregsz ennyire?
Bízzál Istenben s nem hágy el,
Kiben örvendek végre,
Ki nékem szemlátomást
Nyújt kedves szabadulást,
Nyilván mutogatja nékem,
Hogy csak ő az én Istenem.

Ha a bibliai zsoltárban a közösség szólalt meg, az egyéni parafrázisokban a magányos lélek szenvedéseinek panaszát fogalmazták meg az átdolgozók. **Balassi Bálint** (1554-1594) Szenczivel egy időben ihletett átíratot készített ugyanebből a zsoltárból, melynek néhány részletét ide másolom:

Mint a szomjú szarvas, kit vadász rettentett,
Hegyeken-völgyeken széllyel mind kergetett,
Rá lész, s alig vehet szegény lélegzetet,
Keres kútfejeket,

Úgy keres, Úr Isten, lelkem most tégedet,
Szerte mind kiáltván az te szent nevedet,
Szabadulására, hogy onts kegyelmedet,
Mint forrásfejedet.

Ételem mert nincsen fohászkodás nélkül,
Italom csak méreg keserű könyvemtől,
Midőn ily szót hallok én ellenségimtől,
Kiben lelkem elhűl.

Mond: Te számkivetett, nyavalyás megomlott,
Amaz reménletted Istened most holott?
Tőled immár régen talál elhasomlott,
Hogy vagy ilyen romlott.

Mely szó csak meg nem öl nagy szégyenben,
Hogy kevély ellenség azt veti szemembe,
Kin elkeseredve, s ottan jut eszembe,
Mint éltem helyembe,

Midőn nagy sereggel, zengéssel-bongással,
Templomba mentem szentelő áldással,
Szinte az ajtódig, sok szép hangossággal,
Oly nagy méltósággal...

Balassi Bálint

Balassi végletekké teli reneszánsz egyéniség volt, akiben a magyar nyelvű világi költészet megteremtőjét tisztelhetjük. Kortársai ismerték istenes verseit, s

utána is sokáig *istenes költőként* tartották számon, mert Rimay János megjelentette azokat, míg többi verse kéziratban egy főúri könyvtár polcán pihent a XIX. századig. Mindez persze nem akadályozta meg őt abban, hogy *hitet váltson*, amikor csak úgy tudta megoldani élete egyik nagy konfliktusát. Utolsó verse mégis az 50. zsoltár parafrázisa lett, és utolsó szavai szerint hitét is megtartotta: „ *A te katonád voltam uram, és a Te seregedben jártam.*” A hadsereg német jegyzője Esztergom alatt azonban mit sem tudott mindezekből, csak káromkodásait hallotta, amikor sebesülése után 3 napig nagy fájdalmak közepette haldoklott. Ezért jegyezte fel róla: *Meghalt Balassi Bálint, istentelen magyar...* Ez is, az is egyformán jellemezte őt.

Apafiné, Bethlen Kata (1678 - 1725) - de nem az *Árva*, hanem Apaffi fejedelem menyecskéje, akit Weöres Sándor ismertetett meg velem - Erdély tündérországából került a bécsi udvarba, ahol ***Bujdosásnak emlékezetecím***mel *vérkönnyes elégiákban* sorolta panaszait. Könyvének nagy sikerét jelzi, hogy 1910-ig 15 kiadást ért meg. Mottóját a ***Zsoltárok könyvéből*** vette: *Miképpen kívánkozik a szarva s a folyóvizekre, akképpen kívánkozik az én lelkem tehozzád, isten.* A kötet egyik versében aztán a 42. zsoltárt is felidézte - természetesen sajátos átíratával:

Mint gyors szarvast ha vadász sért,
És dárdája szívére ért,
Béfut havast, ligetet, tért,
A seb mérge, hogy hozzáfért.

Veti szemét a vett sebre,
Lankad ina, mert fogy vére,
Ezerjófű hasznos íre,
Ha rátalálhat a fűre.

.....
Fut sebesen hegyre völgyre,
Hallgat s fülel kútfejekre,
Nincs gyógyító semmi szere,
Hanem ha jut forrásvízre
Mint szarvasnak, úgy van ügyem,
Sebes is, szomjú is lelkem,
Szemeimet égre vetem,
Panaszimat miként kezdjem?

Apafiné, Bethlen Kata

Molnár Borbála (1760-1825) volt a magyar irodalom első olyan költőnője, akinek költeményei nyomtatásban megjelenhettek Magyarországon. Özvegyen maradva három gyermekét írásaiból (és az ebből adódó hírnévből) tartotta el, ami akkoriban rajta kívül senkinek nem sikerült. Pedig a sokáig Sátoraljaújhelyben élő költőnő csak 17 éves korában tanult meg írni, mert a kor felfogása miatt arra nem tanították meg, nehogy szerelmes levelekre fecsérje tudását. Igaz, így is csak nagy megalkuvások árán kapott megjelenési lehetőséget, de ennek köszönhetjük, hogy ma is olvashatjuk gondolatait.

Verseinek első mintái a zsoltárok lettek. A 42. zsoltárt felhasználva ő is megkísérelte panaszainak leírását: *allúziójában* megtartotta a Szenczi Molnár Albert féle verselést, de a keretek között szabadon csapongott. Versében a keresztény hit elemeire hagyatkozott, de XVIII. századi *mindennapokkal* töltötte meg azokat. Ettől vált egyedivé vallomása:

Áh mit tégyek én Istenem
Ha kegyelmed nem segít
El-eped búban én szívem

Ha kezed nem könnyebít
Ha haragod meg-fogott
Minden erőm el-fogyott
Nintsen vége siralmimnak
Es számtalan panaszimnak.

Örömem 's erőm kissebbül
Kinaim nevednek
Lelkem tsügged 's reményem húl
Gyötrelmim öregbednek,
Keserűség kiáltás
Számtalan könnyhúlatás
Mintegy az víz reám tódúl
Mellyen szívem bágyad bódúl

Tudom büneim sok vólta
Fejem felett fel állott
Mellyért haragod nagy volta
Óh Uram reám szállott
A' mellynek súllyos vólta
Erömet felül múlta
De Isten vallyon nem szánsze?
A' vagy vég képen el-hagyszé?

A' vagy épen úgy elvettzé
Mint egy kiss darab röget?
A' földhöz ütven el-törszé
Mintegy hitvány tserpet?
Hát nem kegyelmeszsé meg
Annak ki töled retteg
Büneit mind fel rovodé?

Alóllok fel nem óldodé?

Nem úgy én Attyám! söt inkább

Tekintsd szent fiad holtát

És a' melly mindennél drágább

Érdemének nagy vóltát

Mellynek kedves illattya

Az Egeket meg-hattya

Ezért nékem kegyelmez meg

És büneimet engedd meg

Hiszen engem gyenge edényt

Uram te teremtettél

És szabad tetszéssed szerént

Olly gyengén helyezettél

Hogy éltem mint a' pára

El-múlik nem sokára

Mert testem tsak ollyan tserép

Melly tsak kevés ideig ép.

Hát illy mulandóságomat

Uram meg-nem szánnádé?

Számtalan adósságomat

Mind szememre hánnynád-é?

Hiszen az egész földet

Bár el nézd nem lelesz embert

Melly néked pontba engedett

És soha bünbe nem esett.

Jézusom, ki sok nyavalyát

Viseltél e' világon

Mert a' bünnek minden súllyát

Hordoztad vállaidon
Tested ki folyt szent vére
Legyen Lelkemnek bére
Ez enyhítse gyötrelmimet
El-mosván rút bűneimet.

Uram nem az igazakért
Jöttél te a' világra
Hanem a nagy bűnösökért
Atdad magad halálra
Im bűnöm terhe alatt
Az én Lelkem el-fáradt
Mellynek töméntelen száma
Tenger fövenyét haladja.

Ezeknek hát sokaságát
Borítsd a' mély Tengerbe,
És iszonyú undokságát
Soha ne tedd elődbe
Inkább kérlek temesdel
És örökké felejtsd el
Hogy az a' nagy ítéletben
Ne jöjjön emlékezetben.

Molnár Borbála: Mint a' szép hives Patakra

Kisfaludy Sándor (1772-1844) a Himfy-strófával írta be nevét az irodalomtörténetbe, melynek rövidebb, 8 soros alakjának rímelését (ababccdd) irodalomtörténetünk a 42. zsoltárból mutatta ki. Szerelmi ciklusának második sorozatát is ennek a zsoltárnak motívumaival nyitotta:

Mint a szarvas, kit megére

A vadász mord fegyvere,
Fut, de későn, foly már a vére,
Vérzik tőle a csere:
Úgy futok én e pár szemtől,
A seb mellyem baljában,
Ázik a föld keserveimtől,
Lábam minden nyomában...

Kisfaludy Sándor: Kesergő szerelem

Arany János (1817-1882) a Toldi 4. énekében tért vissza ugyanezen motívumokhoz, hogy Toldi Miklós keserveit érzékeltesse:

Mint a hímszarvas, kit vadász sérte nyíllal,
Fut sötét erdőbe sajgó fájdalmival,
Fut hideg forrásnak enyhítő vizére,
És ezerjófüvet tépni a sebére.

Jaj! de a forrásnak kiszáradt az ágya,
Az ezerjófüvet írul nem találja,
Minden ág megtépte, tüske megszaggatta,
Úgyhogy még aléltabb most az isten-adta.

Arany János: Toldi

A XX. században is felbukkant ez a zsoltár a magyar irodalomban. **Weöres Sándor** nemcsak motívumait, a versformáját és a bibliai hangulatot is hasznosította, de így is csak nehezen ismerjük fel a *mintát* ebben a modern változatban:

Sebzett szarvas tiszta erre,

menyasszony a vőlegényre,
égő erdő fuldokolva
a lángfojtó hús záporra,
éji mécs a kihunyásra,
hogy a vak rendet ne bántsa:
sose vágyik hevesebben
mint halálra testem-lelkem.

Weöres Sándor: Magna meretrix

Nemes Nagy Ágnes ennél is bátrabban használta a bibliai motívumot és a zsoltárformát elvesztett hitének visszaperlésére, miközben önmaga *erkölcsi értékeit* sem kellett megtagadnia:

Én Istenem, te szép hives patak,
Hova futottál, szökdeltél előlem?
Hol csillapítsam buzgó szomjamat?
S hogy bocsássak meg néked eltűnőben?
Zegzugos csermely! Éppen ott apadsz,
Ahol a szomj legperzselőbb a kőben,
S idegen-légiónyi kín fakaszt
Új kínt csupán, de nem forrást a kőben.

.....
Hova futottál szép hives patak?
A deli szarvas képe hol a habban?
A hab vadkacsát úsztatón dagad,
Vagy gyenge vénán bujdokol apadtan,
Freccsen a vér, a rémület fakad,
Az éjszakai abroncs szertepattan -
Hogy csillapítsam buzgó szomjamat,
S bocsássam meg, mi megbocsáthatatlan?

Nemes Nagy Ágnes: Patak

Amikor olyan a helyzet, hogy nincs rá új szó, elegendő felidézni a zsoltárok valamelyikét, s annak ereje átveli az időt. Ezt tette **Kodály Zoltán**, amikor **Kecskeméti Vég Mihály**, Kecskemét XVI. századi bírójának zsoltárfordítását használta fel *Psalmus Hungaricus*a szövegéhez, hiszen a XX. századi helyzet nem különbözött attól:

Mikoron Dávid nagy búsultában
Barátai miatt volna bánatban,
Panaszolkodván nagy haragjában
Ilyen könyörgést kezdte ő magában.

Kecskeméti Vég Mihály:55. zsoltár

De nemcsak arra jó a zsoltár, hogy évezredes erejével megemelje a mondanivalót, a különbségtételt is megnövelheti egyetlen sor és a rájátszás ereje. Erre példát **József Attilánál** találtam, aki **Szenczi Molnár Albert** egy másik zsoltárának megfordításával fejezte ki magányosságát és az ebből akkumulált azt erőt, ami nem engedte szétesni őt:

Te benned bízunk eleitől fogva,
Uram, téged tartottunk hajlékodnak,
Mikor még semmi hegyek nem voltak,
Hogy még sem ég, sem föld nem volt formálva,
Te voltál és te vagy erős Isten,
És te megmaradsz minden időben...

Szenczi Molnár Albert, 90. zsoltár

Magamban bíztam eleitől fogva -
ha semmije sincs, nem is kerül sokba
ez az embernek. Semmiképp se többé,
mint az állatnak, mely elhull örökre.
Ha félttem is, a helyemet megálltam -
születtem, elvegyültem és kiváltam.
Meg is fizettem, kinek ahogy mérte,
ki ingyen adott, azt szerettem érte.
Asszony ha játszott velem hitegetve:
Hittem igazán - hadd teljen a kedvel!
Sikáltam hajót, rántottam ampát,
okos urak között játszottam a bambát.
Árultam forgót, kenyeret és könnyvet,
újságot, verset - mikor mi volt könnyebb.
Nem dicső harcban, nem szelíd kötélén,
de ágyban végzem, néha ezt remélem.
Akárhogyan lesz, immár kész a leltár.
Éltem - és ebbe más is belehalt már.

József Attila: Kész a leltár

S ez csak néhány zsoltármotívum a magyar irodalomban, a teljesség igénye nélküli gyűjtésben, de a zsoltárok irodalmi vonulatát talán sikerült ezekkel is igazolnom...

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy ha csak irodalmi szempontból nézzük, sokszínű az **Ószövetség**: váltakoznak benne a lírai (Énekek éneke, bordalok), drámai (Jób története), és epikai (teremtés, vízözön, stb.) történetek tanmesékkel, közmondásokkal. Ezek mind épülésünkre szolgálnak vagy szórakoztatnak, fontos részét jelentik általános műveltségünknek, ismeretük ezért is elengedhetetlen.

III.

ÚJSZÖVETSÉG

1. Történelmi háttér

Ha az *Ószövetség* a zsidók történetét foglalta össze, az *Újszövetség* a keresztényekét. A kereszténység etimológiailag a *krisztusi* (*christianus*) szóból ered, az i. u. II. századtól így nevezték a Krisztus hívőket. Eredetileg zsidó szektaként jelentkeztek a Római Birodalomban lévő Palesztinában, akik **Jézus Krisztusban** az *Ószövetség* által megígért *Messiást* látták. Később Palesztinán kívül is szerveződtek keresztény gyülekezetek, melyek azonban eleinte egymással nem voltak kapcsolatban.

A hatalmas **Római Birodalom** kialakulása mélyreható változásokat idézett elő a régi vallási elképzelésekben. A korábbi népi vagy állami jellegű vallások helyét kezdték elfoglalni azok a vallások, melyek minden nép számára ígértek megváltást. E keleti eredetű vallások közül emelkedett ki a **kereszténység**, amely összefoglalta mindazokat a vágyakat és törekvéseket, amelyek az alsóbb néprétegben a római császárság korában éltek és hatottak. Történelmileg tehát ebből az előázsiai-hellenista környezetből kinövő *válságvallás*, amely az üdvösséget alapítójától várta.

Istenfogalmával a zsidók egyistenhitéhez kapcsolódott, mert egyetlen, személyes, láthatatlan transzcendens Úrban hitt, de azzal a különbséggel, hogy már nemcsak egyetlen kiválasztott népé, hanem világteremtő, világfenntartó, világkormányzó hatalomként az egész emberiségnek ura és parancsolója. Jézus - tanították - önfeláldozó halálával az egész világot megbékéltette az Úrral, az emberiséget megváltotta a haláltól és a kárhózzattól.

A kereszténység létrejöttének körülményei közismertek, melyek nem a mitikus Jézus életrajzra támaszkodnak, hanem az akkori idők történelmi-társadalmi viszonyaira. Az első keresztény gyülekezetek az I. században szerveződtek. Már a zsarnoki módon uralkodó és a rómaiakat kiszolgáló **Heródes** alatt élt a vágy a *Messias* után, tőle várták, hogy megtorolja az Úrhoz hű nép minden sérelmét. Heródes halála után nyílt római terror következett, az erre válaszoló zavargások, próféták, varázslók, népvezérek megjelenése újabb terrorhoz, majd *háborúhoz* vezetett, ami a zsidók vereségével zárult.

A Palesztinában kialakult *első keresztény gyülekezetek* tagjai kizárólag a zsidók közül kerültek ki, akik továbbra is szoros kapcsolatban maradtak hittársaikkal. A háború elől menekülők Palesztinán kívül terjesztették az új eszmét, amely ekkor még csak egyike volt a birodalom területén terjedő szellemi mozgalmaknak. Az első keresztények az alsóbb néprétegekből, a kézművesek, halászok, a kisemberek, a rabszolgák közül kerültek ki, mert megváltást és szabadulást ígértek nekik az új tanok: *Könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint gazdagnak bejutni a mennyországba.* A közelinek hitt világvége miatt vagyonközösségben éltek, közös étkezéseket, ún. szeretetlakomákat rendeztek. Távol tartották magukat az élvezetektől (húsevés, házaselet), aszketikusan éltek, sokat böjtöltek, hogy ezzel siettessék a *Messias* eljövételét. A tagok között nem volt különbség, de tisztelték az öregeket, és mindenki lehetett próféta.

Tiltott vallássá csak a *páli fordulat* után váltak. Ezt általában a **Saulból Paullá** váló tarsusi apostolhoz kapcsolják, aki megteremtette a világvallásnak, az egységes egyháznak az alapjait, bár a körülötte lévő személyek is fontos szerepet játszottak ebben. Az elv azonban az övé: szakított a zsidó gyökerekkel, elvetette az aprólékos vallási előírásokat, felszámolta a hatalommal és a gazdagokkal való szembenállást (*a tevét kihagyták a tanítások közül...*) és világvégét bizonytalan időre toltta ki. A gyülekezetek élére felelős vezetőt

választottak, központi szertartás lett a mise, és az aszketikus élet nem lett kötelezővé. Igyekeztek az egymástól távoli közösségeket összekapcsolni, és a közös étkezés helyett a *lelki eledelre* került a figyelem, ami a testet is táplálta *kenyér és bor* alakjában, mint Krisztus teste és vére, s amelynek kiszolgáltatását feltételhez kötötték.

A keresztények megtagadták a római isteneket, és a császárkultuszt is bálványimádásnak minősítették. Az üldözés **Diocletianus** alatt vált általánossá, mígnem 313-ban **Constantinus** kiegyezett velük, s a birodalom területén vallásszabadságot engedélyezett számukra. A kereszténység 380-tól államvallássá vált, amikor a császár a püspök tekintélyéhez adománnyal is hozzájárult. Ettől az időtől szilárdult meg az egyház belső szervezete, mai rendszere. Ha a Római Birodalmat már nem is mentették meg, ez a jól kiépített szervezet lehetővé tette, hogy bukásakor a keresztény egyház alkalmassá vált a vallási igény kielégítésére, s az újonnan megszülető Európa államiségát tanaira építhették. Mint az egyik nagy *világvallás* ma is tömegbefolyással rendelkezik, bár 1054-től két részre szakadt, s a reformáció következtében is sok változást élt át. De ennek követése nem tartozik ezen írás feladatai közé, a *történelem oktatócsomagom* függelékében olvashattok róla.

A páli fordulat következménye az, hogy az átszerveződött kereszténység a tanítások rögzítését is fontosnak tartotta: a II. században született számtalan, néha egymásnak ellentmondó irat között rendet teremtettek, csak a páli fordulatot népszerűsítőket hagyták meg. Ez lett az **Újszövetség**, a kereszténység szent és isteni eredetű iratainak gyűjteménye, amely mellett ugyanekkor fogadták el a zsidó Biblia, az **Ószövetség** tekintélyét is. A megkülönböztető megnevezést először **Melito**, szardeszi püspök **Jeremiás** prófétára hivatkozva használta i.sz. 160 körül írott levelében: *a jövőben Isten szívekbe vésett, eleven újszövetséget köt majd a népével, Izraellel, nem olyant, mint amilyen a régi szövetség volt, s melyet a választott nép fiai gyakran megszegtek.*

2. Újszövetségi történetek

Az **Újszövetség** szereplői általában az arámi nyelvet használták, **Jézus** anyanyelve is ez volt. Sokan ismerték a hébert, ami a templomi szertartások nyelve volt, s a lakosság egy része görögül is tudott. De mert ezek az írások már nemcsak a zsidókhoz szóltak, hanem az egész emberiséghez, ezért az akkori lakott világ közös nyelvét, a görögöt használták fel a gondolatok rögzítéséhez.

Az **Újszövetség** 27 könyve is tudatos alkotás, *propagandasztkus* jellege nyilvánvaló. Az első *evangelisták* a Jézusról szóló hagyományokat, példázatokat, emlékeket jegyezték fel, és **Pál** leveleivel kapcsolta össze a közösségeket. Ők már valamennyien az alkotás pillanatában tudták, hogy szent iratokat írnak.

Bár az **Újszövetség** abból a hellenisztikus háttérből magyarázható meg, amelyben megszületett, de vallásosságában formáló szerepet játszottak a zsidó hagyományok is, különösen Keleten, ahol a kereszténység kialakult és első híveit szerezte. Az **Újszövetség** 27 könyvét az ún. *Muratori kánon* alapján formálták egységessé, melynek egyik példányát csak 1740-ben találta meg **Murator** kardinális. Ma már tudjuk: az egyes írásokat nem azok írták, akiknek tulajdonítjuk, történelmi értékük, hitelességük is csekély, mert nem a korai kereszténység idején, hanem később keletkeztek. Az I. században írott sok Jézus életrajzból csak **Máté**, **Márk**, **Lukács** és **János** evangéliumát *kanonizálták*, melyet **Ireneusz**, Lyon püspöke, 180 körül így indokolt:

Mint ahogy a világban , amelyben élünk, 4 égtáj van, a szélrózsának 4 iránya van, úgy az is természetes, hogy az egyháznak, amely az egész földön elterjed, 4 oszlo-

pa legyen, melyet a Szent Szellem kapcsol össze. Ez a
4 oszlop a 4 evangélium.

Az összeszerkesztésnek jót tett ez a tudatosság: egységesebb, áttekinthetőbb alkotás lett, mint az **Ószövetség**:

1. A 4 evangélium (jó hír) - Jézus életrajza: **Máté, Márk, Lukács és János** leírásában
2. *Apostolok cselekedetei* - a korai kereszténység elterjedéséről
3. 21 *apostoli levél*, amelyek közül 14-nek Pál a szerzője
4. **Jelenések Könyve**- az Apokalipsziszról

A keresztény tanítás központi alakja **Jézus Krisztus**, vallásuk alapítójának is őt tartják hívei. A **Jézus**név azt jelentette: *Isten a segítség* - Máriának ezt sugallta az *angyali üdvözlés*. A mellé tett **Krisztus** szó görögül *felkentet* jelent. Maga Jézus soha nem nevezte magát így, csak **Emberfiának**, mert óvakodott minden olyan sejtetéstől, ami ellent mondott volna annak az állításának, hogy az ő királysága *nem evilági*... A keresztények hitték, hogy benne testesült meg a zsidók által várt *Messias*, hogy a próféták jóvendőléseit beteljesítse. Fellépését **Joannes Baptiztesz** (Fürösztő János) készítette elő, aki élő személy volt, **Josephus Flavius**, a zsidó háború krónikása megemlékezett róla, és **Lukács** is beleírta evangéliumába. Az ótestamentumi prófétákhoz hasonlóan követelte a megtérést, hirdette a világ végét és az utolsó ítéletet. A zsidókat tökéletességre, igazságosságra, jámborságra oktatta, és a megtisztulás jeleként a Jordánban való megmártóztatást kívánta tőlük.

Idős szülők gyermeke volt: **Zakariás** és **Erzsébet** fia, fél évvel idősebb Jézusnál. Apja, mert nem hitt a gyermek születését megjövendőző angyalnak, megnémult, csak megszületése után nyerte vissza beszélő képességét. A kapott

kinyilatkoztatás szerint az Úr lelkének birtokosa és élete is az Úrnak szentelt: az volt a feladata, hogy Jézus messiási eljövételét hirdesse. Tartózkodott a bortól és szőlőtől, nem vágatott haját (ld. Sámson, Sámuel). További sorsa is hozzá méltó: **Herodes Antipás** kivégeztette, mert leleplezte erkölcstelenségét. A közvélekedés Herodest és neveltányát, **Solomé**t tekintette minden rossz okozójának, aki a *hét fátyolban eljár*t táncért cserébe - anyja biztatására - **Keresztelő Szent János fejét** kérte tálcán. A részeg tivornya közepette előadott erotikus tánc észveszejtően hatott az öregedő férfira, története pedig számos művészi alkotást ihletett. Ez is antik novellisztikus motívum a Bibliában, mellyel a nyilvánosság kizárásával történő kivégzés aljas háttérét indokolta meg a közvélemény. Innen került be az evangéliumba.

Képgyűjteményemben két ábrázolását is megtaláltam, bár igazán nem ezeket, hanem a *Salome táncát*bemutató festményt kerestem, mert azon rajta volt a feje is egy tálcán... Be kellett érnem **Veronese** képével, aki szűkszavúan, de hatásosan mesélte el történetét: a szőrcsuhába öltözött, de vörös selyem drapériába burkolt *Keresztelő János* uralja a képet, amint széles gesztusokkal magyaráz Krisztus érkezéséről, aki maga is feltűnik a kép háttérében. A Velence környéki táj szépsége, a gazdag színek uralják ezt a Veronese képet is, de a témát nem rejtették el a külsőségek. **Rodin** (1840-1917) *Keresztelő Szent Jánosa* a szobrászhoz méltóan *egy férfi akt*: arca, teste, egész valója mozgásban, lendületben, ahogy Jézus eljövételét hirdeti. Azt az elhivatottságot ábrázolta alakjában, amelyet ő maga is értéknek tartott.

Ki volt **Jézus Krisztus**, a Keresztelő Szent János által beharangozott *Messiás*? Számtalan ábrázolásban ismert a figurája, valódi arca mégis ismeretlen. Monumentális ábrázolása Brazíliában található: a Corcovado-hegyen 1931 óta áll több méteres alakja, *Cristo Redentor* **Megváltó Jézusa**, én ezzel a XV. századi Krisztus szoborral idézem meg itt. Ezen kívül számtalan formában ábrázolták, s minden templomban ott függ keresztre feszített szobra, ami *az élet jelképe* a

hívők számára. De kevés róla a *hiteles adat*: a legkorábbi írások is feltételezett időpontja után 50 évvel keletkeztek, és telve vannak mitikus, legendás elemekkel. Emiatt a valláskutatók egy része kétségbe vonja történetiségét, tagadja azt, hogy a legendának történelmi magva lenne. Más kutatók megpróbálták mítosztalanítani, és úgy megkeresni valóságos tetteit, de a mítoszok nélkül még megfoghatatlanabbá vált.

Az *evangéliumok* - szerzőik szándéka ellenére - műfaji okok miatt nem nyújthattak róla hiteles történetet, mert *hitvallások*: a Megváltóról való jó hírt terjesztették. Életrajzaikkal Jézus Krisztus emberfeletti erényeit mutatták meg, nem az emberit. Pál apostol levelei régebbiek, de ezek is a Krisztusba vetett hitet hangsúlyozták. A történelmi források közül **Josephus Flavius** és **Tacitus** szólt róla, de egyik szöveg sem egyértelmű. De ma már nem az a döntő, hogy élt-e vagy sem, hanem az, hogy milyen szükségletek hívta életre a Krisztus-mítoszt, s mi volt annak a társadalmi szerepe...

Az evangélisták szerint **Názáret**ben nevelkedett 30 éves koráig, nyilvános fellépésének kezdetéig, ami előtt Keresztelő Szent János tanúságot tett róla és megkeresztelte a Jordán vizében a bűnbánat keresztségével. **Názáret** jelentéktelen kis falu lehetett, ahol még zsinagóga sem lehetett, hiszen a korabeli rabbinikus jegyzékben nem szerepelt. *Beszélő* neve miatt sokan a létezését is kétségbe vonják: a *rügy(nészer)* héber szóból vezetik le. Az időszámítás kezdete körüli időkben élt **Ézaiás** próféta, akinek volt egy jövendölése, amely szerint *rügy fakad majd Jessze törzséből*. Ezt a Messiásra vonatkoztatták: *rügyből valónak*, azaz *názáretinek* tartották...

Családját Dávid családjáig vezették vissza, mert a zsidó próféták és az ún. pogány keresztények, akik valamilyen hellenisztikus közösség tagjaiból váltak Jézus hívévé, a pogány *meghaló és feltámadó*, az embereknek feltámadást ígérő istenek és félistenek mitikus vonásaival ruházták fel. E két, ellentétes forrásból fakadó elképzelés aztán fokozatosan összekapcsolódott, és magába olvasztotta néhány

valóságosan élt és prófétának tartott személy ma már ellenőrizhetetlen életrajzi adatát is.

Fellépésekor *tanítványokat és apostolokat* választott maga mellé, meghirdette programját és a *messiási ország* törvényeit, melynek alapja a *szereetet és az alázatosság* lett. Működésének színtere **Galilea** és **Jeruzsálem** volt, tanításait egyszerű nyelven fogalmazta meg és különféle csodákkal támasztotta alá: a *természeti jellegűek* (kenyérszaporítás) mellett *emberekkel volt kapcsolatos* a gyógyítás, a halott feltámasztás, és *természetfeletti*ekkel az ördögűzés.

Tanításai miatt került szembe a *farizeusokkal*, a vallási és politikai szempontból szigorú álláspontot elfoglaló zsidó irányzat képviselőivel, akiket keményen bírált gőgjük, kapzsiságuk, hiúságuk miatt. Ezért, és mert önmagát a mózesi törvények fölé helyezte, kiváltotta a farizeusok haragját. A történelmi források szerint **Pontius Pilátus** júdeai helytartósága alatt - a 30-as években - egy Jézus nevű zsidó prédikátort lázításért keresztre feszítettek. A farizeusok azzal vádolták Jézust, hogy meg akarja változtatni az ősi törvényt, pedig szándéka éppen ellentétes volt: *megtartsa azt, ami elveszett*:

Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvénynek vagy a prófétáknak eltörlésére. Nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem inkább hogy betöltsem. Mert bizony mondom néktek, míg az ég és a föld elmúlik, a törvényből egy jóta, vagy egyetlen pontocska el nem múlik, a míg minden be nem teljesedik. ...Mert mondom néktek, hogyha a ti igazságotok nem több az írástudók és farizeusok igazságánál, semmiképpen sem mehettek be a mennyeknek országába.

Máté evangélioma,5.

De a műveletlen nép körében a farizeusoknak nagy volt a tekintélyük, s elérték Jézus elítéltetését. Az evangélisták szerint Jézusnál nem talált Pilátus semmi vétket, el is akarta engedni, de végül engedett a farizeusoknak - és kezeit megmosva - gonosztevőként kereszthalálra ítélte.

A hellenizmus idején a meghaló és feltámadó istenekre vonatkozó elképzelésekből alakult ki a *mitikus szkéma*, és az isteneknek analógiájára képzelték el a kiemelkedő emberek életrajzát is: a történelmi személyek esetében a meglévő és ismert adatok, tények figyelembe vételével alakították ki ezt. **Suetonius Augustus császárral** kapcsolatosan a következőket írta:

Egy-két hónappal születése előtt megjelenő csodajelek alapján megjósolták, hogy most születik a *római nép királya*, ezért a senátus rémületében úgy határozott, hogy az abban az évben születettek közül egyet sem lehet felnevelni, csak a szerencsén múltott, hogy ezt a határozatot nem hajtották végre.

Ugyanezt a történetet *bethlehemi gyermekgyilkosságként Heródeshez* is hozzákapcsolták, s más népek mítoszaiban is felbukkant ez a motívum: **Heraklesz** ellen gyilkos kígyókat küldött Héra, **Dionüszoszt** darabokra tépték a *titánok*. Az emberfeletti emberek nem jöhettek világra közönséges halandók módjára, isteni eredetüket a *születéssel* is bizonyítani kellett. **Augustus** császár anyja éjszakai misztérium istentiszteletre indult. Gyaloghintójában elszenderedett, álmában egy kígyó, Apolló isten szent állata siklott az ölébe, s úgy érezte: *mintha az urával hált volna...* s a 10. hónapban megszületett Apolló isten fia, Octaviánus, a későbbi Augustus császár.... Rea Silvia, a Vesta szűz is Marstól foganta **Romulust**, aki Róma alapítója lett. **Nagy**

Sándoranyját Zeusz látogatta meg, **Zarathusztra** anyja pedig egy csodás tó vizétől esett teherbe.

A kiválasztottak születését *égi jelek* kísérték: **Augustus** születése napján apja később érkezett a senatus ülésére, amikor egy csillagjóslással foglalkozó senator bejelentette, hogy az égi jelek szerint most születette meg a földkerekség ura. A három királyok csillaga ragyogott **Jézus** születésekor, és **Mitridatesz**, pontuszi király születését is csodás csillag feltűnése jelezte, és a **Julius Caesar** halála után megjelenő üstökösről pedig **Augustus** úgy vélte, hogy ő született benne újjá.

E hősök már *gyermekkori nagy cselekedetek* révén a csodás események részeseivé váltak. **Augustus** már csecsemőként cselekvője a csodáknak, **Apollo** 5 naposként megölte a delphoi sárkánykígyót, **Hermész** kisdedként lángeszű tolvaj, **Heraklész** csecsemőként megfojtotta az ellene küldött kígyókat. A **kisded Jézusban** a jámbor és szent életű Simon és a prófétai lelkű Hanna 8 naposként felismerte a Megváltót, és már gyermekként elkápráztatta bölcsességével az írástudókat.

Az emberfeletti ember nem *halhatott meg* egyértelműen és teljesen. **Ozirisz** halála után a 3. napon feltámadt, **Romulus**télve ragadták maguk közé az istenek, **Püthagorasz** halála után megjelent a tanítványainak, és midőn **Augustus** holttestét elhamvasztották, látták, hogy árnya az égbe szállt. Mindezek a jelek kísérték **Jézushalálát** is.

Ezekben a mintákban a legtöbbet idézett **Augustus** maga is ember, és **Suetonius** forrásai csaknem egyidejűek az evangéliumokkal. Néhány évtized elegendő volt arra, hogy valakit irodalmilag beillesszenek a *mitikus szkénába*. Amiként az Augustust övező mitikus motívumok nem vontak le semmit személyének történeti voltából, így az a mitikus keret, amibe Jézus alakját az evangéliumi szerzők ábrázolják, sem teheti kérdéssé személyének történeti voltát, még ha a személyéhez kapcsolt történetekben lehet kételkedni.

Születéséről két helyen is olvashatunk a Bibliában: **Máté evangéliuma** Heródes király napjaiba helyezte az eseményt. **Mária**, Jézus anyja, **Anna és Joachim** lánya volt. Azt csak **Giottótól** (1266-1337) tudom, hogy még Mária megszületése előtt apját, Joachimot meglátogatta az angyal, hogy felvilágosítsa: születendő gyermeke a Megváltó anyja lesz. **Giotto** később megfestette Gábriel második látogatását is, amikor már anyjának jelentette be Mária érkezését. A világ sorsa ettől az eseménytől fog megváltozni, de ezt ekkor még nem tudják: a szolgálólány végzi megszokott munkáját... Pedig ez a Giotto kép önmagában is festészettörténeti érdekesség, amelyben az addig elfogadott szakrális ikonográfiát módosította: az arany alapot elhagyta, emberekről és nem szentekről beszélt, és a képen megjelenő építészeti motívummal az időt és teret egyszerre tagolta.

Mária gyermekkoráról csak **Tiziáno** képét találtam, hogy templomba megy, s ezek nem is Isten anyjáról, hanem a világi gazdagságról szóltak, s a következő képek már a Jézust váró Máriáról való híradások. Isten őt is Gábriel útján értesítette a gyermekről, aminek képét az itáliai reneszánsz polihisztor, **Leonardo da Vinci** (1452-1519) festette meg *Angyali üdvözlés* címmel 1474 körül, melyen Mária alakja és tekintetének sugárzó szépsége feledhetetlen. S van **Leonardo da Vincinek** egy másik festménye: *Szent Anna harmadmagával* címen, amelyen az anya, a lánya és a kis Jézus látható. A Bibliában nincs szó róla, hogy ők hárman így együtt lettek volna, ez a reneszánsz ember gondolkodása. S ez az emberi melegséget sugárzó kép **Finta Évának** (1954-) az anyaság érzéséről nagyon is profán gondolatait indította el:

Ott ültök ketten szótlánul
örök mosolyba fonva
öletekben gyámoltalan
fiamban gabalyodva
szemhéjatok árnyékain

a talján táj varázsa
szemhéjatok fénylő fala
fejembe tetoválva
Anna Mária Gyermek
mind Isten foglyai vagytok
időz a kartonon a por
az isa pur is vogymuk
minden mindennel azonos
a rímekkel a rímek
a szavak is ugyanazok
templomjárók és hívek
ezüsfonal-vonal papír
teremti az egészet
egy tüköríró álmodó
kreálta meg a képet
ott ültök ketten szótlanul
öletekben a játék
istenfiú embergyerek
ajándék aki vár még
örüljete amíg lehet
amíg a képben vagytok
míg meg nem szökik a fiú
s ti aggódva elaggtok
örüljete amíg a szó
nem fordul be a könyvbe
és nem lesz végig végleges
míg akármi lehetne
addig a mosoly csak mosoly

a kép csak kép és ennyi
addig gyermek a gyermek is
és nem lehet letenni

Sárospatak, 2006. november 29.

S ha jó figyeltetek, ez a vers már nem is *duplafenekű*, számtalan finom *allúziót* bontott ki benne Éva néni az Ómagyar Mária siralomtól kezdve a nagy vitáig: kicsoda is Jézus: Istenfia vagy Emberfia?! Azt meg már csak én éreztem meg benne, hogy az anyákat előbb - utóbb elhagyják a gyermekek, ami természetes, de fájó...

Mária az evangélisták szerint Józseffel való egybekelésük előtt *foganta* a kis Jézust a Szentlélek erejéből. József emiatt el is akarta bocsátani jegyesét, de egy *angyali intés* nyomán feleségül vette, és a kisdéd megszületett **Bethlehemben**, így ez a város is jelentékeny szimbólummá vált a bibliai történet nyomán. **Juhász Gyulának** (1882-1937) az 1930-as években készült verse is attól vette hatását, hogy összekapcsolta benne a szent témát a magyar valósággal:

A kocsmá ajtaját kitárják
S hozzák subába a telet,
Az istállóban ott a jászol,
A jászolban a szeretet.

Gyémánt csillag áll fölöttük
Füstös lármában szelíden
Nyájas barmok között az almon
Az Ácsnak Gyermeke pihen.

Kántálnak a három királyok
S velük a jámbor pásztorok,

A söntés mélyén egy elázott,
Elbúsult zsöllér tántorog.

Könnyes szeme bámulja báván
A betlehemi csillagot,
A jó remény, mit körülállnak
Szegénynek, árvák, magyarok.

Juhász Gyula: Betlehem

Itt hódoltak a kisdéd előtt a *napkeleti bölcsek*, akiknek csillag adta hírül Jézus születését. Először Jeruzsálemben keresték, Heródes küldte őket Bethlehembe, ahol megtalálva őket *arannyal, tömjénnel, és mirhával*, a korabeli értékekkel ajándékozták meg. Ezután **Herodes** hatalmának féltése miatt végezni akart a kisfiúval, de József elmenekült a szent családdal Egyiptomba, ahonnan csak Heródes halála után tértek haza és a *három királyok* is intést kaptak álmukban, és más úton tértek haza. **Gáspár, Menyhért és Boldizsár** látogatását sokan tartották valóságnak, és egy akkoriban aktuális csillagászati jelenséggel hozták őket kapcsolatba. Ám ez az elbeszélés is csak Jézus *messiási voltát* kívánták alátámasztani: a csillagok is hírt adtak a *Messiás születéséről*, akit még az idegen földről származó bölcsek is felismertek.

Gyűjteményemben három képet is találtam a *három királyokról* - és már annyira benne vagyok a számmisztikában, hogy ezt is örömmel konstatáltam. **Masaccio** képe 1426-os, eredetileg a pisai oltár része volt, ma a berlini múzeumban található. A kép szoborszerűen komponált: egy fejedelmi fogadás ünnepélyességét mondja el. De a bibliai történet megváltozott rajta: a fészernél aranyos trónszéken ül Mária, akihez ünnepélyesen vonulnak uralkodói jelvényeikkel, udvaroncok kíséretében a *napkeleti bölcsek*. Ez egy udvari szertartás, s nem vallásos hódolat, a kép minden külsősége azt támasztja alá.

Dürer 1504-ben temperával festett képén tág, napsütötte tájba helyezte a jelenetet, derű és fény ömlik el a képen, ragyognak a színek. Mária egyszerűségét a bölcsek pompás ruhái ellenpontozzák. Dürer nagy gonddal festette meg az apró részleteket is: az ajándékserleg például gótikus remekmű, de nem a bibliai kort idézte fel vele, hanem a Dürer-család ötvös hagyományaira utalt. S a kövek között kibújó növények aprólékos rajza, a jobb sarokban lévő szarvasbogár a festő természet iránti szeretetét jelezték - ahogyan az egy reneszánsz festőtől elvárható...

Ferenczy Károly 1898-as olajfestménye sem a bibliai téma feldolgozása, hanem egy különleges festői feladat megoldása. A homályos erdőbelsőben vonuló kis csapat akár a *három király* is lehetne, de a képen nem a személyük, hanem palástjuk a fontos: az adja a belső fényt, amitől a kép ünnepélyes hangulata ered. Ennek a képnek igazán nem is ők a szereplői, hanem maga a táj, és a fények, ahogy áttörik a lombokat, a bozótot, és zöld napfényt vetítenek a ruhára, a lovakra, az emberekre. Ez az *impresszionizmus* egyik korai, szép próbálkozása...

József Attila (1905-1937) az eredeti történetet *emberi oldalról* közelítette meg versében. Eredeti és játékos kísérlete különleges *szerepverset* eredményezett, melyben *bartóki gesztussal* egy régi népies formátteremtett újjá:

Adjonisten, Jézusunk, Jézusunk!

Három király mi vagyunk.

Lángos csillag állt felettünk,

gyalog jöttünk, mert siettünk,

kis juhocska mondta - biztos

itt lakik a Jézus Krisztus.

Menyhárt király a nevem.

Segíts édes Istenem.

Istenfia, jó napot, jó napot!
Nem vagyunk mi vén papok.
Úgy hallottuk, megszülettél,
szegények királya lettél.
Benéztünk hát kicsi hozzád.
Üdvösségünk, égi ország!
Gáspár volnék, afféle
Földi király személye.

Adjonisten, Megváltó, Megváltó!
Jöttünk meleg országból.
Főtt kolbászunk mind elfogyott,
fényes csizmánk is megrogyott,
hoztunk aranyat hat marékkal,
tömjént egész vassfazékkal.
Én vagyok a Boldizsár,
aki szerencseny király.

Irul-pirul Mária, Mária,
boldogságos kis mama.
Hulló könnye záporán át
alig látja Jézuskáját.
A sok pásztor mind muzsikál.
Meg is kéne szoptatni már.
Kedves három királyok,
Jóéjszakát kívánok!

József Attila: Betlehemi királyok

A vers felszíne vidám, bájos - ezért is kedvelik a gyerekek - a népies szavak használatával (*szerecseny, kéne*) azt erősítette meg. De a versben ott van a *mitológiai mélység is*, és e két réteg vegyítésével érte el azt a bensőséges, otthonos hangulatot, ami utánozhatatlan. Nem kellett neki vallásosnak lennie, hogy az emberi mélységeket megmutathassa...

Lukács Keresztelő Szent János születésével párhuzamosan írta le Jézus születését, persze Jézus nagyságát emelte ki. Amikor Gábriel adta hírül Jézus születését, **Mária** meglátogatta **Erzsébetet**, Keresztelő Szent János édesanyját, ahol Erzsébet - a terhességről mit sem tudva - így köszöntötte: *Áldott vagy te az asszonyok között s áldott a te méhednek gyümölcse*. A boldog Mária szájából örömdal fakadt, a *Magnificát*, a héber költészet minden szabályát megtartó mértékkel. Szabadságdal az, szinte forradalmi várakozás feszíti a valóságos és evilági megszabadításról.

Fölkelvén pedig Mária azokban a napokban, nagy sietséggel méne a hegységbe, Júdának városába. És beméne Zakariásnak házába, és köszönté Erzsébetet. És lőn, amikor meghallotta Erzsébet Mária köszöntését, a magzat repese az ő méhében, és betelék Erzsébet Szent Lélekkel. És fennszóval kiáltá, mondván: Áldott vagy te az Asszonyok között, és áldott a te méhednek gyümölcse. És honnét van ez nékem, hogy az én Uramnak anyja jön én hozzám? Mert ímé, mihelyt a te köszöntésednek szava füleimbe hatolt, a magzat örvendezéssel kezdte repesni az én méhemben. És boldog az, a ki hitt, mert beteljesednek azok, a miket az Úr néki mondott.

Akkor mondta Mária: Magasztalja az én lelkem az Urat, és örvendez az én lelkem az én megtartó Istenemben. Mert reá tekintett az ő szol-

gáló leányának alázatos állapotjára, mert ímé mostantól fogva boldognak mondanak engem minden nemzetségek. Mert nagy dolgokat cselekedik velem a Hatalmas, és szent az ő neve. És az ő irgalmassága nemzetségről nemzetségre vagyon azokon, a kik őt félik. Hatalmas dolgot cselekedék karjának ereje által...

Lukács evangélioma, 1.

A történet leghíresebb képi megjelenítése a titokzatos **M. S. mesterhez** fűződik, amit a Szépművészeti Múzeumban ti is megnézhettek. De ez a 140x95 cm-res kép is eltért a bibliai történettől: a magyar festészet első alakja derűs körülmények közé helyezte az eseményt. A *Vizitáció* című kép a természet szépségének visszaadása. Igaz, ott van rajta Mária és Erzsébet, s a festő a képen szereplő virágokat úgy válogatta össze, hogy azok Máriára utaló szimbólumok legyenek. De a szépséges környezet egy varázsos hangulatú tájba vezet, melyet a folyón átívelő fahíddal és a sziklás hegy aljában lévő város képével zárt le. M. S. mester aprólékos gonddal festette meg a meredély szélére épített kis házikót, a sziklán megkapaszkodó fákat, melyek nem a bibliai történet részei, hanem a festő lényegét megragadó készségének bizonyítékai. De ez a táj jól illik a két szent asszony mozgalmas együtteséhez: bonyolult kéztartásuk bájához, dekoratív ruhájukhoz.

A szülők, **Mária és József** története nemcsak a kortársak fantáziáját mozgatta meg. Mária a héber Mirjam újtestamentumi változata, Krisztus anyja, az ács József jegyese, aki az angyali híradás után - Mária a Szentlélektől került áldott állapotba, s nem tőle - nem vonakodott feleségül venni jegyesét és részt vett Jézus nevelésében. Az evangéliumokban nem találkozunk vele, az ellenőrizhetetlen hagyomány szerint idős ember volt, amikor feleségül vette Máriát, akivel nem élt házasságot és hamarosan meghalt. S azt a miliőt, amiben élhettek,

számomra **Csontvári Kosztka Tivadar** (1853-1919) *Mária kútja Názáretben* című képe közvetítette.

Lukács evangéliuma is tudósított arról, hogy a *szent család Augustus* összeírási rendeletére Bethlehembe ment, ott született meg a kis Jézus. Nála csak pásztorok hódoltak előtte, akiknek angyalok adták hírül a *megváltó* születését. 8 nap múlva körülmetélték, Jézus nevet adták neki és 40 nap múlva bemutatták a templomban, hogy mint elsőszülöttet megváltsák a papi szolgálattól. Ezután visszatértek **Názáretbe**, majd csak 12 évesen vitték el **Jeruzsálembe**, a templomba, ahol a *rabbik* előtt tett bizonyágot okosságáról.

A képzőművészetben nagyon sok kép ábrázolja **Máriát és a kisdedet**, egész élettörténete - és az ezekhez kapcsolódó gondolkodás - végigkísérhető ezek alapján. Első mintám egy *ikonkép* lehetne a XII. századi Vlagyimirből, de ez nincs meg a gyűjteményemben. A nyugati kereszténységben **Cimabue** (1240-1312) itáliai ikonművész és festő festette meg először a XIII. században *Trónoló Madonna* címmel, amin Mária és a kisded már egészen emberi formájú, de az őket körbevevő lóarcú angyalok azt jelzik: az európai festészet még keresi a helyét.

Lőcsei Pál, a középkor név szerint ismert faszobrásza, Szent Jakab kolostorbeli oltárán *Máriát* életnagyságú faszoborként először egyedül láttatta. Földöntúlian szépre faragta őt, az újszülött gyermeke előtt imádkozót: istenanyai méltóságát, a többi asszonyt felülmúló rangját ezzel akarta kifejezni. Arcvonásaival felidézte a főoltáron lévő Krisztust is, és palástjuk redőzetének esésével is kimutatta kettejük összekapcsolódását. Aztán ábrázolta a *kisdeddal* is a mennyek királynéjaként, amikor a kis Jézus is országalmát tartott a kezében, mint egy igazi király. Ez a kép már megint ellentétes a bibliai leírásokkal, sokkal inkább a keresztény gondolkodás megjelenítése.

Giotto Madonnája ehhez képest visszalépés jelentett, hiszen ez a korai Giotto-kép még a lóarcú madonnák világa. De ő maga is megismételte ezt a témát 1290-

körül, amikor a firenzei templom táblaképén megfestette a fájdalmas **Mária** komor és fenséges alakját, ahol testtartásával, kezének mozdulatával, arckifejezésével az anyai fájdalmat fejezte ki. Ez a szobrászi tömörségű megfogalmazás lett a Mária képek alaptípusa, annak a Máriának a képe, akinek alakját Giotto kortársa, az *Isten bohócának* tartott franciskánus szerzetes, **Jacopo da Todi** (1236-1306) is megidézte versében:

Állt az anya keservében
sírva a kereszt tövében,
melyen függött szent Fia,
kinek megtört s jajjal -tellett
lelkét kemény kardnak kellett
kínzón általjárnia.

Ó mily búsan, sújtva állt ott
amaz asszonyok -közt-áldott,
ki Téged szült, Egyszülött!
Mily nagy gyásza volt sírása
mikor látta szent Fiát a
szívtépő kínok között!

Van-e oly szem, mely nem sírna
Krisztus anyjával s e kínra
hidegen pillantana?
aki könnyek nélkül nézze,
hogyan merül a szenvedésbe
fia mellett az anya?

Látta Jézust, hogy fajtája
vétkéért mit vett magára
és korbáccsal vereték.
S látta édes fiát végül
haldokolni vigasz nélkül
míg kiadta életét.

Kútja égi szeretetnek,
engedd érzem sebednek
mérgét: hadd sírjak veled!
Engedd, hogy a szívem égjen
Krisztus isten szerelmében,
s ő szeressen engemet!

Ó szentséges anya, tedd meg,
a Keresztrefeszítettnek
nyomd szívembe sebeit!
Oszd meg, kérem, kínját vélem,
kinek érdem nélkül értem
tetszett annyit túrni itt!

Jámborul hadd sírjak veled
és szenvedjek, mígcsak élek
avval, ki keresztre szállt!
Álljak a kereszttövénben!
szívem szíved keservében
társad lenni úgy sovárg!

Szűzek szűze! légy szívedben
hozzám jó és nem kegyetlen!
Oszd meg vélem könnyedet!
Add hogy sírván Krisztus sírján
sebeit szívembe írnam
s bánatodban részt vegyek!

Fiad sebe sebesítsen!
szent keresztje részegítsen
és vérének itala,
hogy pokol tüzén ne égjek!
S az ítélet napján, kérlek
te légy védőm, Szűzanya!

Ha majd el kell mennem innen,
engedj győzelemre mennem
anyád által, Krisztusom!
És ha testem meghal, adjad,
hogy lelkem dicsőn fogadja
a pálmás paradicsom!

(Babits Mihály fordítása)

A reneszánsz aztán sokszíniűen mutatta be Máriát. **Raffaello** (1483-1520) *Esterházy Madonnájának* már a története is érdekes, hiszen az 1508-ban készült kép pápai ajándékként először Bécsbe került III. Károlyhoz, majd Kaunitz kancellár magángyűjteményében kötött ki. Tőle szerezték meg az Esterházyak, akiktől a magyar állam elvette, s jelenleg a Szépművészeti Galériában az ország kincse. Értéke felbecsülhetetlen, pedig ez a kép egy befejezetlen alkotás: a kis

János és a kis Jézus alakja nincs rajta kidolgozva... Tartalmilag a kép **Leonardo da Vinci Sziklás Madonnájához** hasonlít, a szereplők is ugyanazok. De míg Raffaello képét a szelíd itáliai táj uralja, amiben szinte családi hangulata van a képnek, addig *Lionardo* - ahogyan kortársai nevezték - képén a természet - bár hiteles szikláival és virágaival - csak háttér, a fény-árnyék egyik oldala, ami kiemeli a gyermekekben gyönyörködő Máriát.

Grünwald (1470 körül) isenheimi oltárán is központi alak Mária a gyermekkel. Földöntúli fény ragyogja be ezt a képet, s az égbolton angyalok szállnak alá, hogy hírül adják a pásztoroknak: *megszületett a Megváltó*. A kép közepén ül Mária, körülötte szimbólumai: a rózsza, a virító kert, a kék tenger. Bensőséges mozdulattal szorítja magához a gyermeket, akinek csak szakadozott takarója utal arra a helyzetre, amibe beleszületett. Anya és fia között azonban nincs szemkontaktus, a gyermek ugyan az anyjára néz, de Mária a távolba, a jövőbe réved, amit talán a képen lévő fügefafa, Krisztus szimbóluma inspirál... Öröm és bánat, születés és halál ugyanúgy összetartozik ezen a képen, mint Krisztus életében

Nagyjából ezzel egy időben festette **Raffaello** is a *Sixtusi Madonnát*, melyen a gyermekét tartó, felhőkön álló *Boldogasszonyt* Sixtus pápa és Szent Borbála veszi körül. Hibátlanul sikerült egyesíteni a festőnek a könnyed szépséget és az aggodalom mély kifejezését az anya és gyermeke (jövőbe tekintő arcának) szomorúságával. De ezen a képen már ott vannak azok is, akik a képet megrendelték és finanszírozták.

Ugyanúgy, mint **van Dyck**, flamand festő (1599-1641) képén, aki 1627-30 között festette meg *Madonnát a gyermekkel és a donátorokkal*. Nála azonban nem csúsztak egybe a szereplők, mint Raffaellónál. Van Dyck két világot ábrázolt: Mária álmatag fiatal anyaként tartja mozgékony gyermekét, aki kezét nyújtja a mellette térdeplő idős házaspár felé. A *donátorokat* pedig a németalföldi portré hagyományos, valóság-hű szemléletével ábrázolta, akik látomásként találkoztak Máriával és a kisdeddal.

Mária alakja a magyar irodalomban kitüntetett helyzetben került, hiszen **Szent István** (997-1038) királyunk neki ajánlotta fel országát. **Zrínyi Miklós** (1620-1664) barokk eposzában a Múzsák helyett hozzá szólt költői segélykérésében:

Te, ki szűz Anya vagy, és szülted Uradat,
Az ki örökkön volt, s imádod fiadat,
Ugy mint Istenedet és nagy monarchiádat:
Szentséges királyné! hívom irgalmadat.

Adj pennámnak erőt, úgy írhaszak, mint volt...

Zrínyi Miklós: Szigeti veszedelem

De ez egy keresztény eposz, aminek hőse *Krisztus katonája (atléta Christi)* volt, aki a hitéért halt mártírhalált. Jutalma ezért is lett a halál után az *azonnali üdvösség*:

Angyali légió ott azonnal leszálla,
Dicsérik az Istent hangos muzsikával,
Gábrriel bán lelkét két tized magával
Földről felemeli gyönyörű szárnyával.

És minden angyal visz magával egy lelket,
Isten eleibe így viszik ezeket...

Zrínyi Miklós: Szigeti veszedelem

Jézus még életében csodákkal - rendkívüli tettekkel - bebizonyította, hogy Isten fia. Első csodáját a *kánai mennyegzőn* tette, ahova Máriát kísérte el, s amikor elfogyott a bor, anyja kérésére 6 kövödör vizet (40 l) borrá változtatott. **Veronese** erről készített képéről csak egy részletet találtam képgyűjteményemben, de aztán alaposan megnéztem az albumban, hiszen az itáliai művész Jézust itt *statiszta szerepre* kárhoztatta: képén ugyanis nem a bibliai

csodatételt mutatta meg képén, hanem egy velencei főúr lakomáját, ahol a festő és barátai szolgáltatták a zenét. Így hát ők kerültek a kép közepébe: a festő mellett van Palladió, az építész - akire Kazinczy is hivatkozik epigrammájában -, Tintoretto *viola de gambán* játszott, a hangszer megjelenítésének ez volt az első alkalma, Tiziano pedig vörös köpenyben egy bőgőszerű hangszerrel egészítette ki az alkalmi zenekart. Maguk a vendégek is neves kortársak arcát viselik: V. Károly császár, I. Ferenc király, Szulejmán szultán mellett Colonna, az itáliai zsoldosvezér látható. És csak valahol a háttérben fedezhetjük fel Jézust, de a csodájáról egy szó sem esett, az csak a kép címében volt jelen. Ez a hatalmas kép mégis a világfestészet egyik jelentős alkotása lett, mely eleinte a velencei Szent György kolostort díszítette, de Napóleon elhurcolta, s már régen a **Louvre** egyik féltve őrzött kincse. Igaz, a franciák már készek voltak a visszaadására, de a kép mérete elrettentette őket, s egy kisebb képpel kárpótolták az olaszokat...

Jézusnak nem ez volt az egyetlen csodatétele, hiszen meggyógyított egy 38 éve beteg embert, vakoknak adta vissza látását, Lázárnak az életét, s egy zsinagógai előljáró 12 éves lányát is feltámasztotta. 5 kenyérrel és 2 hallal több ezer embert vendégtelt meg Galileában, majd *száraz lábbal* átment a **Genázáreti tavon**. János evangéliuma szerint működése kezdetén a jeruzsálemi templomban pénzváltókat talált, akiket kötélből font ostorral űzött ki. Mindezek azonban nem valós történetek, csodatevő erejükkel **Messias** voltát bizonyították a *mitikus szkéma* szerint, képi megjelenítésük is gyakori, de az én gyűjteményben nem voltak benne.

Szólásaiból, mondásaiból formált tanítása a **Hegyibeszéd**, ami az **Újtestamentum** programja, és két változatban is olvasható a Bibliában:

Boldogok a lelki szegények: mert övék a mennyeknek országa. Boldogok, a kik sírnak: mert ők megvigasztaltatnak. Boldogok a szelídek: mert ők örökségül bírják a földet. Boldogok, a kik éheznek és szomjuhozak az i-

gazságot: mert ők megelégtetnek. Boldogok az irgalmasok: mert ők irgalmasságot nyernek. Boldogok, a kiknek szívök tiszta: mert ők az Istent meglátják. Boldogok a békességre igyekezők: mert ők az Isten fiainak mondatnak. Boldogok, akik háborúságot szenvednek az igazságért: mert övék a mennyeknek országa. Boldogok vagytok, ha szidalmaznak és háborgatnak titeket és minden gonosz hazugságot mondanak ellenetek én érettem.

Örüljete és örvendezzete, mert a ti jutalmatok bőséges a mennyekben: mert így háborgatták a prófétákat is, a kik előttetek voltak. Ti vagytok e föld savai, ha pedig a só megízetlenül, mivel sózzák meg? Nem jó azután semmire, hanem hogy kidobják és eltapossák az emberek. Ti vagytok a világ világossága. Nem rejtethetik el a hegyen épített város.

Gyertyát sem azért gyújtanak, hogy a véka alá, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék és fényljék mindazoknak, a kik a házban vannak. Így fényljék a ti világossátok az emberek előtt, hogy lássák a jó cselekedeteiteket, és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat.

Máté evangélioma, 5.

Boldogok vagytok ti szegények: mert tiétek az Isten országa. Boldogok ti, kik most éheztek: mert megelégedettek. Boldogok ti, kik most sírtok: mert nevetni fogtok. Boldogok lesztek, mikor titeket az emberek gyűlölnék, és kirekesztenek, és szidalmaznak titeket, és kivetik a ti neveteket, mint gonoszt, az embernek Fiáért. Örüljete azon a napon és örvendezzete, mert ímé a ti jutalmatok bőséges a mennyben, hiszen hasonlóképpen cselekedtek a prófétákkal az ő atyáik.

De jaj néktek, gazdagoknak, mert elvettétek a ti vigasztalásotokat. Jaj néktek, kik beteltetek, mert éhezni fogtok. Jaj néktek, kik most nevettek, mert sírni és jajgatni fogtok. Jaj néktek, mikor minden ember jót mond felőletek, mert épen így cselekedtek a hamis prófétákkal az ő atyáik.

De néktek mondom, kik engem hallgattok: szeressétek ellenségeitek, jól tegyetek azokkal, a kik titeket gyűlölnék. Áldjátok azokat, a kik titeket átkoznak, és imádkozzatok azokért, akik titeket háborgatnak. A ki egyik arcodat megüti, fordítsd neki a másikat is, és attól, a ki felső ruhádat elveszi, ne vond meg alsó ruhádat sem. Mindennek pedig, a ki tőled kér, adj, és attól, a ki elveszi a tiédet, ne kérd vissza. És a mint akarjátok, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is akképpen cselekedjétek azokkal. Mert ha csak azokat szeretitek, a kik titeket szeretnek, mi jutalmatok van? Hiszen a bűnösök is szeretik azokat, a kik őket szeretik. És ha csak azokkal tesztek jót, a kik veletek jót tesznek, mi jutalmatok van? Hiszen a bűnösök is ugyanazt cselekszik. És ha csak azoknak adtok kölcsönt, a kiktől reménylitek, hogy vissza kapjátok, mi jutalmatok van? Hiszen a bűnösök is adnak kölcsönt a bűnösöknek, hogy ugyanannyi kapjanak vissza.

Hanem szeressétek ellenségeiteket, és jól tegyetek, és adjatok kölcsönt, semmit érte nem várván, és a ti jutalmatok sok lesz, és ama magasságos Istennek fiai lesztek, mert ő jóltevő a háladatlanokkal és a gonoszokkal. Legyetek azért irgalmasok, mint a ti atyátok is irgalmas.

Ne ítéljétek és nem ítéltettek, ne kárhoztassatok, és nem kárhoztattok, megbocsássatok, néktek is megbocsáttatik. Adjatok, néktek is adatik, jó mértéket, megnyomottat és megrázottat, szíinig teltet adnak a ti öletekbe. Mert azzal a mértékkal mérnek nektek, a melylyel ti mártek.....

Hasonló valamely házépítő emberhez, a ki leásott és mélyre hatolt, és kősziklára vetett fundamentumot: mikor aztán árvíz lett, beleütközött a folyóvíz abba a házba, de azt nem mozdíthatta: mert kősziklán épült. A ki pedig hallgatja, de nem tartja meg, hasonló ahhoz az emberhez, a ki csak a földön építette a házat fundamentum nélkül: a melybe beleütközvén a folyóvíz, azonnal összeomlott, és nagy lett annak a háznak romlása.

Lukács evangélioma, 6.

Mindkét beszéd lényege azonos: Jézus boldogságmondásokkal indított, majd a mózesi törvények új magyarázatát adta *én pedig mondom néktek...* felvezetéssel. Az Ábrahám és Mózes által közvetített ószövetség helyett újat ajánlott, melyet az ő közvetítésével Isten köt az emberekkel. Nem szüntette meg ezzel a régit, csak tökéletessé tette, beteljesítette azt. Tanításának legfontosabb követelménye a szeretet, amelynek az ellenségre is ki kell terjednie.

A **Hegyibeszéd** tartalmazza a közös imádságot is, mely a kereszténység legfontosabb imája, Lukács és Máté eltérő változatát a katolikusok és a reformátusok használják:

Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a te neved.

Jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod, mint a mennyben, úgy a földön is. A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma. És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek. És ne vigy minket kísértetbe, de szabadíts meg a gonosztól. Mert tied az ország és a hatalom és a dicsőség mindörökké. Ámen!

Máté evangélioma

Jézus tanítványai, a **12 apostol** körében ünnepelte meg húsvét előestéjét, ez volt

Az utolsó vacsora

János a mester nagy szivén pihen,
E tiszta sziven, e csöndes sziven
pihen, de lelke a holnapra gondol,
s fiatal arca felhős lesz a gondtól.

Mély hallgatás virraszt az asztalon
Az olajfák felől a fuvalom
Húsen, szomorún a szobába téved,
Be fúj ma a szél, az éj és az élet!

Tamás révedve néz a mécsvilágra,
Péter zokog és árvább, mint az árva,
Júdás se szól, csak apró szeme villan,
Remegve érzi: az Ő órája itt van.

Csak egy nyugodt. Nagy sötétkék szemében
Mély tengerek derús békéje él benn.
Az ajka asztali áldást remeg.
S megszeli az utolsó kenyeret.

Juhász Gyula

A kenyeret saját testeként nyújtotta tanítványainak, a bort az új szövetség véreként a bűnök bocsánatára. A korai kereszténységből ismert közös étkezésre utalt Jézusnak ez a cselekedete, a katolikusok erre alapították az oltári szentséget, a protestánsok pedig az úrvacsorát. A gecsemáni kertben lezajló utolsó vacsorán megjósolta Júdás árulását, s azt, hogy Péter is megtagadja őt.

Leonardo da Vinci híres falfestménye Milánóban ezt az utolsó vacsorát örökítette meg, mely a Santa Maria kolostorban látható. A reneszánsz perspektíva ábrázolásának legtökéletesebb megvalósulása ez, amelyen a tanítványok 12 pszichológiai típust testesítenek meg. A festő azt a pillanatot ragadta meg, amikor Krisztus így szólt: *egy közületek elárul engem...* Da Vinci az apostolokat hármass csoportba rendezte, mely Jézus különálló alakjával öt

háromszögbe vonható, az arányok pedig az *aranymetszés* szabályait követték. Az apostolok riadt mozgása közepette a háttér világos ablaka előtt ülő Krisztus a megtestesült nyugalom. Valamennyi arc világosságban van, csak az áruló Júdás sötét tekintetét tartja árnyékban. A tudatos képszerkesztés és a különböző emberi természeteken átörvénylő emberi indulat együttese teszi ezt a képet remekké, amelyet azonban a természet erői egyre jobban rontanak, a valóságban lassan élvezhetetlenné tesznek.

Ez a kép aztán önálló életre is kelt, amikor kiindulópontja lett egy ma népszerű *bestseller*nek: **Dan Brown**: *A da Vinci-kód* című könyve a *felnőttek Harry Potterje*, ez is hatalmas tömegeket készítetett olvasásra. Izgalmas krimiként Jézus történetének egy *fiktív* fejezetét jelenítette meg: Mária Magdalénával való házasságát, leszármazottainak sorsát, kapcsolatukat egy titkos társasággal. Leonardo da Vinci képe kölcsönözte a könyvnek a történelmi hitelesség látszatát, mert a Sion-rendnek - mely a leszármazottakra vigyázott -, a festő is tagja volt. Voltak azonban olyanok, akik nem izgalmas történetként, hanem tények forrásaként olvasták ezt a könyvet, és a katolikus egyház is tiltakozott ellene azzal, hogy a legfőbb *katolikus hitelveket* támadta meg az író regényében. Mindezzel mit sem törődtek azok az olvasók, akik élvezték a misztikus krimi izgalmát, bejárták a regénybeli helyszíneket, rejtvény és kódfejtő köröket hoztak létre. Film is készült belőle, melynek vetítése is botrányok színhelye lett. A mi korunk már csak a botrányokat érzi eseménynek, s lám, Jézus története erre is adhat alkalmat... (az okok kibontása azonban túlnő ezen a kis eszmefuttatáson, nem is megyek bele...)

Az *utolsó vacsora* jelenete megjelent **Lócsei Pál** korábban emlegetett oltárképen is: az apostolokat felismerhetően ábrázolta - Júdás vállán pl. ott van a kis átalvetője, amiben a 30 ezüstöt tartotta. A kép alakjai nemcsak a bibliai történetet, a szobrász nagyszerű tehetségét is jól mutatják: az érzékletesen visszaadott arcokkal, az egyenként bemutatott, de nem részletezett

hajfürtökkel. Itt is Jézus szobra van a középpontban, hozzá hajol János, mellette ült Szent Péter. A történetmondás a Bibliát követte, de a szoborcsoport ötletesen használta ki a rendelkezésére álló teret arra is, hogy bizonyítsa: az általa elmondott esemény minden nap megismétlődik a naponkénti misékkal, az ott kiszolgáltató szentségekkel...

Az utolsó vacsora következményeivel együtt tovább folytatódott az irodalmi és képzőművészeti megjelenítésekben.

A szél suhogva borzong
az olajfa lombokon.

A kanyargós úton, által az erdőn
tömöttsorú fáklyások jönnek.

Testemet ételül adtam,
véretem italul adtam,
könnyel mostam meg lábaitokat,
mégis egyedül maradtam.

Testvéreim, tanítványaim!
Égignyúló kemény kereszten
Holnap megölnek engem!
És ti alusztok, mélyen alusztok!

Dsida Jenő: Nagycsütörtök, részlet

Jézus másnap bevonult Jeruzsálembe, ahol elfogták. Pilátus először nem akarta elítélni, de a tömeg nyomására (*Feszítsd meg!*) töviskoronát tétetett fejére és elindította a **Passiót**, a szenvedés történetét. Kézmosásával jelezte, hogy ártatlan ez igaznak a vérontásában, de cselekedetével hozzájárult ahhoz, hogy a farizeusok végezzenek ellenségükkel. A római katonák csúfot űztek belőle: Üdvöz

légy zsidók királya, mondták, s ez a keresztre is felkerült: INRI - Názáreti Jézus, a zsidók királya. A keresztyét magának kellett felvinni a Golgotára, csak az idegen, Cirenai Simon segíthetett neki, a zsidók nem akarták magukat megfertőzni a tisztátlanak számító kereszt cipelésével. A farizeusok azért választották Jézus számára a kereszthalált, hogy ne csak meghaljon, de halála miatt is legyen örökre átkozott. A korabeli vélemény szerint ugyanis átkozott volt mindenki, aki a fán függött... - ez volt ugyanis a rabszolgák és a gonosztevők megszégyenítő kivégzése, Jézus is két lator mellé került... Az első keresztényeknek ezzel a nézettel is meg kellett küzdeniük, amikor a megfeszített Jézus híveivé szegődtek.

A keresztet a **Golgotán**, azaz a **Koponyák hegyén** állították fel, nem azért, mert állítólag ott volt Ádám sírja, hanem mert az volt a korabeli kivégzőhely. A kivégzésekhez használt érzéstelenítővel, méreggel kevert ecettel Jézust is megkínálták, hogy enyhítsék fájdalmait és felgyorsítsák a folyamatot, de ő visszautasította, mert világos tudattal akarta átélni szenvedését. Haldoklása alatt ott állt a kereszt tövében édesanyja, **Mária**, akinek ekkori érzelmeit sokan megfogalmazták. Ezek közül nekünk a legkedvesebb egyik különleges magyar nyelvemlékünk:

Volék sirolm tudotlon.

Sirolmol sepedik,

Búol oszuk, epedek.

Választ világomtuul,

Zsidou fiudumtuul,

Ézes ürümemtüül.

.....

Világ világa,

Virágnak világa!

Keserüen kinzatul,

Vos szegekkel veretül.

Uh nekem, én fiom,

Ézes mézüül,

Szegényül szépségüd,

Hirüd hioll vizeül.

Ómagyar Mária siralom

Egy ismeretlen magyarországi szerzetes 1300 körül magyarította Geoffrei de Breteuil francia himnuszköltőnek ezt a szép szekvenciáját, melyben a közvetített érzést nagyon is földivé tette: egy anya keserveit fejezte ki fia elvesztése miatti fájdalmában... Jézus 3 napi szenvedés után halt meg, külön engedéllyel egy sziklasírba temették, de 3 nap múlva feltámadt. 40 napig még tanított, majd a tanítványok szeme láttára felment a mennybe. Feltámadása, a húsvét a kereszténység legnagyobb ünnepe, i.sz. 325-ben a niceai zsinaton rögzítették, hogy a tavaszi napéjegyenlőséget követő holdtölte utáni vasárnapon kell megünnepelni, ami sokszor nem esik egybe a zsidó húsvét ünnepével.

12 tanítványa volt, ők lettek az **apostolok**: Péter, András, id. Jakab, János, Fülöp, Bertalan, Tamás, Máté, ifj. Jakab, Júdás-Tádé, Simon és iskarióti Júdás, akiket már életében különleges hatalommal ruházott fel. Rájuk hárult az a feladat, hogy Jézus halála után terjesszék tanításait. Iskarióti Júdás Jézus elárulása után öngyilkos lett, ezért helyette sorshúzás által Mátyást választották maguk mellé. Később az apostolokhoz csatlakozott Pál is.

Az apostolábrázolások sorában **Dürer** (1471-1528) *Négy apostola* a legismertebb, melyet akkor festett, amikor a magyarok a mohácsi csatában a törökökkel viaskodtak. *A négy apostolban* az emberi természet négy alaptípusát látja a mai ember. A képek hosszúkás formája arra utal, hogy eredetileg egy szárnyas oltár szárnyainak szánta őket, de a közepe nem készült el, valószínűleg a Nürnbergben is egyre jobban hódító reformáció miatt. A kiválasztott apostolok is a

vallásújítókhoz kapcsolódtak: János Luther kedvence volt, Pétert szellemi ősként tartották számon. Fialtal, energikus a piros köpenyes **János** apostol, mögötte szinte parasztosan darabok Szent **Péter**. Az átható tekintetű **Pál** alakja nyugalomával és nagyságával nyűgöz le, mellette még hevesebb indulat villan fel **Máté** szemében. De az apostolok mindegyikéről sok ábrázolás készült, ha másként nem, feltűnnek a Jézus történetét feldolgozó képek mellékalakjaiként. S a hozzájuk kapcsolódó *szimbólumok*önálló életet éltek, s úgy is megjelenítették a tanítványokat.

A Kálvária történetének ábrázolása is kedves témája a művészeteknek. **M.S. mester** művei között is ott van a Kálvária, amely az esztergomi Keresztény Múzeumban látható, **Grünwald** festménye az isenheimi oltárt díszíti, és **El Greco** (1541-1614)műve a toledói katedrálisban látható. Ezek a leghíresebb kálvária-képek, melyek bár időben és térben messze estek egymástól, stílusuk is eltérő, de a téma egyéni megjelenítésével különleges értéket képviselnek.

El Greco szép képét, a *Krisztus az olajfák hegyén* címűt a Szépművészeti Múzeum őrzi, mely álomszerű tájban komponált szép jelenet. A háttér sötét, sejtelmes fények villódnak benne, a három apostol alszik, keményen libbenő köpenyeiken ragyog a fény. Különleges színeikkel mondják el azt, amit a vers:

Hanyatt a puha fűben
aludtak, álmodtak.
Nem bírtak fönmaradni
Egy kurta óra hosszat.
Míg arccal kőre rogyva
Kegyetlen kőtenyéren
Olajfalomb-ezüstben
Ázott az Úr a vérben...

Rónay György: Olajfák éjszakája

A Greco - kép fő alakja, Krisztus magára maradt kétségeivel:

Borzong. Háromszor is kiált, s hiába szól:

„Atyám!” Konok a csend, csak a szél válaszol.

Leül a földre most, töprengve, gyötrellemmel,
emberként érti meg, mi a világ s mi az ember.

- S belerendül a föld, akkora a súly,

mellyel Atyja elé a Fiú leborul.

Alfréd de Vigny: Az olajfák hegyén

A katonák megérkeznek, Júdás csókjával elárulta mesterét, s a lefogott Jézus Pontius Pilátus elé került.

Munkácsy Mihály *Ecce homo* című képét sokszor megcsodáltam Debrecenben, nem annyira a történet, inkább a festői tehetség miatt: a tömeg arcán kutattam az emberi érzelmek megjelenítését. Ez volt az első monumentális kép az életemben, akkoriban még nem jutottam el a pécsi Csontváry múzeumba... Munkácsy Velencében, Tintoretto hatalmas méretű passió-képét látva kapott kedvet a maga Krisztus képéhez, de míg mintája a győzedelmes Megváltót ábrázolta, ő a szenvedő, magányos Krisztust jelenítette meg. Aztán egy osztálykiránduláson láttam együtt Munkácsy trilógiát, életem nagy élményei között tartom számon, de nem hitbéli volt az sem, hanem esztétikai...

A keresztvitelt ábrázoló festmények közül **M. S. mester** kompozícióját választottam, ezt is láttam előben a Keresztény Múzeumban, Esztergomban. Itt is a tömegjelenet ragadta meg a figyelmemet, ezernyi szenvedély viharzik át a képen: Krisztus beletörődése, Mária kéztördelése, a keresztet vinni segítő Cireneai Simon óvatossága, a hóhér átkozódása mind-mind külön tanulmány. Ennek az eseménynek egyetlen részletét **Grünewald** is megfestette *Krisztus*

kigúnyolása címmel, ahol Krisztus megkínzott alakja szinte elvész az emberi gonoszságnak abban az áradatában...

Sajnáltam, hogy **Giotto keresztvitelét** nem találtam meg a gyűjteményemben, pedig számomra az volt a legkedvesebb ebben a témában. A tömeg Máriát odapréselte a városkapuhoz, Jézust pedig továbbrángatták a kereszttel. A csoda ezen a képen az, ahogyan kettejük szeme találkozott a tömeg felett: Jézus segítséget kért anyjától, aki félelemmel nézett rá vissza. A kép attól lett csodálatos, hogy ezt a vonalat használta fel a festő arra, hogy az ég felé emelje alakjait. Hát az ilyenek miatt tartották őt a *festészet Dantéjének*, a reneszánsz festészet nagy előfutárának.

Krisztus történetének leggyakrabban megfestett része a *keresztre feszítés*, minden korból találtam erre példát kis gyűjteményemben. **Masaccio** 1426-os Kálváriája a pisai szárnyasoltár egyik részlete, aki a kereszten függő Krisztus térbeliségét alakjának erőteljes rövidülésével és a fény-árnyék hatással fokozta. Itt még használta az ikonok arany háttérét, a fej körüli aranyfényt, de Máriája egy robosztus parasztasszony, a kétségbeesést a képen a törékenynek ábrázolt János evangélista hordozza. A szőke hajú, piros köpenyes Mária Magdaléna, aki a kitörő érzelmek lobogásával borult Krisztus lábához:

Midőn Jézus, kinek selyemhajával
Lábát törölgeté kereszthalállal
Kimúlt, amint azt megjövendölék:
Ott sírt, ott tördelé kezét.

Hirdetni a világot ő ment
A megváltó feltámadását,
Ő, a dicső, fényeskedő szent!...

Emléke illet, neve fény, imádság!...

Reviczky Gyula: Mária Magdaléna

Kolozsvári Tamás garamszentbenedeki szárnyas oltárán középre helyezte a Kálváriát, de az 1427-ben készített festményen a véres eseményt ő is, mint M. S. mester, különösen szelíd hangszerelésben mutatta be: nem a testi, hanem a lelki szenvedést hangsúlyozta. A kereszt tövében álló Mária, János és Magdaléna itt is hitelesíti az eseményt. De Kolozsvári képén a csúnya alig jutott szerephez: egyetlen alak rázza az öklét, pedig a leírások csúfokodó tömegekről szóltak, a megvilágosult római katona pedig Zsigmond vonásait viseli, hát emiatt sem durvaskodhatott. (Az oltárt megrendelő győri püspök, Petüsfia Miklós is ott van a szárnyasoltáron...)

A keresztre feszítés kínjainak legmegrázóbb ábrázolása **Grünwaldé**, az 1510 körül az isenheimi kórház kápolnájába készített oltárképén. Akkoriban nem voltak fájdalomcsillapítók, emiatt a kórházban borzalmasan szenvedtek a betegek, Krisztus szenvedéseivel őket akarta vigasztalni, vagy emlékeztetni, ki tudja?! Az biztos, hogy a képen a fájdalomtól eltorzult formák és az erős színek elviselhetetlen erővel emelik ki a haldokló Krisztus szenvedéseit. A kép háttérét az elsötétülő világ zöldes-feketéje adja, a középpontba került keresztben Krisztus életnagyság feletti - a késő gótika naturalizmusával megfestett - alakja. Mária a fájdalom megtestesítőjeként János karjaiba hanyatlik, mellettük Mária Magdolna térdel: könyörgésre emelt kezének Krisztus holtá merevedett ujjai felelnek. De Grünwald itt nemcsak a keresztalált, hanem annak értelmét, a megváltást is megfogalmazta. Ezért került képére **Keresztelő Szent János** is, aki pedig a keresztre feszítéskor már nem élt, de a lábánál megjelenő báránnyal - ami Krisztus áldozatának szimbóluma - s a kezével levő Bibliával a következményekre figyelmeztetett:

Lábad, mellyen járni mennyei
javunkért annyiszor szokott,
bénán csügg. Sós ár szennyezi
szent véred hosszan rácsorog.

Magad-szétosztó két kezed
nem mozdul, s mégis folyton ad.
Ó, adjon is, mert bár szegek
ütötték át, mégis szabad!

R. Creshaw: A kereszten

Veronese olajfestményét a párizsi Louvre őrzi. Ez az 1580-körül készült kép a drámai történetet külsőségek nélkül ábrázolta, ahol nemcsak a színek hordozzák a gondolatot, a szigorú kompozíció is azt húzta alá. A későbbi ábrázolások közül **el Greco** és **Gauguin** ábrázolása közismert, de mert ezekkel nem rendelkezem, nagyvonalúan eltekintek hát tőlük - de ti egyszer ezeket is nézzétek meg!

A keresztre feszítettek addig maradtak a fán, amíg a vadállatok el nem tisztították őket, csak ritkán kaptak a hozzátartozók engedélyt a temetésre. Jézus esetében azonban ez megtörtént, és erről is sok festmény készült. A *keresztről való levételt* **Pietro Lorenzetti** freskója mutatja az assisi alsó templomban. Nagyon érdekes ábrázolás, mert a falikép szűk tere miatt a figurák egyetlen körmozgásba fonódtak össze. Krisztus testét a létrán álló Aritmetiai József tartja minden erejét megfeszítve, lábát János evangélista öleli át, s a lábfejet átütő szeget a lehajló Nikodémus próbálja kihúzni. A figurák a képen szinte gúlává tornyosultak, s a heves mozgásban a kép egyensúlya is megbillent.

A keresztről lekerült Jézust Mária vette ölébe, **Michelangelo Pietája** ezt ábrázolja, ami 1498-ban készült márványból Rómába, a Szent Péter templomba:

nem zokog, sír, jajong testéből a bánat:

Ki az életre szül, visszaad a halálnak.

Devecsery László

A *sírbatétel* bemutatására **Ifj. Holbein (1497-1543)**, a német reneszánsz második generációjának képét választottam, aki a bázeli múzeumban őrzött oltárképen Krisztus szenvedéseit mutatta meg, melynek ez a legszelídebb része. A meredek sziklafal előtt napsütötte zöld tájban áll a siratók csoportja, a kép előterében pedig hárman cipelik a sírhoz az elnehezült testet. Ez már nem dráma, csak egy kegyeleti aktus. Holbein számára sem más, mint festői feladat: hogyan feszüljenek az izmok, milyen színek uralkodjanak, milyen kapcsolat legyen a sziklasír és a természet között.

S a bibliai legenda szerint Krisztus a borzalmas kereszthalál után a harmadik napon feltámadt:

És fölzúgnak a hamuszín egek,
hajnalfele a ravensbrücki fák.
És megérik a fényt a gyökerek.
És szél támad. És fölzeng a világ.

Mert megölhették hitvány zsoldosok,
és megszünhetett dobogni szíve -
Harmadnapra legyőzte a halált
Et resurrexit tertia die.

Pilinszky János: Harmadnapra

A *feltámadást* bemutató **Kolozsvári Tamás** 1427-es képén Krisztus alakja átszellemült és éteri: ifjan és sértetlenül, lobogó lepellel lépett ki a sírból,

jobbával a szentháromságot hirdeti, baljában egyházi zászló. A koporsó fedelét záró pecsét sértetlen, szinte testetlen szellemként lebeg rajta keresztül, s a halotti leplet angyalkák tartják, amivel az esemény még misztikusabbá vált. A két katona közül az egyik alszik, a másik a fénytől védve szemét és rémülten mered Krisztusra. A középkori vallásos szimbolika szerint ez is értelmezhető: az alvó *pogányokra* és az egyházzal szembekerülő *eretnekekre* utalt a festő.

Grünwald az isenheimi oltáron másképp ábrázolta ezt: nála szinte felpattan a sír, s a feltámadó Krisztus hatalmas fénnel világította meg az éjszakát, felrepülő testét kísérte a ravatalkendő. Az álomtól és az égi fénytől elkábult katonák a földre zuhantak, a testük megrövidülése jelzi, hogy Grünwald az itáliakhoz hasonlóan mestere volt a *perspektíva* megmutatásának.

Krisztus történetének egyik legszebb összefoglalása egy oltáron látható a nyírbátori katolikus templomban. Ez a **Krucsay-oltár** már történetében is érdekes, hiszen a névadó váradi földesúr ezzel róttá le adóját az Úrnak, amikor kiderült, hogy felesége nem volt hozzá hűtlen, feleslegesen nyakasztatta le... 1731-ben egy helybeli névtelen mester faragta meg a *Passió 14 stációját*, felidézve a történetet az Olajfák hegyétől a feltámadásig. Ez a kép nem mutat ebből sokat, de nem árt, ha tudjátok: Bátorban járva a katolikus templomba is elmehettek, s akkor nézzétek meg az ottani híres Krucsay-oltárt is...

És ezeken kívül még számtalan Krisztus-ábrázolás van, melyek közül számomra legkedvesebb a **Csontváry Kosztka Tivadar** festette *Fohászodó üdvözítő*, talán mert ez közvetítette számomra **Puskin** versét:

A próféta

Vitt-vitt a sivatagon át
az igazság iszonyú vágya,
s hat fény szárnyával egy Szeráf

egyszerre csak utamat állta.
Halk ujját álom szelíden
végigvonta szemeimen,
s erejük, mint egy ifjú sasnak,
lett rögtön, tiszta, hős, hatalmas.
Megérintette fülemet,
s fölharsantak az egek:
fényzült angyalok suhogását
hallottam, és csillagzenét,
fű növését, tengerfenék
szörnyek kavarta zuhogását.

S kiszakította nyelvemet,
mely oly önzőn sietett
társulni minden fecsegésbe,
s vér mocskolt keze az okos
kígyónak tette be gonosz
számba fulánkját. Végül érce
mélyen mellembé hasított,
s a kebel tátongó sebébe,
még lüktető szívem helyére
eleven parazsat dugott...
Némán, élettelen feküdtem,
S az Úr szava zendült felettem:
„Kelj föl, Próféta, akarom:
hallj és láss, utad erőm vezesse:
légy tanúm vízen, szárazon,
s lobbants lángot az emberekből!”

(Szabó Lőrinc fordítása)

De nemcsak Mária és Krisztus élete miatt érdekes az Újszövetség, **Heine** a *Példabeszédek* miatt tartotta a Bibliát az *emberiség házipatikájának*. Olyan életbölcösségek, közmondások, aforizmák gyűjteménye ez, amelyek nincsenek korhoz kötve, s amelyek megtartása - a közfelfogás szerint is - biztosítja az életben a többiekkel való zavartalan együttélést, és az ezzel járó belső békét és harmóniát: *A csüggedőnek mindig rossz napja van, a jókedvűnek pedig mindig ünnep.* Lényegében rövid költői elbeszélések ezek, amelyek a mindennapi életből vett hasonlat segítségével valamilyen vallási vagy erkölcsi tanítást fejeztek ki közérthető formában. Az evangéliumok szerint Jézus ezekkel tanította híveit *Isten országának mibenlétéről*:

Jelentéktelen kezdetből is van fejlődés - *kovász hasonlat*

Sok ellenség van - *konkoly*

Az utolsó pillanatig együtt vannak a jók és a gonoszok - *háló, magvető*

Örülni kell a megtért bűnösnek - *elveszett bárány*

A szegény kárpótlást kap földi szenvedéseiért - *Lázár*

Végso örömeit csak a választottak ismerhetik meg- *szőlőmunkás*

Máig sok köztük az érvényes igazság, pszichológiailag helyes megállapítás, de nem az volt a céljuk, hogy az ember változtasson a viszonyokon, csak ahhoz nyújtottak segítséget, hogy az adott viszonyok között hogyan lehet zavartalanul élni, mert az osztályviszonyokat természetesnek tartották, azok megszilárdítására törekedtek. Az elnyomottak és rabszolgák esetében is megelégedtek azzal, hogy őket sorsukba, mint Isten akaratába való belenyugvásra neveljék. Ez a minden döntést az *isteni végítéletre bízó* gondolkodás egyszerre intett a vagyonosok megítélésére és az ellenük való küzdelemről való lemondásra. A legradikálisabb

eretnekcsoporthoz azonban éppen az ószövetségi prófétákra hivatkozva küzdöttek a társadalmi egyenlőtlenségek ellen, melynek megszüntetését az utolsó ítélettől várták. Hitték, hogy az *istenkirályság* megvalósulásával értelmüket veszítik a jelen ellentétei, bűnei, igazságtalanságai, nem érdemes tehát ellenük küzdeni, mint ahogyan a római uralom ellen sem. Mert az Isten országa csak azoknak van fenntartva, akik a földi lét hiúságának, önnön bűnösségük tudatában bűnbánattal, töredelemmel várják Krisztus második eljövetelét.

És az apostolok cselekedeteiről is az **Újtestamentum** tudósít. **Péter** - eredetileg Simon néven - Jónásnak volt a fia, **Andrásnak** testvére. A Genázáreti tó halásza volt, amikor Jézus meghívta tanítványának, **Petrusz** (= kőszikla) nevet adta neki, hogy emberhalász legyen. Részes volt Jézus csodáinak: a csodálatos halfogásnak, színeváltozásának, vérizzadásának. A főtanács előtt háromszor tagadta meg mesterét, de elsőként tanúskodott a feltámadásáról. Az *apokrif iratok* szerint először elmenekült Nero császár keresztényüldözése elől, de látomása után visszatért Rómába, ahol vértanúhalált halt. De őt - saját kérésére - fejjel lefelé feszítették keresztre, mert méltatlanná vált arra, hogy úgy haljon meg, mint mestere. **Valarius császár** idején a keresztények a Via Appián lévő *katakombákban* temették el, holttestét **Szilveszter pápa** vitte mai helyére és templomot építettek emlékére.

A kereszténység elterjedésének történetét **Sienkievicz** híres regénye őrizte meg, mely **Péter** és **Pál**apostol történetét is magába foglalta. Az üldözések elől elmenekülni készülő Péter találkozása Jézussal a regény egyik hatásos jelenete:

Ekkor Péter megállt és így szólt:

- Látod ezt a fényt, amely felénk közeleg?
- Nem látok semmit - felelte Nazarius.

Péter azonban kezét szeme fölé emelte, s kis idő múlva ismét megszólalt:

- Egy alak jön felénk a napfényben.

De a lépések leghalkabb zaját sem hallották. Körös-körül teljes csend volt. Nazarius Csak annyit látott, hogy a távolban reszketnek a fák, mintha valaki rázná őket, s a fény erre szélesebben ömlik el a lapályon.

S csodálkozva nézett az apostolra:

- Rabbi? Mi bajod? - kérdezte nyugtalanul.

Péter kezéből kihullott a vándorbot, szeme előremeredt, szája kinyílt, s arcáról csodálkozás, öröm és rajongás tükröződött. Egyszerre térdre rogyott, kezét maga elé nyújtotta, s szájából feltört a kiáltás:

- Krisztusom! Krisztusom!

S arccal földre borult, mintha valakinek a lábát csókolgatná. Sokáig csend volt, majd az aggastyán zokogástól szaggatott hangon kérdezte:

- Quo vadis, Domine?

Nazarius nem hallotta a választ, de Péter fülébe eljutott a szomorú, szelíd hang:

Ha te elhagyod népemet, én Rómába megyek, hogy újra megfeszítsenek.

Az apostol, arccal a porban, mozdulatlanul, hangtalanul feküdt a földön. Nazarius már azt hitte, elájult vagy meghalt, de ő csakhamar felkelt, reszkető kezével felvette a vándorbotot, s egy szót sem szólva, visszafordult a város hét halma felé.

A legényke pedig, ezt látva, visszhangként ismételte meg:

- Quo vadis, Domine?

- Rómába - felelte az apostol halkán.

Pál, János és Linus, meg a hívők valamennyien csodálkozva és annál nagyobb rémülettel fogadták, mert hajnalban, közvetlenül Péter távozása után, a praetoriánusok körülfogták Miriam házát, s az apostolt keresték. De ő minden kérdésükre nyugodtan és örvendezve csak ennyit felelt:

- Láttam az Urat!

S még aznap este kiment az ostianumi temetőbe, hogy tanítsa és megkeresztelje azokat, akik meg akartak mártózní az élet vizében...

Sienkiewicz: Quo vadis, Mészáros István fordítása

Finta Éva néni készülő új kötetének egyik verse is felhasználja ezt a motívumot, s a vers filozófiai gondolatát az olvasónak kell kibontania a benne élő *tükör által homályosan*, vagy élesen, ahogy az ő tehetsége engedi... Megértéséhez bizony ma is elengedhetetlen a bibliai történet ismerete:

Péter bárkáját rakja rendbe

S a merítőhálót szárítja, rendezi

Alámeríti holnap hajnalban

Mikor a Gennezareti tavon megjelenik a Nap aranykorongja

S a társai is előjönnek a mozduló fényből.

Még nem tudja magáról, hogy kicsoda

Még úgy tudja, a neve Simon

És az a dolga, hogy halásson hajnalonként

Napestig máskor, ha úgy esik.

Jónás fia Simon még nem látja a képet

Amit majd néhány évtized után

Mikor Néró fejjel lefelé

Saját kérésére így

Keresztre feszítetteti.

Nem látja még, akit ismerni sem ismer

S akit majd ő nevez meg nemsokára

Krisztust, ahogy elmegy mellette a vesztőhely felé haladva

Mert másodszor is megfeszíttetné magát, ha Péter közbe nem lép

Ha Péter szégyene közbe nem lépne

Át nem venné tőle ezt a boldogtalan véget.

Nem látja még Jézust

Akit pedig meg fog kérdezni abban a döntő pillanatban:

„Quo vadis Domine?”

Hová mégy, Uram?

A szenvedést most Péter fogja fel

Mint a bolondok, fejjel lefelé lóg majd

És nem dicsőül meg koszorús fényben

Csak a lánya veri magát ostorral, kenderkötéssel

Mert a fájdalommal jegyezte el magát.

Quo vadis, Domine? -

Ezt Róma felé haladva is fel kellett volna tennie valakinek

Önmagának elsősorban

Hiszen majd annyi kép zsong képzeletében a jövőről

Annyi apokaliptikus megrendülés

A bevégeztetés minden pokla

Az újrakezdés kivédhetetlen körtánca

Talán mennie sem kellene egyik irányba sem

Antiochiába, Korinthoszba, egyre megy

Mégis Róma vonzza, mint az elkerülhetetlen

Ott dolga van,

Miként a tavon, az oltár mellett, az országutakon

A szépszavú prédikátor most embereket jár halászni

Útjai, miként a láncszemek

Napjai, miként a láncszemek

Sorsa, miként a láncszemek

S a via Appián még ő kérdezi Jézust

A feltámadottat:

Quo vadis, Domine?

Hová mégy, Uram?...

Sárospatak, 2008. november 13.

Péter a zsidóknak, **Pál** a pogányoknak közvetítette Jézus tanait, méltókká váltak mesterükhöz: Péter árnyéka, Pál ruhája gyógyított, ők is támasztottak fel halottakat, Pétert imádni akarták, Pált istennek nézték. Mindezek a leírások a korai kereszténység gyakorlatát követték: bibliai, apostoli eredetüket ezzel akarták bizonyítani.

De a kereszténység igazi elterjesztője **Pál** lett, aki nem tartozott a tanítványok közé, nem is találkozott Jézussal életében. A keresztényüldöző pogány **Saul** volt ő, aki látomása után megtért, és a damaszkuszi gyülekezet befogadta. Arábiai magányában számolt le addigi életével. Tarsosból származott, szülővárosa híres volt iskoláiról és kereskedelméről: úgy beszélt és írt görögül, mint atyái nyelvén. A régi rabbinus hagyomány szerint nőtt fel, buzgó farizeus lett belőle, de római polgár is volt annak nyitottságával. A *damaszkuszi látomás*nak az volt a célja, hogy apostoli mivoltát a Jézussal való személyes kapcsolattal megerősítse. Ezután városról városra járva hirdette új vallását, leveleivel pedig összekapcsolta az egyes területeket. Ügyes szónok volt, a krisztusi szeretet parancsát ő fogalmazta meg a legérthetőbben:

Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szólok is, szeretet pedig nincsen én bennem, olyanná lettem, mint a zengő ércz, vagy pengő czimbalom. És ha jövőndőt tudok is mondani, és minden titkot és tudományt ismerek is, és ha egész hitem van is, úgyannyira, hogy hegyeket mozdíthatok ki a helyökről, szeretet pedig nincsen bennem, semmi vagyok. És ha vagyonomat mind felétem is, és ha testemet tűzre adom is, szeretet pedig nincsen én bennem, semmi hasznom abból.

A szeretet hosszútűrő, kegyes, a szeretet nem irigykedik, a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik fel. Nem cselekszik éktelenül, nem keresi a maga hasznát, nem gerjed haragra, nem rója fel a gonoszt. Nem örül a hamisságnak, de

együtt örül az igazsággal. Mindent elfedez, mindent hiszen, mindent remél, mindent eltúr.

A szeretet soha el nem fogy: de legyenek bár jövendőmondások, eltöröltetnek, vagy akár nyelvek, megszűnnek, vagy akár ismeret, eltöröltetik. Mert rész szerint van bennünk az ismeret, rész szerint a prófétálás: De mikor eljő a teljesség, a rész szerint való eltöröltetik.

Mikor gyermek valék, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek: mindeután pedig férfiúvá lettem, elhagytam a gyermekhez illő dolgokat. Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről-színre, most rész szerint van bennem az ismeret, akkor pedig úgy ismerek majd, a mint én is megismerhettem.

Most azért megmarad a hit, remény, szeretet, e három, ezek között pedig legnagyobb a szeretet.

Pál apostol 1. levele a Korinthusbeliekhez, 13.

Pál életében több volt a kudarc, mint a siker, így hát nem is sejtette, hogy sikertelensége ellenére ő rakta le az új egyház alapjait. Levelei arról tanúskodtak, hogy hitvallásának minden lényeges elemét az ősgyülekezet tradíciójából vette át. A kereszthalál után egy évtizeddel buzgóbb apostol lett, mint az összes többi tanítvány együttvéve. Érdeme, hogy az ószövetségi mítosz nyelvén megfogalmazott evangéliumokat a hellenisztikus kultúra számára érthetővé tette, és szétvitte a birodalom távoli pontjaira. A zsidóknak zsidó volt, a görögöknek görög, mindenkinek mindenütt Jézust hirdette. A korszakos jelentőségű páli fordulat tette a kis szektát világvallássá: a gazdagok számára is értékesé tette a kereszténységet. Útjait, útleírásait hitelesnek tekinthetjük, két angol utazó megerősítette azokat: végigjárták odüsszeiáit, s úgy találták, leírásai megfelelnek a valóságnak.

Pázmány Péter írta: *Isten akiket a mennyország vendégségére rendelt, azokat a földön csapásokkal gyalulja, sanyargatásokkal készíti a boldogságra.* Ez a felfogás, mely a szenvedést a túlvilági boldogság forrásának tartja, ma már nehezen fogadható el. Egyre kevesebben vannak azok, akik Istenre hivatkozva tesznek jót, s a túlvilágtól való félelem miatt kerülnek el a rosszat. De ez a hit jól megtermékenyítette a művészeteket: se szeri, se száma azoknak a műveknek, amelyek a túlvilágon az emberre váró borzalmakat és örömöket mutatják meg.

Irodalmi szempontból a legnagyobb hatású **Dante** túlvilági utazásának volt, aki földrajzi pontossággal rajzolta meg azt az utat, amit egy bűnös léleknek végig kell járnia a Pokoltól a Purgatóriumon keresztül a Paradicsomig.

Számomra legemlékezetesebb képi ábrázolása ennek **Hieronymus Bosch** (1450-1516) festménye. Képeit a fantázia szülte: zavarba ejtő, titokzatos és furcsaságokkal teli a világa. Nevettetni akart és félelmet kelteni, ezért került képein egymás mellé a borzalom és a gyönyörűség, a gazdag és a nyomorult, a bölcs és a balga. Bár a XV. században született, bármelyik mai sci-finek jó illusztrációja lenne. Ez a németalföldi festő pap volt valamikor, de festővé tette a groteszk iránti érzékenysége. Sajátos látomásos stílus jellemzi képeit, melyen mindenkinél érzékletesebben jelenítette meg a Pokol kínjait, a Paradicsom éteri tisztaságát.... Ez olyan téma volt, melynek bemutatásával éppen olyan jól lehetett borzolni az idegeket, mint az **Utolsó ítélettel**, melyet az **Újszövetség** utolsó könyveként **János jelenéseiként** olvashatunk, és amelyről **Dürerkészített** nagyhatású sorozatot. Ezek az 1498-ban megjelent *fametszetek* - csakúgy, mint a bibliai szöveg - szimbolikus látomássorozatban beszéltek Isten terveiről, a végső idő beköszöntéről. Az *Apokalipszis 4 lovasafeltartóztathatatlanul* sodor el mindenkit: püspököt, polgárt, parasztot, csak azok maradnak meg, akik Isten gyülekezetének tagjai:

Örvendjete! eljő a népek nagy királya!

Örvendjete! felkél az igazság szent napja,...

Dicsőség az Úrnak, mert amit ígért szóban,
Megtartotta - s ártatlant, ím, eljött menteni,
Föltámadott valóban
Urunk, ki minden jókkal megáldja szentjeit.
Tekintsetek föl végre, ti régen szenvedők,
S többé ne féljetek már semmi elnyomástól:
Lelketek testet ölt,
S arany várost teremt az Úr e ragyogásban.

Julius Slowacki: Örvendjete!

Ezt a részét a Bibliának nem nagyon szeretem, talán mert a *futurologusok* előszeretettel idézik, mint jövőképet, melynek megvalósulása már el is kezdődött.... Sorról sorra olvassák az előjeleket a ma élők fejére, akikre a Pokol kínjainál is rettenetesebb vég vár az **Utolsó ítélet** szerint. Pedig a Biblia *nem a valóság, csak annak égi mása, azaz irodalom...* De így is lehet olvasni egy könyvet, meg úgy is...

III.

Befejezés

Engels mondta egykor: *amikor az ember nem csupán tervez, de végez is, eltűnik az utolsó idegen hatalom az életéből, amely visszatükröződött a vallásban. Ezzel tehát eltűnik a vallás is, mert nem lesz mit visszatükröznie.* Ezek szerint a vallásnak csak addig van létezési lehetősége, amíg a társadalom bizonyos problémái a valóság keretei között megoldhatatlannak bizonyultak. De egyelőre még nem tartunk ott, napjainkban a vallásosság megint megnőtt, egyre többen vallják magukat a *magam módján vallásosnak...*

Pedig ennek a vallásosságnak a forrásai már nem ugyanazok, mint amelyek hajdanán voltak: emberi erőink nem korlátozottak, tevékenységünk kiszámítható, nem vagyunk annyira kiszolgáltatva a természet és a társadalom erőinek, nem biztos már az, hogy *ember tervez, Isten végez ...* A tudományos eredmények miatt az egyházak is kénytelenek összehangolni a hitet és a tudományt, azt, amit már a középkorban sem sikerült a *skolasztikának*.

A kételyek azért nőhetnek. Az egyház szerint az őszülők bűnt követtek el - mi is volt az *eredendő bűn*?! A teológusok szerint kétféle igazság létezik: a hit és a tudomány igazsága, hogy is van ez? *Aki hisz, az üdvözü*l - a túlvilágon?! Az erkölcsi követelményeket isteni eredetűnek tartották, sokan vallják ma is, hogy vallás nélkül nincs erkölcs, az *ateista ember* csakis erkölcstelen lehet. Sok ember kéri ki ezt magának, mint ahogyan én is...

Mindig voltak olyanok, akik nem tudták a Bibliában leírtakat kinyilatkoztatásként elfogadni, nincs ebben semmi különleges. Tűzzel-vassal való harcra sincs szükség, hiszen a különféle nézetek egymás mellett fognak élni még sokáig. Emiatt az sem árt, ha ismerjük és értelmezzük ezeket a nézeteket, miközben tudjuk: a Biblia pedig, az ezeket alapozó és összegző *kultúrtörténeti kincstár* az emberi gondolkodásról szól, melynek ismerete az emberekhez vihet bennünket is közelebb.

Jó kis időutazásban vettem részt, remélem, nektek is tetszett. Én megerősödtem közben a hitemben, s újra meg újra ráébredtem arra: milyen sok mindent teremt az emberi képzelet, az alkotóerő... Sajnálom, hogy gyenge technikámból következően minden egyes repró nem került elétek a maga színvilágával, de abban reménykedem, az írást elolvasva talán kedvet kaptok: megkeresitek azokat, hogy aztán *velem együtt örvendezzettek a szívetekben...*

Felhasznált irodalom

1. **Szent Biblia** Azaz: Istennek Ó és Új testamentumában foglaltatott Szent Írás (magyar nyelvre fordította Károli Gáspár, Bp. Bibliatársulat, 1967.)
2. Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból I. (szerk.: Barta János és Klaniczai Tibor) Tankönyvkiadó, Bp., 1963.
3. Rapcsányi László: Beszélgetések a Bibliáról
4. Rapcsányi László: A Biblia világa
6. *Gecse Gusztáv*: Vallástörténeti lexikon, Kossuth Könyvkiadó, 1980
7. Az Én múzeumom -sorozat egyes füzetecskéi és reprodukciói
8. *Gecse Gusztáv- Horváth Henrik*: Bibliai Kislexikon, Kossuth Könyvkiadó, 1978.
9. *Zamorovsky*: Istenek és hősök a görög-római mondavilágban Móra Könyvkiadó, Bp., 1970